

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

СУЧАСНА ЮРИДИЧНА ОСВІТА: ДОСВІД МИНУЛОГО — ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

**МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної
конференції**

*м. Одеса
21 жовтня 2016 року*

Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє» відображає результати наукового і практичного розгляду проблем вдосконалення вищої юридичної освіти, впровадження інноваційних освітніх технологій, апробації навчальних і наукових розробок, обміну досвідом, знаннями і практиками щодо проблем реформування вищої правової освіти.

Приділено увагу основним новаціям проекту Концепції розвитку юридичної освіти України, презентованого Міністерством освіти і науки України спільно з Міністерством юстиції України та за підтримкою Координатора проектів ОБСЄ в Україні і Проекту USAID «Справедливе правосуддя».

Видання буде корисним для науковців і студентів вищих юридичних навчальних закладів, а також юристів-практиків, які цікавляться проблемами реформування вищої юридичної освіти. Матеріали конференції можуть бути корисними як у навчальному процесі, так і в практичній діяльності.

Відповідальний редактор

в.о. проректора з наукової роботи

Національного університету «Одеська юридична академія»

доктор юридичних наук, доцент *Г. О. Ульянова*.

Друкується за наказом ректора Національного університету «Одеська юридична академія» к.ю.н., проф. В. В. Завальнюка
(наказ № 4510-90 від 7 жовтня 2016 р.).

Матеріали видано в авторській редакції.

**ВСТУПНА ПРОМОВА
ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
С. В. КІВАЛОВА**

Високошановні гості Національного університету «Одеська юридична академія»! Шановні колеги, друзі!

Надзвичайно приємно привітати вас із початком роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна юридична освіта: досвід минулого — погляд у майбутнє»!

Від імені університету висловлюю глибоку вдячність нашим гостям зі США, Хорватії, Польщі, Литви, Білорусі, керівникам Проекту USAID та провідних вишів України, високим посадовим особам нашої держави за те, що вони виявили зацікавленість до проблематики конференції та знайшли можливість узяти участь у її роботі.

Особливу значущість конференція набуває через те, що цього року було розроблено проект Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. У розробці Концепції узяли участь Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, провідні вітчизняні науковці й експерти у галузі правової освіти, за допомоги проектів ОБСЄ та USAID.

Метою Концепції визначено сприяння становленню у нашій державі правничої (юридичної) освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини, а також стандартів доступу до правничої професії.

Проект Концепції передбачає шість розділів, які визначають ключові напрямки реформування.

Першим таким напрямком є розуміння фаху правника. Передбачаються засади незалежності та самоврядності професії; закріплюється, що доступ до професійної діяльності у сфері права можуть отримати лише особи, які успішно склали єдиний державний кваліфікаційний іспит зі спеціальності «Право».

Другим напрямком реформування є високі стандарти фахової юридичної та професійної етичної підготовки. Одним із таких важливих стандартів має бути знання однієї з офіційних мов Ради Європи на рівні, що забезпечує можливість як усного, так і письмового її застосування, у тому числі у професійній сфері. Необхідно наголосити, що у нашому університеті не лише успішно викладається шість іноземних мов, існує дві кафедри іноземних мов, але й вже десять років здійснюється підготовка юристів шляхом викладання лекцій, проведення практичних і семінарських занять і проходження підсумкового контролю у вигляді заліків та екзаменів з юридичних дисциплін винятково англійською мовою. Також є аналогічні напрями підготовки правників на французькій та німецькій мовах. Наш університет першим в Україні впровадив такий експеримент і дуже слушним є те, що тепер знання робочих мов Ради Європи рекомендують включити як обов'язкову складову стандарту правничої освіти.

Слушним є і те, що правничі школи повинні забезпечити набуття студентами практичних навичок шляхом запровадження нових методик викладання, серед яких вказано юридичну клініку, імітацію судового процесу тощо. Такі форми навчання студентів також давно впроваджуються нашим університетом, що сприяє не лише практичній підготовці правників, а і їх морально-етичному спрямуванню на допомогу незабезпеченим верствам населення. Юридична клініка Національного університету «Одеська юридична академія» надає щороку декілька тисяч консультацій і є місцем здобуття навичок у вирішенні конкретних практичних проблем для понад 200 студентів й аспірантів університету щосеместру. Якісні та кількісні показники розвитку юридичної клініки дозволяють їй вважатися передовою в Україні. Для імітації судового процесу в університеті створено окрему пристосовану для цього аудиторію, в якій майбутні правники щодня моделюють судові засідання.

Якість юридичної освіти та рейтингове оцінювання правничих шкіл є наступним важливим напрямком реформування правничої освіти. Повинна приділятися особлива увага питанням публічності інформації про зміст програм навчальних дисциплін, викладацький склад та ресурси для забезпечення навчального процесу.

Четвертий напрямок реформування полягає у забезпеченні загального доступу до правничої професії. Пропонується запровадити єдиний державний кваліфікаційний іспит зі спеціальності «Право». Слушною є можливість правничих шкіл проводити внутрішні іспити з метою здійснення внутрішньої перевірки якості правничої освіти.

П'ятим напрямком визначається дослідницька та практична складова під час викладання в правничих школах. Варто підтримати положення, за яким правничі школи повинні формувати свої навчальні програми з огляду на якомога ширше залучення студентів до наукових досліджень.

Вказані в Концепції принципи правничих наукових досліджень вже зараз упроваджуються Національним університетом «Одеська юридична академія»: на основі затвердженого Положення про забезпечення оригінальності наукових робіт і запобігання та виявлення академічного плагіату проводяться перевірки не лише на наявність плагіату, а і на мінімальний рівень неоригінальності (не більше 50 % текстів).

Важливим є і пропозиція, відповідно до якої необхідно гарантувати державне замовлення юридичних досліджень у правничих школах та встановити критерії і процедури фінансування таких досліджень. Науково-дослідною частиною НУ «ОЮА» у 2016 році виконується дев'ять фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт за кошти Державного бюджету України за результатами проведеного Міністерством освіти і науки України конкурсу, що є важливою складовою подальшої інтеграції юридичної науки та освіти.

Шостим напрямком реформування правничої освіти є самоврядність правничих шкіл, яка забезпечується наявністю таких організаційних форм, як загальні збори (конференції) науково-педагогічних працівників правничої школи; з'їзд науково-педагогічних працівників правничих шкіл України; Рада деканів (ректорів) правничих шкіл України; Асоціація правничих шкіл.

Враховуючи вищенаведене, доцільним є звернення учасників конференції до проблем, наявних у проекті Концепції розвитку юридичної освіти, перспектив її вдосконалення та реалізації.

Нагальним є також вивчення та дослідження можливості врахування іноземного досвіду організації системи юридичної освіти та проблем інтеграції юридичної науки і освіти. Зокрема, увагу учасників конференції присвячено особливостям отримання юридичної освіти у Литві, Німеччині, Австрії та Білорусі, а також історіографії поняття інтеграції освіти і науки, інтеграції української вищої юридичної освіти і науки у світову, інтеграції європейської вищої освіти, запровадження навчальних курсів щодо використання практики Європейського суду з прав людини тощо.

Окремим напрямом досліджень у рамках конференції є інтерактивні та дистанційні технології, інноваційна діяльність та методи підвищення якості навчання у сфері юридичної освіти. Матеріали учасників присвячено розвитку комунікативних умінь студентів засобами медіаосвітніх технологій, форумів юристів-практиків й електронних джерел юридичної інформації, лекцій-візуалізацій, проблемних лекцій, лекцій-дуетів, виїзних практичних занять, навчально-тематичних екскурсій, моделювання практичних ситуацій, ділових практично-орієнтованих ігор, інтелектуальних студентських змагань, вебінарів, тренінгових занять, «експертних диспутів» й інших інтерактивних і дистанційних технологій.

У рамках секції, присвяченій дослідженням впливу нормативно-правового регулювання освітньої діяльності в Україні на юридичну освіту і навчальний процес, висловлено деякі пропозиції стосовно удосконалення нормативного регулювання підготовки фахівців із правоохоронної діяльності, правової інституалізації інформаційного суспільства, реалізації принципу академічної свободи, формування уявлення про риторичний ідеал у студентів-юристів, практики як основи підготовки фахових правників.

Не можна переоцінити значущість конференції як форми консолідації зусиль правничої професійної правозастосовної та наукової спільноти щодо вирішення конкретних завдань сучасної юридичної освіти, як майданчика для досягнення взаємопорозуміння та поглиблення взаємодії вчених і практиків. Немає сумнівів, що результати роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна юридична освіта: досвід минулого — погляд у майбутнє» сприятимуть розробці відповідних пропозицій щодо вдосконалення та імплементації положень Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії.

Сергій Ківалов,

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
академік Національної академії педагогічних наук України,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
заслужений юрист України, народний депутат України

Секція 1

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Ківалов С. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
президент, професор кафедри адміністративного та фінансового права,
доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік
НАПН України, заслужений юрист України, народний депутат України*

ЮРИДИЧНА ОСВІТА В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ми живемо в епоху інформаційних технологій, у часи, коли тотальна глобалізація і комп'ютеризація охоплює усі без винятку сфери суспільного життя. Процес глобальної інформатизації не оминув й освітню галузь. На сьогодні у більшості країн світу спостерігається активне впровадження високих технологій в освітній процес. Це робиться з метою підвищення якості надання освітніх послуг і спрощення доступу до наукових та освітніх баз у будь-якій точці планети. З метою уніфікації вітчизняної системи освіти та приведення її у відповідність до європейських стандартів в Україні було проголошено курс на проведення освітньої реформи. Було прийнято ряд законодавчих актів, спрямованих на забезпечення прозорості та відкритості освітнього процесу та підвищення якості освіти в цілому. Зокрема, основними інноваційними змінами, які передбачала освітня реформа, стали вимоги щодо повного відображення діяльності університету в офіційних Інтернет-ресурсах, а також необхідність відкритого доступу до бази наукових робіт. Безперечно, ці зміни торкнулися й системи юридичної освіти в Україні.

Рівень прозорості діяльності університету є одним з найважливіших показників діяльності вищого навчального закладу, який покладено в основу більшості національних та міжнародних рейтингів вишів. Зокрема, один з найпрестижніших рейтингів вищих навчальних закладів у світі — Webometrics класифікує виші саме за ознакою відображення освітньої діяльності у мережі Інтернет. Цей рейтинг було засновано у 2004 році, тоді він включав у себе 6 тисяч університетів. На сьогодні Webometrics охоплює понад 20 тисяч університетів в усьому світі і визначає ступінь представлення діяльності вишу в Інтернет-просторі. Да-

ний рейтинг формується регулярно, його створює Лабораторія кіберметрики Національної дослідницької ради Іспанії.

В Україні вимоги щодо відображення діяльності вищих навчальних закладів у мережі Інтернет передбачені у декількох правових актах, зокрема, у ЗУ «Про вищу освіту», ЗУ «Про доступ до публічної інформації», Наказі Міністерства освіти і науки України № 166 від 19.02.2015 р. «Деякі питання оприлюднення інформації про діяльність вищих навчальних закладів» та ін. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» вищі навчальні заклади зобов'язані публікувати на своїх офіційних веб-сайтах фінансові та статутні документи, що покликано забезпечити прозорість адміністративної діяльності вишу (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page5>).

Ще одним важливим аспектом діяльності університетів у XXI столітті є відкритість доступу до наукових та навчальних матеріалів. На міжнародній конференції у Будапешті (2001) було висунуто так звану Будапештську ініціативу відкритого доступу (BOAI). У ній, зокрема, визначено поняття відкритого доступу до наукової літератури. «Під відкритим доступом до цієї літератури ми розуміємо її доступність через публічний Інтернет, що дозволяє будь-якому користувачеві читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, шукати чи через посилання зв'язуватись з повними текстами статей, використовувати їх для індексування, при створенні програмного забезпечення чи будь-яких інших законних цілей без фінансових, юридичних чи технічних бар'єрів, крім тих, що пов'язані з доступом до Інтернету. Єдине обмеження на відтворення та поширення та єдиний аспект, що стосується копірайту, — надання авторам права контролювати цілісність своєї роботи та права на посилання та цитування» — значиться у Будапештській ініціативі (*Будапештська ініціатива відкритого доступу*: <http://www.soros.org/openaccess>). Реалізація Будапештської ініціативи із забезпечення відкритого доступу до наукових та навчальних матеріалів сприятиме інтеграції України до світового наукового простору та надасть українським вченим якісно нові можливості наукового пошуку та співпраці зі своїми колегами з усього світу.

Під час організації навчального процесу необхідно пам'ятати, що головним реципієнтом навчальної інформації в університеті є студенти, тобто молоді люди, які є активними користувачами соціальних мереж. В еру інформаційних технологій ми просто не можемо ігнорувати той факт, що сучасна молодь проводить більшість вільного часу у соціальних мережах. Саме тому кожен вищий навчальний заклад повинен мати офіційні сторінки у соціальних мережах, що будуть наповнюватися якісним контентом та містити актуальну інформацію про всі важливі наукові, суспільні та культурні заходи, які проводяться в університеті. Це дуже важливо також і для майбутніх вступників, адже, зайшовши

на офіційну сторінку університету у соціальній мережі, вони зможуть знайти усю необхідну інформацію про обраний виш.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити наступні висновки. Розвиток інформаційних технологій і глобалізація суспільних процесів у світі вимагають ґрунтовного переформатування освітнього процесу. Ми повинні робити все можливе для того, щоб наші університети долучалися до світового освітнього і наукового простору і ставали повноцінними учасниками інтеграційних процесів у цій сфері. І саме від того, як швидко ми будемо реагувати на виклики інформаційної ери, залежатиме рівень професійної майстерності випускників українських вишів та престиж наших науковців у світі.

Завальнюк В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія», ректор,
кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України*

ПРАВНИЧЕ ЗНО ПРИ ВСТУПІ ДО МАГІСТРАТУРИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» магістерський рівень вищої освіти передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності (*Відомості Верховної Ради, 2014, № 37–38, ст. 2004*). З огляду на це, вбачається високий рівень підготовки майбутніх магістрів, а отже, й високий рівень вимог до вступників до магістратури. Особливо це стосується вступників до магістратури вишів юридичного спрямування, адже підготовка кваліфікованих кадрів для державних органів та органів місцевого самоврядування повинна відповідати високим європейським стандартам у сфері юридичної освіти. Проте наявна система вступу до магістратури за підсумками вступних іспитів не дає змоги якісно провести відбір майбутніх магістрів. Саме тому у 2016 році Міністерством освіти і науки України за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку USAID було ініційовано проведення експерименту зі складання тестових вступних випробувань при вступі до магістратури за спеціальністю «Правознавство». До участі у цьому пілотному проєкті долучилися 9 українських вишів, що здійснюють підготовку магістрів у галузі юриспруденції.

За словами тодішнього першого заступника МОН Інни Совсун, запровадження тестування з використанням технологій ЗНО при вступі до магістратури повинно було стати важливою складовою реформи юридичної освіти в Україні. «Юридична освіта є ключовим елементом реформи судової та правоохоронної систем, яка не матиме ефективного результату без реформування юридичної підготовки. Запровадження тестування з використанням технологій ЗНО дозволить вирішити кілька завдань. По-перше, якісно відібрати студентів для продовження навчання в магістратурі. По-друге, зробить процес відбору прозорим. По-третє, це спрощення процедури вступу як для вищих навчальних закладів, так і для вступників. Вступник може одночасно вступати на спеціальність «Право» в магістратуру в кілька університетів, що зголосилися взяти участь у пілотному проекті. По-четверте, відбудеться апробація стандартизованого тестування на рівні університетської підготовки. Проект із запровадження вступних випробувань до магістратури з права є однією зі складових реформи юридичної освіти, над якою працює міністерство, нарівні з розробленням стандарту юридичної освіти та Концепції реформування юридичної освіти в Україні. Цей пілотний проект є першим кроком на шляху до створення єдиного іспиту, успішне складання якого слугуватиме доступом до професії», — відзначила Інна Совсун на брифінгу у Міністерстві освіти і науки України (<http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/06/01/inna-sovsun-01062016/>).

Щодо власне експерименту, то 23 липня 2016 року у дев'яти вищих країни було проведено єдиний іспит, що пройшов в умовах, максимально наближених до умов складання зовнішнього незалежного оцінювання. Тестові завдання із загальної навчальної правничої компетентності, правознавства та англійської мови розробляла робоча група, до складу якої ввійшли представники вищих навчальних закладів — учасників експерименту. Формуванням мережі пунктів тестування, друком зошитів, проведенням вступних випробувань, опрацюванням бланків відповідей із подальшим визначенням результатів займались Український центр оцінювання якості освіти, а також регіональні центри. Так, для проведення вступного іспиту з використанням відповідної технології було створено 12 пунктів тестування: 5 — у столиці, 1 — у Полтаві, по 2 — в Одесі, Львові та Чернівцях. Загалом бажання вступити в магістратуру в порядку експерименту виявили 1896 бакалаврів, які подали документи та були зареєстровані; 1743 з них пройшли тестування в цих пунктах. За відкритістю та прозорістю процесу стежили 13 громадських спостерігачів. Це все мало забезпечити справедливість відбору вступників та доступу до юридичної освіти (http://zib.com.ua/ru/print/125609-kachestvo_podgotovki_sudey_poprobuyut_ulushhit_modernizacey.html).

Важливо відзначити, що проведенню правничого ЗНО передувала тривала підготовча робота. У вишах проводилися спеціалізовані навчальні курси для осіб, задіяних у процесі розробки, апробації та оцінювання тестових завдань. Наприклад, у Національному університеті «Одеська юридична академія» було проведено тренінговий курс на тему: «Тестологія та основи розробки тестів», що складався з 6 послідовних семінарів. На семінарах було розглянуто стандарти теоретико-методологічного й методичного обґрунтування процесу розробки й застосування тестів, питання стосовно шляхів забезпечення розробки, рецензування, апробації й аналізу якості тестових завдань. Заняття проводилися досвідченими фахівцями у сфері права та тестології, а наприкінці курсу усі слухачі отримали відповідні сертифікати.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що експеримент проведення іспитів при вступі до магістратури за спеціальністю «Право» з використанням технологій зовнішнього незалежного оцінювання показав свою життєздатність і має реальні шанси стати основою інноваційної системи вступу до магістратури у майбутньому. Проте задля успішної реалізації цього прогресивного задуму необхідна ретельна підготовка та злагоджена робота усіх без винятку суб'єктів розробки, проведення та оцінювання правничого тестування. Адже лише в такому разі можливо буде досягти тих програмних цілей, які ставить перед собою даний міністерський проект.

Крикливий М. Ф.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з адміністративно-господарської роботи,
заслужений працівник освіти України*

МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВАЖЛИВІСТЬ СТВОРЕННЯ НАЛЕЖНИХ УМОВ ДЛЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Матеріально-технічна база вищого навчального закладу відіграє надзвичайно важливу роль у процесі провадження освітньої діяльності та суттєво впливає на якість надання освітніх послуг. Всесвітня декларація, прийнята у Ліоні на міжнародній конференції проблем вищої освіти (1998 р.), визначає якість вищої освіти як багатоаспектне поняття, що охоплює всі сторони діяльності вищого навчального закладу: навчально-методичні програми, навчальну і науково-дослідну роботу, професорсько-викладацький склад і студентів, а також навчально-матеріальну базу і ресурси (*Щетинин В. П. Человеческий и вещественный капи-*

тал: Общность и различия // Мировая экономика и международные отношения. — 2003. — № 8. — С. 25–34). Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти України також містять низку вимог щодо матеріально-технічного забезпечення вищих навчальних закладів в Україні. І це не випадково, адже якісно організувати навчальний процес можливо, лише володіючи необхідною навчально-матеріальною базою. У своїй статті розглядатиму важливість створення належної матеріально-технічної бази у вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку спеціалістів за напрямком «Правознавство».

Вищі навчальні заклади юридичного спрямування, а також юридичні навчальні підрозділи класичних вищих навчальних закладів (юридичні факультети, інститути) здійснюють підготовку майбутніх фахівців у галузі правознавства, тобто готують професійні кадри для органів юстиції, судових, правоохоронних, митних та інших державних органів, робота в яких вимагає досконалого володіння не тільки теоретичними знаннями, а й, що не менш важливо, практичними вміннями і навичками. Саме тому юридична освіта має бути комплексною та враховувати усі без винятку аспекти. У часи тотальної комп'ютеризації та автоматизації процесів документообігу у більшості державних органів виникає нагальна потреба вироблення досконалих комп'ютерних навичок у майбутніх юристів. Студенти юридичних вишів уже з перших курсів повинні вміти швидко орієнтуватись в електронних реєстрах та законодавчій базі для того, щоб у подальшій професійній діяльності робота з електронними ресурсами потребувала мінімум часу і була максимально ефективною. Саме тому наявність у вишах сучасних комп'ютерних класів з усім необхідним обладнанням — мультимедійними дошками, проекторами — є необхідною вимогою нашого часу.

Ще однією тенденцією розвитку системи правоохоронних органів у нашій країні є курс на впровадження тестування на поліграфі у правоохоронній діяльності. Поліграф (у повсякденній мові — детектор брехні) — це багатоканальний психофізіологічний пристрій, призначений для реєстрації та запису у реальному часі показників емоційного напруження, що виникає у відповідь на інформацію у вигляді слів, словосполучень, малюнків, фотокарток. Поліграф — це багатоцільовий прилад, призначений для одночасної реєстрації дихання, кров'яного тиску, біострумів (мозку, серця, скелетної і гладкої мускулатури тощо) та інших фізіологічних процесів. У майбутньому багатьом випускникам юридичних вишів, які пов'яжуть свою професію із правоохоронною діяльністю, доведеться працювати із поліграфом, і для того, щоб вони мали певний необхідний досвід роботи з цим пристроєм, видається доцільним відкриття у спеціалізованих університетах центрів тестування на поліграфі. Перший такий центр було відкрито у Національному університеті «Одеська юридична академія». З цією метою було придбано високо-

якісний прилад виробництва Сполучених Штатів Америки і відповідно обладнано навчальну аудиторію. Відтепер навичкам роботи на поліграфі майбутніх юристів будуть навчати висококваліфіковані поліграфологи, що пройшли спеціальне навчання у США.

Викладання ще однієї дуже важливої для майбутніх юристів дисципліни — криміналістики сьогодні неможливо уявити суто теоретичним. Майбутнім поліцейським та слідчим просто необхідно на власні очі бачити приклади знарядь вчинення злочинів, основні види зброї та мати змогу відтворити обстановку вчинення злочину. Для цього аудиторія, де проводяться заняття з криміналістики, повинна бути обладнана таким чином, щоб студенти могли виконувати практичні завдання безпосередньо в університеті. Те ж саме стосується і галузевих юридичних дисциплін, таких як цивільно-процесуальне, господарсько-процесуальне та адміністративно-процесуальне право, вивчати які виключно за кодексами та підручниками є малоефективним. Для майбутнього юриста важливо пізнати судовий процес зсередини та спробувати себе у ролі учасника судового засідання. Імпровізовані судові процеси вже не одне десятиліття використовуються у більшості вишів Європи та США, а їх ефективність та позитивний вплив на навчальний процес давно доведена. Варто відзначити, що такі імпровізовані судові засідання також повинні проводитися у спеціалізованих аудиторіях, обстановка в яких має бути максимально наближена до обстановки реальної зали судових засідань із відповідним розташуванням місць для сторін судового процесу та суддівської колегії, адже тільки у такому разі студенти зможуть відчути себе повноцінними учасниками судового засідання і будуть більш підготовлені до участі в судових процесах у майбутній професійній діяльності.

Наостанок необхідно відзначити важливість спортивної бази для юридичних вишів. Спортивний розвиток студентства — запорука прищеплення молоді здорового способу життя, а тому наявність спортивної інфраструктури — необхідна складова матеріально-технічної бази будь-якого університету незалежно від профілю. Проте для юридичних вишів спорт відіграє надзвичайно важливу роль — однією з головних вимог до кандидатів на посади у правоохоронних органах є вимога щодо відповідної фізичної підготовки та задовільного стану фізичного здоров'я.

Як бачимо, наявність розвиненої матеріально-технічної бази університету відіграє надзвичайно важливу роль у процесі підготовки майбутніх спеціалістів у галузі правознавства та суттєво впливає на якість вищої освіти в цілому. Зрозуміло, що на даний час, враховуючи непросту економічну ситуацію в Україні, не кожен виш спроможний створити розвинену за останнім словом техніки інфраструктуру, проте все ж є певні мінімальні стандарти, без дотримання яких освітній процес виявиться малоефективним.

Дудченко В. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор*

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Інтеграція української юридичної освіти до єдиного дослідницького і освітянського європейського простору постає надзвичайно актуальною.

Що є неминущим і загальновизнаним у європейській юридичній освіті? Таким неминущим є підхід до права як до аналога справедливості. Ось що занотовано з цього приводу у Дигестах Юстиніана: «Тому, хто вивчає право, необхідно, перш за все, взнати, звідки походить слово «право» (*jus* або *juris*). Право отримало свою назву від (слова) «справедливість» (*justitia*)... Юриспруденція є наукою про справедливе і несправедливе... Право є мистецтво благого і справедливого».

З такими настановами звертався юрист Ульпіан до студентів правових шкіл класичного Риму. Вважає, однак, те, що наведені висловлювання сприймаються такими, ніби Ульпіан звертається до нас, сучасних юристів. Це і є класикою.

Досліджуючи витоки правової класики, варто відзначити таке. На Заході і сьогодні юристом високої культури визначається той, хто вивчив римське право.

У подальшій історії європейського права значне місце посідає рецепція римського права і зв'язане з нею право університетів, його автономність і універсальність. Викладання римського права відновило європейські університети. Першим західним університетом був університет у Болоньї (Італія, близько 1088 р.). Далі виникають університети у Сорбонні, Парижі, Віттенберзі, Гельдербезі та інших містах Європи. Програма університетського курсу права була скрізь однаковою: цивільне право Юстиніана. Основою університетського романського права було природне право (*jus natura*). Позитивне право «*jus positum*» не викладалося до XVIII століття.

Університетський професор вчив філософському методу пізнання, природи права і його призначенню у суспільстві. Цим методом були метафізика і зв'язана з нею теорія гештальта. У метафізиці обстоюється етичне або філософське поняття права, згідно з яким право має понад юридичне значення і самотність.

Найбільш виразно методологію і теорію європейського права виражає класичне вчення таких університетських професорів, як Кант і Гегель.

Головне, що впливає з вчення Канта і Гегеля, це те, що вони гостро наголосили на нормативній функції природного права. Природне

право — нормативне. Така нормативність обумовлена, своєю чергою, нормативним характером етики як родового для права поняття.

У результаті право не автономне і не самодостатнє. Воно як частка суспільства у цілому мусить відображати духовні суспільні цінності. У цьому його цивілізаційна роль. Як теоретики природного права, Кант і Гегель вступили у гостру суперечку з позитивними юристами.

Виходячи з викладеного, одним з основних завдань вітчизняної науки про право є її концептуальне збагачення.

Сутністю концептуального збагачення вчення про природу права є його комплементарно-цілісне пізнання, це пізнання є новим напрямком у розвитку правової думки в Україні і воно комплементує ідеї (метафізику), факти (позитивізм) і оцінки (аксіологія). Спроба зрозуміти дійсне поєднання цих найважливіших правових сфер є квінтесенцією дослідження. У цій спробі синтезу комплементарна концепція пізнання права зіштовхується зі своїми головними проблемами, найважливішою серед яких є розроблення онтології, яка б була адекватною зазначеній концепції синтезу. На нашу думку, такою адекватною онтологією є ейдетична теорія (теорія ейдосів). Через феноменолого-ейдетичну редукцію, враховуючи новітні висновки антропологічної філософії, у праві виявляється його допонятійна або доннаукова чи доконцептуальна глибина. Вирішальна роль у цій редукції належить телеологічному методу. Цінність телеології у тому й полягає, що вона дозволяє ставити за мету і реалізовувати те, що не існує реально, а лише мислимо. У телеології мета права впливає із заздалегідь заданого доктринального постулату. Таким постулатом є справедливість.

У такий спосіб пізнане право є передзнанням для юриста.

У ньому виявляється ідея (дух) права, яка стає регулятором поведінки. Юридичні факти значимі, цінні, істинні, коли вони віддзеркалюють ідею права як універсальну реалію, універсальну сутність.

Пізнання ідеї права як передзнання надає змогу все розмаїття юридичних фактів звести до першопричини і основ (ідеї права та принципів, що впливають із неї) і вже на їх підставі зрозуміти ці юридичні факти. Ідея завжди випереджає факт і вказує йому той напрям, за яким факт мусить іти вслід. Ідея оцінює факт. За такої умови юрист пізнає глибокий зв'язок юридичних фактів з ідеєю, як їх першопричиною, і в такий спосіб осягає істинний зміст і дух юридичних приписів позитивного права. Ніяка позитивна методологія досягти цього не спроможна.

На підставі викладеного очевидно, що існує гостра потреба реформ у викладанні і вивчанні права.

Ейдетичне вчення про природу права своєю підставою має порівняльно-правові дослідження. Це вчення можна конкретизувати через послідовне і системне обґрунтування стильоутворюючих елементів сучасного права

України. І знову така конкретизація матиме перспективу і буде плідною, якщо її здійснювати не інакше як у контексті компаративно-правових досліджень. Щоб пізнати справжню цінність права, треба долати партикуляризм власного національного права, бо останнє не в змозі служити критерієм оцінки себе самого, ця глибока думка є неабияк вагомим аргументом на користь необхідності проведення порівняльно-правових розвідок.

Як і в якому обсязі компаративісту треба вивчати вибраний для дослідження матеріал? Це питання важливе, оскільки воно тісно пов'язано зі змістом і метою порівняльного правознавства, його науковим методом. Якщо порівняльне право — система мислення, яка змушує компаративного юриста міркувати певним чином і не інакше, то важливо акцентувати увагу на предметі, функціях і цілях цієї наукової і навчальної дисципліни.

Вивчення порівняльного права дозволяє по-новому, нетрадиційно підходити до вивчення чинних норм національного права, які страждають від обмеженості через партикуляризм національної доктрини.

Сучасне порівняльне право, акумулюючи досвід чинних правоустроїв країн світового співтовариства, дозволяє не лише використовувати різні варіанти рішень конкретної юридичної проблеми, але й розглядати їх в історичному аспекті і, надаючи тим самим можливість, оцінити через порівняння ефективність рішення, яке приймається на національному рівні.

Таке має сприяти тому, що рішення певної національної юридичної проблеми буде прийматися лише після критичної оцінки результатів дослідження того, як вирішується ця проблема в інших країнах із високою правовою культурою. Тільки за такої умови певне національне рішення набуває необхідної ефективності і буде виховувати почуття відповідальності, яка стимулюватиме дух реформаторства і прагнення поліпшити право.

Викладення правових дисциплін стає дещо іншим, ніж вивчення напам'ять інших юридичних норм, які можуть змінюватися. Юрист не має бути фахівцем вузької спеціалізації, який володіє певними знаннями нормативного матеріалу та деяким умінням тлумачення та застосування юридичних норм. Формування у свідомості студента якостей юриста-онтолога, феноменолога, герменевтика, означає набувати в теорії й на практиці ознак юриста інтелектуала.

Це зумовлює нові завдання перед юридичною освітою. Сьогодні необхідно навчити майбутніх правників орієнтуватися і правильно оцінювати неправову ситуацію, розпізнавати правовий і неправовий закон, бути не лише правозастосовувачем, але й творцем права.

У деякому аспекті зрозуміло, що правопізнання не може здійснюватися емпірично, а лише трансцендентно. Трансцендентними методами

є філософська антропологія, онтологія, герменевтика, епістемологія, екзистенціалізм. Дані методи є невід’ємними передумовами і органічними складовими праворозуміння, правотворення і правореалізації. Їх застосування долає недостатність емпіричного правопізнання й через теорію гештальта дає змогу зрозуміти право у його цілісності й найглибшій сутності.

Трансцендентна методологія зумовлює зосередження на таких вузлових проблемах у викладенні правових дисциплін: антиномічність права, нормативний і дескриптивний підходи до права, аналітичні та синтетичні правові судження, дуалізм фактів і норм, визначення права за його джерелом, сенсові орієнтири поведінки, легальність і легітимність, дискреційні повноваження суду.

Організація юридичної освіти за зазначеними напрямками, на наш погляд, сприятиме впевненому поступу нашої держави до євроуніверселизації юридичної освіти.

Чанишева Г. І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан соціально-правового факультету, доктор юридичних наук, професор*

ПРОЕКТ КОНЦЕПЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВНИЧОЇ (ЮРИДИЧНОЇ) ОСВІТИ ДЛЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКА ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

У сучасний період проведення ефективних реформ судової системи, правоохоронних органів, адвокатури потребує нових підходів до підготовки фахівців з вищою юридичною освітою відповідно до європейських стандартів. Основні напрямки вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії визначені у проекті відповідної Концепції, запропонованої для широкого обговорення.

Проект Концепції ґрунтується на розумінні професії правника як професійної незалежної професії, спрямованої на утвердження верховенства права та захист прав і свобод людини. Такий підхід до розуміння даної професії є виправданим, оскільки у сучасному світі проблема забезпечення поваги і додержання прав людини має загальне значення. Забезпечення прав і свобод людини — це вже не тільки внутрішньодержавна справа, а мета усього світового товариства, для якого доктрини, стандарти прав і свобод людини є проблемою глобального

характеру. Особливу роль у забезпеченні прав і свобод людини відіграють представники правничої професії, з метою вдосконалення підготовки яких і розроблено проект Концепції.

Серед основних положень проекту слід підкреслити важливе значення таких положень, як перелік загальних і спеціальних компетентностей, якими повинні володіти правники, стандарти правничої освіти, новітні методики викладання у правничій школі, єдиний державний кваліфікаційний іспит зі спеціальності «Право» та ін. У проекті Концепції зроблено акцент на значенні практичної підготовки, яка є важливою складовою програми правничої освіти і спрямована на формування первинних умінь та практичних навичок правозастосування.

Водночас щодо змісту розробленого проекту Концепції видається доцільним висловити такі зауваження.

1. Пропонується із назви проекту Концепції виключити останні два слова «правничої професії», оскільки йдеться про вдосконалення правничої (юридичної) освіти, а не правничої професії. Виникає питання також щодо подвійної назви освіти у назві Концепції — «правнича (юридична)».

2. У першому реченні проекту Концепції два рази використовується термін «утвердження». Також викликає заперечення визначення фаху правника як професійно незалежної професії, оскільки кожна професія є такою. Пропонується викласти дане речення в такій редакції: «З метою розуміння фаху правника як професії, спрямованої на утвердження верховенства права та забезпечення прав і свобод людини».

3. У п. 5 проекту Концепції йдеться про те, що основним завданням правника є утвердження верховенства права через гарантування, утвердження й захист прав і свобод людини або забезпечення ефективного публічного обвинувачення. У даному пункті, по-перше, два рази застосовується термін «утвердження», по-друге, зазначається на утвердження прав і свобод людини, що не є завданням правника, тому що це завдання законодавця, по-третє, перед забезпеченням ефективного публічного обвинувачення застосовується «або», що є неправильним.

У зв'язку з цим пункт 5 проекту Концепції пропонується викласти в такій редакції: «Основним завданням правника є утвердження верховенства права через забезпечення прав і свобод людини та публічного обвинувачення».

4. Існує неузгодженість у змісті Концепції щодо застосування термінів «фах» та «професія» правника. У загальних положеннях зазначається про те, що «фах правника — професійно незалежна професія». Розділ 1 іменується «Розуміння фаху правника», а у пунктах 6, 7, 8 та інших зазначається «професія правника». Водночас у Національному класифікаторі України «Класифікатор професій ДК 003:2010», затвердженому наказом Держспоживстандарту України 28.07.2010 № 327, професія «правник» відсутня.

5. У п. 9 до правничих професій віднесено тільки професії судді, адвоката, прокурора та нотаріуса, що також не узгоджується з Національним класифікатором України «Класифікатор професій ДК 003:2010», яким передбачені й інші професії. Наприклад, у підрозділі 242 «Професіонали в галузі правознавства, прокурорського нагляду, правосуддя та правоохоронної діяльності», крім адвокатів та прокурорів, суддів, передбачені ще професіонали в галузі правознавства та прокурорського нагляду, наукові співробітники (правознавство), професіонали в галузі правоохоронної діяльності, професіонали кримінально-виконавчої служби, інші професіонали в галузі правознавства.

Перелік професійної діяльності у сфері права, передбачений п. 12, також є неповним, що не відповідає зазначеному вище Класифікатору професій ДК 003:2010.

6. Перелік загальних компетентностей, закріплений у п. 17, потребує вдосконалення. Зазначений перелік, по-перше, не відображує специфіку професії правника, а по-друге, містить положення, які сформульовані надмірно широко та потребують конкретизації (наприклад, навички збору та аналізу інформації, здатність вчитися).

7. У п. 17 серед спеціальних компетентностей зазначається про знання засад, принципів та інститутів конституційного права, адміністративного права, адміністративного процесуального права, цивільного права та цивільного процесуального права, кримінального та кримінального процесуального права.

До зазначеного переліку галузей права слід включити трудове право, яку в теорії права віднесено до фундаментальних галузей права. Так, до основних галузей права у підручнику кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія» віднесено цивільне право, кримінальне право, адміністративне право і трудове право (*Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс : учебник / под ред. Ю. Н. Оборотова. — Одесса : Феникс, 2011. — С. 133*). Трудове право є однією з тих небагатьох галузей права, які тісно взаємопов'язані з мікро- і макроекономічними процесами в державі та безпосередньо впливають на рівень добробуту і соціальний клімат у суспільстві.

8. До спеціальних компетентностей у п. 17 віднесено також знання міжнародних стандартів прав людини, зокрема, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і практики Європейського суду з прав людини. Міжнародні стандарти прав людини за своїм змістом є більш широкою категорією, ніж європейські стандарти прав людини, проголошені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У літературі під міжнародними стандартами прав людини розуміються такі різномірні норми, як правила міжнародних договорів,

резолюції міжнародних організацій, політичні домовленості (*Мюллерсон Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальность. — Москва, 1991. — С. 31*).

Оскільки у проекті Концепції у розумінні професії правника акцент зроблено на захисті прав і свобод людини, то доцільно було б замість вище зазначеної спеціальної компетентності передбачити таку компетентність, як знання основ загальної теорії прав людини, в межах якої вивчаються в тому числі й юридичні механізми захисту прав людини.

9. Не всі передбачені у п. 2 завдання Концепції отримали належне відображення у змісті проекту. Так, у п 2 проекту до завдань Концепції відповідно до її мети віднесено визначення шляхів удосконалення законодавства, що покращуватиме якість правничої освіти, а також усунення негативних тенденцій, що виникають у результаті неналежного регулювання правничої освіти. Доцільно було б зазначені положення конкретизувати в окремому розділі проекту Концепції.

Підгородинський В. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Інституту кримінальної юстиції, доцент кафедри
кримінального права, кандидат юридичних наук*

ЮРИДИЧНА ОСВІТА ЯК ГАРАНТІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СЛІДЧОГО

Чинний КПК України покладає на слідчого вирішення складних та відповідальних завдань, які визначаються загальними цілями кримінального судочинства. У відповідності до чинного законодавства активна роль слідчих як суб'єктів кримінального процесу в зміцненні законності та правопорядку, велике значення їх діяльності в розкритті злочинів та викритті винних обумовили та наділили їх широкими повноваженнями. Останні визначаються обсягом наданих слідчому законом прав та обов'язків (*Ще раз до питання про самостійність і незалежність слідчого / Ю. П. Алєнін // Актуальні проблеми держави і права. — 2008. — Вип. 44. — С. 149*).

Так, відповідно до ст. 40 КПК України слідчий уповноважений: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшуко-

вих) дій відповідним оперативним підрозділам; 4) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом; 5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; 7) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК України; 9) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Поряд з цим, відповідно до ч. 5 ст. 40 КПК України, слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Тобто слідчий є самостійною фігурою, яка наділена широким колом повноважень для прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні, визначення напрямку досудового розслідування, вибору різноманітних процесуальних засобів.

Саме тому, надаючи слідчому такі значні повноваження, необхідно бути впевненим в його глибоких знаннях законодавства України та практики його застосування. На сьогоднішній день такого роду гарантією в компетентності слідчого є віднесення професії слідчого до професіоналів галузі правознавства та вимога щодо наявності у осіб, які займають посаду слідчого, диплома про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра.

Однак, відповідно до проекту Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (далі — Концепція) (*Проект Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczija-vdoskonalennya-pravnichoyi-\(yuridichnoyi\)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html](http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczija-vdoskonalennya-pravnichoyi-(yuridichnoyi)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html)*), професію слідчого не визначають як таку, що вимагає юридичної освіти. Крім того, професію слідчого навіть не визначено професійною діяльністю у сфері права.

Звичайно, такий підхід не відповідає в першу чергу положенням КПК України, який визначає слідчого, як одного з основних учасників кримінального провадження. Крім того, така позиція розробників Концепції не узгоджується із принципом процесуальної самостійності слідчого, який являє собою закріплене у нормах чинного законодавства положення, що полягає у праві й обов'язку слідчого приймати всі рішення по кримінальному провадженні і матеріалам самостійно, за своїм внутрішнім переконанням, совістю й обов'язком, відповідаючи повною мірою за їхню законність, обґрунтованість, справедливість і своєчасне проведення в життя (*Волошина В. К. Реалізація галузевих та специфічних принципів кримінального процесу у стадії досудового розслідування : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. К. Волошина. — Одеса, 2010. — С. 11*). Адже, якщо слідчий не буде володіти належним рівнем правових знань, він не зможе бути активним суб'єктом кримінального провадження, що призведе до зниження якості досудового розслідування, а відтак, — до збільшення рівня злочинності в Україні. Саме тому так важливо, щоб професія слідчого і надалі залишалася в числі правничих професій.

Митрофанов А. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету підготовки слідчих, доцент кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук*

Степаненко О. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кримінального права*

ПРОФЕСІЯ СЛІДЧОГО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Розвиток України як правової та демократичної держави не можливий без якісної правничої освіти. Тому не дивно, що юридична освіта опинилася на передовій змін. Одним із кроків у даному напрямку стало введення в 2016 р. в якості експерименту вступних випробувань до магістратури з права з використанням технологій зовнішнього незалежного оцінювання. На цьому діяльність щодо реформування юридичної освіти не зупинилась. 14 вересня 2016 р. під час круглого столу «Модернізація правничої освіти в Україні» був презентований Проект Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підго-

товки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (далі — Концепція) (*Проект Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: [http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczya-vdoskonalennya-pravnic-hoyi-\(yuridichnoyi\)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html](http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczya-vdoskonalennya-pravnic-hoyi-(yuridichnoyi)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoyi-osviti.html)), метою якої є вдосконалення правничої освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, сприяння становленню в Україні правничої освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини, а також стандартів доступу до правничої професії.

Сьогодні Концепція представлена на широке обговорення і всі бажаючі можуть висловити письмовий відгук до проекту. Загалом, схвалюючи значення та цінність проекту Концепції, ряд її положень, на наш погляд, потребує перегляду.

В п. 9 Концепції вказано, що правничими професіями є:

- суддя;
- адвокат;
- прокурор;
- нотаріус.

Поряд з цим в п.12 зазначено, що професійною діяльністю у сфері права, окрім діяльності правничих професій, є

- проходження державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування на посадах керівників та заступників керівників юридичних служб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також на посадах, пов'язаних з представництвом в суді таких органів;

- проходження державної служби в Міністерстві юстиції України та його територіальних підрозділах, із застосуванням стандартів професійної діяльності у сфері права;

- робота на посадах, пов'язаних з наданням безоплатної правничої допомоги, в органах (установах), уповноважених законом на надання такої допомоги;

- робота на посадах помічника судді, помічника адвоката, помічника прокурора, помічника нотаріуса;

- робота на посадах керівників юридичних служб в юридичних особах приватного права, а також на посадах, пов'язаних з представництвом у суді таких юридичних осіб;

— робота на посадах юриста (юрисконсульта) в юридичних особах, основним видом діяльності яких є діяльність у сфері права;

— науково-викладацька робота (для посад судді Верховного Суду та Конституційного Суду України).

Як бачимо, розробники Концепції не визначають професію слідчого як таку, що вимагає юридичної освіти. Однак чи є виправданим такий підхід?

Відповідно до Класифікатора професій, професію слідчого передбачено в розділі № 2 «Професіонали». Вказаний розділ вміщує професії, що передбачають високий рівень знань у галузі фізичних, математичних, технічних, біологічних, агрономічних, медичних чи гуманітарних наук. Професійні завдання полягають у збільшенні існуючого фонду (обсягу) знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв’язання певних проблем чи в систематизованому викладенні відповідних дисциплін у повному обсязі. До цього розділу належать професії, що вимагають від працівника (з урахуванням кола та складності певних професійних завдань та обов’язків) кваліфікації за дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра (*Наказ Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327 «Класифікатор професій ДК 003:2010» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hrli-ga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433*).

Код класифікатора професій	Професія
2423 — Професіонали в галузі правоохоронної діяльності	Слідчий (органи внутрішніх справ)
2423 — Професіонали в галузі правоохоронної діяльності	Старший слідчий в особливо важливих справах
2429 — Інші професіонали в галузі правознавства	Слідчий
2429 — Інші професіонали в галузі правознавства	Слідчий в особливо важливих справах

Тобто на сьогодні займати посаду слідчого може особа, яка має дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра.

Такий підхід відповідає тим повноваженням, які надані слідчому як учаснику кримінального провадження. Так, відповідно до ст. 3 п. 19 КПК України слідчий є стороною кримінального провадження — з боку обвинувачення. Відповідно до ст. 40 КПК України слідчий має широке коло повноважень, а саме: 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; 2) проводити слідчі (роз-

шукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; 4) призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом; 5) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 6) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; 7) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 8) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК України; 9) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Крім того ч. 5 ст. 40 КПК України закріплює, що слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Широке коло повноважень та гарантії щодо самостійності у процесуальній діяльності вимагають наявності у слідчого не лише високих моральних принципів, але й глибоких знань законодавства і практики його застосування. Адже діяльність слідчого є невід'ємною частиною судочинства, завдяки якій у загальному плані відбувається процес застосування права.

Саме тому положення Концепції повинні бути змінені в аспекті передбачення професії слідчого в числі правничих професій.

КРИЗА ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА МІФИ

Проблеми вітчизняної юридичної освіти обговорюються чи не з моменту здобуття Україною незалежності: проводяться круглі столи, конференції, приймаються програми розвитку юридичної освіти на періоди, розробляються концепції реформування (удосконалення) юридичної освіти і т.д. На думку міністра освіти і науки України Л. Гриневич, «сьогодні українська юридична освіта потребує реформування, адже підготовка юристів програє на фоні європейських стандартів» (*Мін'юст та Міністерство освіти і науки розроблятимуть реформу системи юридичної освіти*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novini/novini/2016/05/24/min-yust-ta-ministerstvo-osviti-ta-nauki-rozroblyatimu24>), що поряд з утворенням МОН України робочої групи з розроблення Концепції розвитку юридичної освіти (наказом МОН України від 05.07.2016 р. № 787 «Про утворення робочої групи з розроблення Концепції розвитку юридичної освіти в Україні») свідчить про старт чергової кампанії з подолання негативних явищ в юридичній освіті. Як впливають вказані заходи на стан самої освіти та чи є цей стан кризовим? Академічний словник української мови визначає кризу як різку зміну звичайного стану речей; злам, загострення становища (*Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. — К. : Наукова думка, 1970–1980. — Т. 4 : І–М / [ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко]. — К., 1973. — С. 343*). В зарубіжній літературі посилання на кризу в національній юридичній освіті є непоодинокими. Зокрема, в США ведеться дискусія щодо кризи в юридичній освіті через те, що юридичні школи мають високі постійні витрати, надають асиметричну інформацію про результати працевлаштування випускників, відсутні інновації (*Mcintee K. P. The crisis in legal education: dabbling in disaster planning / K. P. McIntee, P. J. Lynch, D. M. Tokaz // Mich. J. L. Reform. — 2012. — Vol. 46. — P. 225*). То чи дійсно мають місце зміна та загострення становища юридичної освіти в Україні?

Вирішення вказаного питання є важливим з огляду на значення юридичної освіти для забезпечення юридичної професії, яка у свою чергу є ключовою у функціонуванні сучасних суспільства та держави.

Новий Закон України «Про вищу освіту» визначає вищу освіту як «...сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому

навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти».

Відповідно, у формальному визначенні вищої юридичної освіти має бути посилання на здобуття особою вказаних знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей у ВНЗ у такій галузі знань, як «Право» (інших, релевантних юриспруденції галузей знань чинний Перелік галузей знань і спеціальностей не містить), за певною кваліфікацією та рівнем вищої освіти (Закон передбачає такі рівні: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий) рівень; науковий рівень).

Отже поняття юридичної освіти охоплює усі спеціальності, що входять до галузі знань 08 «Право»: власне 081 «Право» і 082 «Міжнародне право» (виокремлення останньої є предметом окремої розлогі дискусії, однак немає сумнівів, що юристи-міжнародники також є юристами).

З приводу характеристики стану юридичної освіти є досить широке коле публікацій, які переважно відображають оцінку самих освітан.

Проаналізуємо висновки чи не єдиного проведеного в Україні дослідження щодо стану юридичної освіти з погляду роботодавців, завданням якого «...було вивчення інтересів та потреб кінцевих споживачів освітнянських послуг — роботодавців та фахових спільнот, які представляють різні сектори юридичної сфери, а також врахування позиції навчальних закладів, академічних установ, менеджерів по персоналу тощо» (*Аналітичний звіт за результатами проекту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці»* / С. Ю. Козьяков, С. В. Лирик, І. В. Лирик, Д. І. Пирогова, О. В. Красновський. — К., 2015. — С. 2).

Система вищої юридичної освіти в опитаних респондентів отримала в Аналітичному звіті загальну оцінку: «задовільно» (теорія — «добре», практичні вміння і навички — «погано») через те, що має такі головні недоліки: «невміння випускників застосовувати на практиці набуті теоретичні знання; брак у них практичних вмінь і навичок; випускники мають проблеми з розумінням професійних цінностей» (*Аналітичний звіт... — С. 100*). Також було зроблено спробу з'ясувати бачення роботодавців та експертів переліку необхідних профільних компетентностей, «юридичних дисциплін та предметів прикладного характеру, які будуть формувати у студентів практичні вміння і навички, а також до-

поможуть їм оволодіти системою професійних цінностей, властивих для правників у правовій державі та особливому (саморегульованому) статусу їхньої професії», оскільки піддано сумніву правильність визначення вказаних переліків самими юридичними ВНЗ.

Разом з тим в Аналітичному звіті зроблено акцент на такому важливому факторі, що впливає на стан юридичної освіти, як відсутність стандарту вищої юридичної освіти та професійних стандартів, які б стали серйозним орієнтиром для юридичних вищих навчальних закладів у створенні/модернізації власних освітніх програм. При цьому прийняття професійних стандартів є первинною умовою реформування змісту юридичної освіти, оскільки такий стандарт є дороговказом при створенні стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право». «У середовищі роботодавців (60 %) та експертів (85 %) є розуміння необхідності розробки і впровадження професійних стандартів, проте бракує знання щодо їх змісту, функцій та механізмів розробки. Лише окремі експерти знайомі зі змістом визнаних міжнародних і зарубіжних національних професійних стандартів юридичного профілю... На думку більшості експертів, професійні стандарти мають бути основою для вироблення освітнього стандарту... Це — механізм визначення змісту предметів, їх співвідношення, організації практики, процедур оцінки знань, методів формування практичних вмінь та навичок. Основний критерій оцінки ключових знань, вмінь, навичок та професійних цінностей — їх відповідність потребам роботодавців та фахових спільнот. Таким чином, перший крок до наступного внесення змін до навчальних програм юридичних шкіл України — це розробка і впровадження професійних стандартів за основними напрямками діяльності у юридичній сфері. За означених умов опитування роботодавців та експертів не дає можливості на основі їх відповідей сформулювати базові пропозиції щодо змісту навчальної програми професійної освіти правників» (*Аналітичний звіт... — С. 101*).

Таке розлоге цитування необхідне для підкреслення, що в середовищі роботодавців та експертів юридичної освіти існує чітке розуміння та диференціація причин кризових явищ у юридичній освіті, які умовно можна розділити на зовнішні стосовно системи юридичної освіти та внутрішні — тобто власне недоліки самої юридичної освіти. І якщо внутрішні чинники досить детально розглядаються дослідниками, то зовнішні — оминаються.

Найбільш серйозними зовнішніми чинниками, на наш погляд, є: 1) недосконалість попереднього Закону України «Про вищу освіту», який оперував оціночними поняттями: неповна, базова і повна вища освіта (тоді як за чинним Законом України «Про вищу освіту» рівні вищої освіти відповідають кваліфікаційним рівням Національної рамки кваліфікацій); 2) відсутність професійних стандартів та недоскона-

лість законодавства, що регламентує заняття юридичними професіями, що дезорієнтує юридичні школи щодо формальних вимог до кваліфікації їх випускників, ускладнює як формування державного стандарту вищої освіти, так і освітніх програм вишів; 3) відсутність кількісного виміру запиту українського суспільства на юристів.

Внутрішні причини погіршення юридичної освіти: 1) відсутність державного стандарту вищої освіти зі спеціальності; 2) оновлення складу викладачів права (обумовлене стрімким збільшенням кількості юридичних факультетів, особливо у неklasичних, непрофільних або галузевих правоохоронного профілю вишах); 3) застосування морально застарілих педагогічних технологій та методів, опора на т.зв. «підтримуюче», а не студенто-орієнтоване навчання; 4) «деюридизація» юридичної освіти; 5) розрив з практикою; 5) відсутність органів самоврядування юридичних вишів і факультетів та інше.

Рішення з подолання частини внутрішніх причин пропонує проект Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (доступна за посиланням на сайті МОН України: [http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konceptciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-\(yuridichnoyi\)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoji-osviti.html](http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konceptciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-(yuridichnoyi)-osviti-dlya-faxovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoji-osviti.html)). Крім того, в проекті робиться висновок про необхідність встановлення обсягу освітньої програми вищої правничої освіти не менше 300 кредитів ЄКТС, тобто фактично про необхідність запровадження т.зв. «наскрізної» магістерської програми, що виключає існуючу наразі дворівневу систему підготовки юристів (бакалавр — магістр), зважаючи на те, що рівні «молодший спеціаліст» та «спеціаліст» не передбачені новим Законом України «Про вищу освіту», а початковий рівень під питанням. На чому ґрунтується такий висновок розробників, з тексту проекту Концепції не випливає, однак уявляється, що відмова від дворівневої системи підготовки юристів не відповідає ні чинному законодавству України про зайняття юридичними професіями, ні загальноєвропейським тенденціям щодо просування Болонського процесу у сфері юридичної освіти.

Можливо, розробники проекту Концепції мали на меті за її допомогою адмініструвати завелику кількість юридичних факультетів (включивши з освітнього процесу ті, що не мають ліцензії на підготовку магістрів), або ж закрити юридичний ринок праці за рахунок не допущення до нього осіб, які отримали юридичну освіту за кордоном (тоді мова йде фактично про протекціонізм, а пропозиція уявляється досить спірною з огляду на такі принципи побудови європейського простору вищої освіти як взаємне визнання та академічна мобільність), або з інших міркувань.

Уявляється, що перехід до наскрізної магістратури призведе до консервації ситуації підготовки виключно юристів, орієнтованих на національну юрисдикцію, не враховує сучасні тенденції розвитку, глобалізації суспільних відносин, диверсифікацію та фрагментацію юридичної професії. Наскільки виправданим є орієнтир саме на виокремлені розробниками проекту Концепції т.зв. «правничі професії». В тій же німецькій моделі юридичної освіти відзначається зміщення акцентів зі зміни орієнтації з суддівської моделі на адвокатську (Гурак Р. В. *Розвиток сучасної юридичної освіти в європейських країнах // Порівняльно-аналітичне право*. — 2014. — № 6. — С. 383).

В той же час дослідники відзначають універсалізацію юридичної освіти в Західній Європі, що полягає у вивченні порівняльного правознавства, міжнародного права, вивченні права (а не закону), правових методів, а не матеріального права, що «дозволяє майбутнім юристам легко орієнтуватися в праві різних країн» (Гурак Р. В. *Розвиток сучасної юридичної освіти в європейських країнах // Порівняльно-аналітичне право*. — 2014. — № 6. — С. 384).

Існує не нова пропозиція Європейської асоціації юридичних факультетів (ELFA) створити на основі Болонської моделі вищої освіти єдиний європейський простір юридичної освіти з двома основними моделями освітніх програм: 1) модель загальної бакалаврської та магістерської програм, що поєднувала бакалаврську підготовку в одній (національній) юрисдикції з наступним магістерським рівнем з певною спеціалізацією у міжнародному праві, праві ЄС та порівняльного правознавства; 2) модель «транскордонної» бакалаврської та магістерської програм з концентрацією на професійній підготовці, що буде визнаватися принаймні у двох національних юрисдикціях (Reich N. *Recent trends in european legal education: the place of the european law faculties association recent trends in european legal education: the place of the european law faculties association // Penn State International Law Review*. — 2002. — Vol. 21, N 1. — P. 35–36). По суті мова йде про те, щоб зорієнтувати бакалаврські програми на вивчення національного права, а магістерські — міжнародного права, права ЄС та порівняльного правознавства.

Очевидним виглядає, що сприйняття запропонованої проектом Концепції моделі «наскрізної» магістерської програми з підготовки юристів не сприятиме прозорості, мобільності та конкурентоспроможності у сфері юридичної освіти. Як і раніше, не вирішеним залишається питання щодо професійних стандартів регульованих юридичних професій.

Ващук О. П.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Центру організації освітньої підготовки та інформаційно-
аналітичної роботи, кандидат юридичних наук, доцент*

НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВНИЧОЇ (ЮРИДИЧНОЇ) ОСВІТИ ДЛЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКА ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

За роки незалежності в Україні створювалися та просувалися з десяток концепцій та програм щодо вдосконалення правничої та/чи/або юридичної освіти, але питання про стратегію, початкові та подальші напрями та сам механізм переходу України до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії наразі знаходяться на рівні розробки, надання окремих пропозицій вчених і фахівців та фахового розвитку. Наявна нормативна база сучасної України не може охопити всі напрями цього складного процесу — переходу України до нового етапу — європейського розвитку вищої юридичної освіти в Україні. Також виникає раціональне питання щодо нагальної необхідності подібного різкого переходу або може краще створити власну унікальну концепцію, що корелює в собі усталене традиційне для нашого суспільства та актуальні новітні вимоги часу, обумовлені європейськими чи будь-якими іншими традиціями. Отже, необхідно дослідити якомога більше взаємозалежних аспектів цього питання та сформувати фундаментальні напрями реалізації самої Концепції.

Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (далі Концепція) — одна з актуальних, суттєвих та дискусійних парадигм незалежної суверенної України. Проблема Концепції, яка не руйнує існуючого правничого (юридичного) фундаменту, а створює умови її гнучкої кореляції до рівня європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, формує стратегію її реалізації з актуальних питань українського сьогодення, формуючи два автономні рівні реалізації:

- національний;
- регіональний.

З обговорюваної Концепції визначальну роль відіграє її мета, яка направлена на «сприяння становленню в Україні правничої освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод лю-

дини, а також стандартів доступу до правничої професії» та завдання, відповідно до неї щодо формування «методологічної основи розвитку правничої освіти, визначення шляхів удосконалення законодавства, що покращуватиме якість правничої освіти, усунення можливих негативних тенденцій, що виникають у правничій освіті, забезпеченні участі у регулюванні правничої освіти поряд з Міністерством освіти і науки України, Міністерства юстиції України, органів самоврядування правничих професій та правничих шкіл, незалежне утвердження розуміння правничої професії як професійно незалежної, спрямованої на захист прав людини і підтримання правосуддя, забезпечення якісної правничої освіти та якісного, прозорого оцінювання рівня кваліфікації випускників правничих шкіл і якісних наукових досліджень у сфері права, практичного сприяння у становленні автономії правничих шкіл» [цитований текст Концепції].

При конструюванні механізму втілення Концепції перед розробниками постає завдання врахування якомога більше сфер суспільної діяльності з метою уникнення так званих «прогалин». Тому процес створення та остаточний варіант для громадського обговорення Концепції надав можливість виділити серед основних напрямів, що сприятимуть підвищенню ефективності національного механізму переходу наступні:

- 1) адміністративні;
- 2) управлінські;
- 3) кадрові;
- 4) організаційні;
- 5) методологічні.

Ці напрями повинні бути кореляційно пов'язаними та обумовленими зовнішніми чинниками. Кожен вищезазначений напрям вимагає детального та кропіткого вивчення та обґрунтування з метою подальшого визначення процесу його забезпечення (методи, способи, прийоми та засоби). Тільки визначивши ці складові, ми зможемо ефективно впровадити в теперішнє суспільство наявну Концепцію вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. І можливо з деякими необхідними змінами.

Ми повинні розуміти, що основні проблеми та суперечності, пов'язані із впровадженням Концепції в сучасних умовах та напрями щодо її реалізації і подолання, тих важелів за допомогою яких Концепція більш ефективно та швидко впровадиться у теперішнє суспільне життя.

Батан Ю. Д.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
фахівець 1-ї категорії науково-дослідної частини,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції*

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ (ПРЕВЕНТИВНИЙ МЕХАНІЗМ) АКАДЕМІЧНОМУ ПЛАГІАТУ ТА НЕОРИГІНАЛЬНОСТІ

Превентивний механізм права — це логічно узгоджена, динамічна система юридичних засобів, способів і процедур, застосовуваних уповноваженими правовими нормами на це учасниками суспільних відносин і спрямованих на запобігання соціальним конфліктам і порушенням прав і свобод людини.

Кожен превентивний механізм складений із телеологічного, нормативного, інституційного та динамічного елементів. Не є винятком і механізм запобігання академічному плагіату та неоригінальності.

Проект Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії у пункті 41 закріплює, що правничі наукові дослідження необхідно проводити відповідно до, зокрема, принципу «попередження та протидії плагіату і фальсифікації результатів дослідження».

Телеологічний елемент становлять превентивна мета й об'єкт превенції. Однією з цілей інституту авторського права якраз і є запобігання академічному плагіату та неоригінальності. Переважно вважається, що право інтелектуальної власності (й авторське право як його інститут) протидіє саме плагіату (зокрема, й академічному), тому варто обґрунтувати важливість запобігання неоригінальності в науковій сфері.

Для авторського права характерною є обов'язкова наявність творчості. У разі якщо робота не є творчою (є неоригінальною), вона не може вважатися науковою. Така робота штучно збільшує обсяг літератури, ускладнює пошук справді наукових досліджень і може вводити в оману подальших її читачів і спричиняти посилання на неї як на об'єкт авторського права, наукової творчості. Враховуючи, що нетворчий доробок таким об'єктом не є, необхідно запобігати оприлюдненню таких «псевдонаукових» робіт. Слід зауважити, що творча робота може бути ненауковою, однак навпаки бути аж ніяк не може.

Крім того, п. 4 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачає право вченого здобувати визнання авторства на наукові і науково-технічні результати своєї діяльності. Однак у разі відсутності таких результатів немає підстав для реалізації цього й інших прав вченого. Таким чином, **нетворчий характер до-**

робку, що претендує на оприлюднення як наукова робота (наукова доповідь, стаття, кваліфікаційна робота, монографія, підрозділ колективної монографії, дисертація), також є об'єктом запобігання порушенням авторського права.

Також слід зауважити, що об'єктом превенції плагіату та неоригінальності є не лише порушення суб'єктивних авторських прав, а і **порушення колективних прав наукової спільноти, держави та людства** на якісні наукові дослідження.

Нормативним елементом превентивного механізму права є правові підстави, на яких засноване використання наступних елементів. Саме нормативний елемент встановлює суб'єктів реалізації даного механізму, порядок проведення відповідних динамічних елементів.

Хоча предметом регулювання Закону України «Про вищу освіту» не є наукова діяльність, на відміну від Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», однак **із незрозумілих причин саме в першому містяться нормативні підстави щодо запобігання присудженню наукових ступенів плагіаторам (ч. 6 ст. 6, ч. 3 ст. 32), а в другому про плагіат взагалі не згадано.**

Частина 6 ст. 69 Закону України «Про вищу освіту» визначає академічний плагіат як оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання.

У Національному університеті «Одеська юридична академія» затверджене Положення про забезпечення оригінальності наукових робіт і запобігання та виявлення академічного плагіату, пункт 1.4 якого визначає академічний плагіат як оприлюднення (частково або повністю) наукових результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих або неопублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання, під іменем особи, яка не брала інтелектуальної творчої участі у їх створенні з метою виконання вимог освітньої (наукової) програми, досягнення наукового результату. Оригінальністю твору є співвідношення (у відсотках) матеріалу, що створений безпосередньо автором, до загального обсягу матеріалу.

Інституційний елемент превентивного механізму становлять **суб'єкти, які мають реалізовувати такі норми** (на **нормотворчій** стадії — суб'єкти законотворення, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, експерти (наукова, юридична та громадська експертиза), вищі навчальні заклади та наукові установи; на **правозастосовній** стадії — Міністерство освіти і науки України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, спеціалізовані вчені ради, вищі навчальні заклади та створені ними відповідні контрольно-

наглядові органи, наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники, редакції наукових видань, громадськість, автори, судові, правоохоронні та правозахисні органи тощо).

Динамічний елемент превентивного механізму становлять ті способи, засоби, заходи, процедури запобігання, які змушують діяти превентивний механізм. Характеристику динамічного й інституційного елементів варто надавати спільно, оскільки недоцільно описувати суб'єктів, які здійснюють превенцію, не уточнюючи, яким чином вони це роблять, як й аналізувати способи та процедури превенції, не вказуючи поряд інституції, яким це притаманно.

У науковій літературі зазначається, що при превенції плагіату доцільними є запровадження практики викладання у вишах спецкурсу, присвяченого захисту авторських прав від плагіату; проведення спеціальних методичних семінарів для здобувачів вищої освіти; розміщення на веб-сайтах повних версій наукових статей, електронних версій наукових журналів; приділення належної уваги виявленню плагіату редакціями наукових журналів; застосування спеціальних програм, які дозволяють виявити плагіат у наукових роботах; встановлення юридичної відповідальності плагіатора за неналежне проведення фундаментальних, прикладних наукових досліджень (*Ульянова Г. О. Напрями попередження наукового плагіату // Наукові праці НУ ОЮА. — 2013. — Т. 13. — С. 423–426*).

Доцільними при профілактиці плагіату та неоригінальності також є **проведення на першому курсі вишу декількох семінарів** про пошук наукової та навчальної літератури **науковою бібліотекою університету**; при вивченні на першому курсі предмета «Вступ до спеціальності» («Юридична деонтологія») звертати увагу студентів на **необхідність запобігання плагіату (з обґрунтуванням цієї необхідності для цього ж студента, для держави тощо), способи його уникнення, правила посилання на джерела, правила написання кожного виду навчальних і наукових робіт.** До навчальних зазвичай належать реферат, доповідь на семінарі, контрольна робота, курсова робота; *науковими роботами* є кваліфікаційна (бакалаврська, дипломна, магістерська, кандидатська, докторська дисертації) робота, наукова робота (при участі в конкурсах таких робіт), наукова доповідь (тези), стаття тощо. З більшістю даних видів робіт здобувачі вищої освіти стикаються повсякденно, однак їх рідко навчають вказаному вище, провокуючи «ненавмисний», а потім і навмисний плагіат.

На старших курсах слід упроваджувати окремий невеличкий курс «Основи наукових досліджень», практика якого існує в більшості європейських вишів.

Окремим динамічним елементом запобігання академічному плагіату та неоригінальності є **організація та заохочення студентів до участі**

у наукових (конкурси студентських наукових робіт, наукові конференції, круглі столи з присудженням призових місць для авторів найкращих робіт) і навчальних (олімпіади, брейн-ринги, конкурси есе, дебатні турніри) змаганнях. У Національному університеті «Одеська юридична академія» науково-дослідною частиною тільки цього річ було проведено I етап Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (узяло участь близько 40 студентів), I етап Всеукраїнської студентської олімпіади (бл. 400 студентів), I етап Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт іноземними мовами (бл. 10 студентів), Академічний і Всеукраїнський брейн-ринги «Знавці Конституції України» на кубок президента університету С. В. Ківалова (бл. 50 студентів), низка студентських наукових конференцій (кілька тисяч студентів, декілька сотень нагороджені), зараз триває Конкурс студентських наукових робіт ім. М. П. Орзіха.

Перспективним напрямом видається впровадження змішаного навчання (наприклад, із навчальними платформами Prometheus, Coursera тощо, участь в Освітній програмі Вікіпедії).

У науково-педагогічній спільноті часто трапляється досить скептичне ставлення до Вікіпедії, однак чимало викладачів не знають про існування Освітньої програми Вікіпедії — міжнародної програми з поширення практики написання статей у вільній енциклопедії як форми самостійної роботи студентів у вишах. Понад 10 вишів України вже є її учасниками. Вона передбачає заміну написання рефератів, курсових робіт й інших традиційних письмових робіт на написання та/або редагування статей на відповідну тематику у Вікіпедії. Серед іншого, користь полягає у значно меншій можливості видати плагіат за власну роботу, адже Вікіпедія пильно слідкує за дотриманням авторського права — у разі завантаження несумлінним студентом взятих із іншого сайту шматків тексту, дану статтю буде, найімовірніше, вилучено адміністраторами. **Про необхідність взаємодії Вікіпедії та навчального процесу у вишах автор даної публікації стверджував раніше (Батан Ю. Д. *Вікіпедія та навчальний процес у вищих навчальних закладах: стан взаємодії [Електронний ресурс]* // Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 трав. 2016 р.). — Одеса : Фенікс, 2016. — С. 12–14. — Режим доступу: <http://conf.inf.od.ua/doklady-konferentsii/spisok-dokladov-iv-konferentsii-2016-g/92-batan>).**

Попередні процедури та способи переважно стосувалися академічного плагіату, хоча певним чином запобігали і неоригінальним дослідженням. Через це варто присвятити окрему увагу поліпшенню запобігання неоригінальності.

По-перше, нормативно не зазначено, який саме текст перевіряється на оригінальність, що призводить до можливості перевірки на оригі-

нальність інформації про автора та наукового керівника та списку використаної літератури, що може штучно збільшити (або іноді зменшити) неоригінальність дослідження.

По-друге, наявні програми перевірки оригінальності не перевіряють зображення й інші нетекстові елементи, що може спричинити більшу ймовірність використання нетекстових запозичень.

По-третє, встановлення єдиного мінімального рівня оригінальності навіть для робіт на правничу тематику є досить неоднозначним. Видається, що більший рівень оригінальності у юридичних дослідженнях *a priori* виявляється у роботах із теорії та філософії права, криміналістики, кримінології через природно меншу цитованість ними нормативних актів. У той же час нижча оригінальність буде в галузевих (і матеріальних, і процесуальних) правничих публікаціях. Перспективним є статистичний аналіз і виявлення середнього арифметичного показника відсотка оригінальності окремих спеціалізацій юридичного дискурсу.

Значущим також є **удосконалення адміністративних і судових механізмів оскарження громадськістю** (зокрема, і науковою спільнотою) рішень, дій чи бездіяльності учасників суспільних відносин у галузі науки, які належним чином не протидіють академічному плагіату та неоригінальності. Також необхідним є **встановлення співрозмірної юридичної відповідальності** за порушення авторського права та проведення неякісних «псевдодосліджень».

На підставі вищенаведеного варто запропонувати такі заходи покращення механізму превенції академічного плагіату та неоригінальності:

1) передбачити у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» норми щодо запобігання академічному плагіату та неоригінальності;

2) проводити науковою бібліотекою на першому курсі вишу декілька семінарів про пошук наукової та навчальної літератури; навчати студентів 1-го курсу при вивченні предмета «Вступ до спеціальності» («Юридична деонтологія») способам уникнення академічного плагіату, правилам посилання на джерела та написання кожного виду навчальних і наукових робіт, а на старших курсах — упровадити навчальний курс «Основи наукових досліджень»;

3) заохочувати студентів до участі у наукових і навчальних змаганнях;

4) упроваджувати змішане навчання (наприклад, із платформами Prometheus, Coursera тощо, участь в Освітній програмі Вікіпедії);

5) нормативно закріпити, що на оригінальність перевіряється лише основний текст роботи (без інформації про автора та списку літератури);

6) сприяти появі та впровадженню програм перевірки на оригіальність зображень й інших нетекстових елементів;

7) провести статистичний аналіз, виявивши середній арифметичний показник відсотка оригіальності окремих спеціалізацій юридичного наукового дискурсу;

8) удосконалити адміністративні та судові процедури оскарження та встановити співрозмірну юридичну відповідальність не лише за порушення суб'єктивних прав авторів, а і порушення колективних прав наукової спільноти, держави та людства на якісні наукові дослідження.

Бостан С. К.

*Запорізький національний технічний університет,
професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового
права юридичного факультету Інституту управління та права,
доктор юридичних наук, професор*

ФУНДАМЕНТАЛЬНА ФАХОВА ПІДГОТОВКА ПРАВНИКА В КОНТЕКСТІ «КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ»

Обравши курс на євроінтеграцію та визнавши такі європейські цінності, як демократія, добробут, соціальна захищеність, права людини своїми основними орієнтирами, Україна намагається реформувати усі сфери суспільного життя, у тому числі освіту. Стосується це насамперед правничої освіти — тієї особливої освітньої галузі, яка покликана забезпечувати становлення і розвиток права в нових умовах. Певні кроки у цьому плані зроблені, але це вкрай недостатньо. Позитивним в цій ситуації є той факт, що не тільки науково-педагогічна спільнота, але і урядові структури усвідомлюють критичність ситуації, що склалася у цій сфері, та проявляють готовність реформувати правничу освіту на основі європейських стандартів. Про це свідчить, зокрема, проект Концепції розвитку юридичної освіти в Україні (далі — Концепція), який був розроблений під егідою МОН України (Наказ МОН від 05.07.2016 р. № 787) та презентований в цьому ж міністерстві 15.06.2016 р. (*Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/vishha/konczepczija-vdoskonalennya-pravnichoyi-%28yuridichnoyi%29-osviti-dlya-fazovoyi-pidgotovki-pravnika-vidpovidno-do-evropejskix-standartiv-vishhoi-osviti.html>*).

Характерною тенденцією в сьгоднішній освітній політиці є посилення практичного аспекту в навчанні, тобто «практикалізація навчального процесу». Певною мірою ця політика виправдана, адже в нашій освіті взагалі та юридичній зокрема існує певний дисбаланс між теорією і практикою на користь теоретичної підготовки. Були певні побоювання, що посилення «практикалізації» навчання в системі вищої юридичної (правничої) освіти призведе до зниження фундаментальної підготовки юристів. Ці наші побоювання не виправдалися, адже в самій меті «концепції вдосконалення правничої освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти...» визначено, що становлення в Україні правничої освіти як системи стандартів змісту та методику викладання правничих дисциплін має базуватися, зокрема, й на «розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини...» (п. 1 Концепції).

Але фундаментальна підготовка правника, яка досі зводилася до «теоретизування», теж потребує вдосконалення, зокрема, через процес «фундаменталізації» вищої правничої освіти. Важливими кроками у цьому напрямку можна вважати широке впровадження в навчальному процесі природно-правових підходів, які сприятимуть якісному становленню юриста як людини, яка не тільки знає право, а перш за все володіє праворозумінням, тобто розуміє зміст і сутність права, які внутрішньо регулюють його професійну життєдіяльність. Формування праворозуміння — це, з одного боку, процес трансляції, з іншого, набуття ідей і цінностей права. Вирішити цю задачу можливо за умови правильно організованого освітнього простору. Деякими дослідниками висловлюється думка про те, що це має бути спеціально організоване освітнє середовище, де студент зустрічається з реальною соціально-правовою проблематикою (юридична клініка, правозахисні організації тощо), досліджує її, формує власне бачення вирішення проблем (*Шевченко І. О культурных основаниях юридической клиники и некоторых аспектах её деятельности [Електронний ресурс] / І. Шевченко. — Режим доступу: <http://ilya-shevchenko.livejournal.com/29843.html>*). Інші актуалізують значення таких навчальних курсів й спецкурсів, як філософія права, юридична антропологія, історія і теорія прав людини тощо, котрі, на думку О. М. Костенка, спроможні впливати на свідомість молодих людей, на визначення їх життєвих орієнтирів (*Костенко О. М. Криза правопорядку і реформація юридичної освіти (як нам «бололізувати» юридичну освіту в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://h.ua/story/182828>*).

Зазначене суттєво відрізняється від домінуючої ще в юридичній освіті методики «постатейного відтворення нормативно-правових актів», яка, згідно з п. 22 Концепції, має бути обмежена як така, що «негативно впливає на набуття студентами правничих аналітичних навичок...». Ця

методика, зауважимо, націлена на підготовку не «правників, правознавців», а, передусім, «законознавців», тобто фахівців, які знають закони країни, можуть їх застосовувати, виконуючи тим самим волю законодавця. У зв'язку з цим доречно ще раз нагадати загальновідомий історичний факт, коли у судових процесах проти нацистських злочинців в післявоєнному Нюрнберзі звичайним виправданням суддів та високопоставлених чиновників юстиції, які відправляли на смерть дітей, жінок, людей похилого віку, було те, що вони, виконуючи свій службовий обов'язок, слідували вимогам законів, одноголосно прийнятих рейхстагом. Покаравши злочинців Нюрнберзький трибунал створив важливий прецедент відповідальності судді, прокурора, чиновника за приведення в дію неправових, а точніше злочинних законів.

В контексті зазначеного актуалізується питання про правильний вибір у співвідношенні не тільки базових фундаментальних і фахових знань, але і фундаментальних правових і галузевих. І саме фундаментальна підготовка в цих умовах, будучи націлена передусім не стільки на конкретну емпіричну правову інформацію, скільки на методи її пізнання та аналізу, не стільки на букву закону, скільки на зміст і дух права, спроможна згармонізувати реалії і потреби суспільства в якісних фахівцях у сфері права».

Але в сучасних умовах цього недостатньо, оскільки юридична професія, яка знаходиться в системі взаємозв'язків «людина — людина», потребує адекватної цим взаємозв'язкам парадигми організації процесу підготовки сучасного фахівця. Такою має стати гуманітарна парадигма, наповнена новим змістом, в основу якого має бути покладена ідея «фундаменталізації людини» як усезагальноючої онтологічної основи (*Тімуш І. Людиномірність права та спроби його інтегрування на антропологічних засадах // Віче. — 2011. — № 4. — С. 27*). Формування загальних компетентностей правника, зазначено в п. 17 Концепції, «охоплюють сприйняття світоглядних та морально-етичних цінностей, широку соціально-гуманітарну ерудованість і усвідомлення мультикультурного розмаїття сучасного життя».

Але стан речей у сучасній вітчизняній юридичній освіті свідчить про те, що забезпечити фундаментальну підготовку правознавців на основі вищезазначеного підходу в нинішніх умовах досить проблематично. Причина, на нашу думку, в тому, що в цій освітній сфері ідея фундаменталізації розуміється в класичному своєму варіанті і має під собою відповідну змістовно-організаційну основу. Мова йде про планові навчальні дисципліни та кафедри, що забезпечують їх викладання. Зокрема, в наявних на сьогодні навчальних планах підготовки юристів вищої кваліфікації нормативно визначеними, обов'язковими навчальними дисциплінами фундаментального циклу є: «Теорія держави та права» (спецкурс «Актуальні проблеми теорії держави та права» на випускно-

му курсі), «Історія держави і права зарубіжних країн» та «Історія держави і права України», які, за рідкими винятками, викладаються фахівцями єдиних кафедр «теорії і історії держави та права». Інші навчальні дисципліни, які змогли б наповнити фундаментальну підготовку юристів новим змістом, зокрема, «Історія вчень про державу і право», «Філософія права», «Антропологія права», «Соціологія права» тощо, відносяться до розряду так званих вибіркових навчальних дисциплін, котрі викладаються лише в деяких провідних юридичних закладах України. Роз'єднаність цих кафедр та змістовна недосконалість навчальних дисциплін фундаментального циклу свідчать про наявність проблем у сфері фундаменталізації вищої правничої освіти.

В цій ситуації гостро відчувається потреба в змістовному оновленні змісту відповідних навчальних дисциплін. З базових, фундаментальних навчальних дисциплін меншого оновлення, на нашу думку, потребує «теорія права» («теорія держави та права»), яка покликана забезпечувати фундаментальну підготовку майбутніх фахівців у класичному розумінні — як теоретична дисципліна, що слугує фундаментом для вивчення спеціальних юридичних дисциплін. Радикального ж оновлення потребують історико-правові дисципліни, які, незважаючи на чітко закріплений «статус» останніх як нормативних, фундаментальних, сьогодні сприймаються переважно як «допоміжні» дисципліни, що ілюструють ті чи інші державно-правові процеси. І це цілком відповідає дійсності, адже традиційне, що йде ще з радянських часів, змістовне наповнення цих дисциплін не сприяє більшому. Проте в історико-правових дисциплінах закладений великий потенціал для фундаменталізації вищої правничої освіти. Задля його використання, однак, необхідна кардинальна організаційно-структурна та змістовна перебудова зазначених навчальних курсів. Усі вони («Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія держави і права України» та «Історія вчень про державу і право»), на нашу думку, мають бути об'єднані в одну інтегративну навчальну дисципліну, головна мета якої є розкриття загальної спрямованості, генеральної ідеї розвитку державно-правової системи суспільства як частини світової культури. Проте такі зміни можливі за умови створення нової концепції історико-правового пізнання. В межах цієї проблематики на особливу увагу заслуговують теоретичні напрацювання М. А. Дамірлі (*Дамирли М. А. Образ всеобщей истории права как науки // Правоведение. — 2001. — № 6. — С. 179–189*).

Закріплення для деяких «вибіркових» навчальних дисциплін статусу нормативної (обов'язкової) має сприяти більш повному використанню їх потенціалу для наповнення процесу фундаментальної фахової підготовки правника новим змістом. Особливу роль в процесі фундаменталізації вищої правничої освіти, на нашу думку, має бути визнано за дисциплінами філософсько-правового спрямування, передусім, філо-

софії права. Її дидактична цінність в процесі фундаментальної підготовки майбутніх правників полягає в тому, що філософський підхід дає можливість не тільки всебічного та цілісного осмислення студентами правових явищ, але і сприяє розвитку самої особистості, її самостійного мислення, внутрішньої свободи, бо філософія права в контексті сучасного філософського дискурсу є філософією свободи (Подковенко О. *Філософія права в системі юридичної освіти // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 3. — С. 28*), а отже, в такий спосіб і формуванню фахівця нового типу, свідомого, відповідального за себе, за свої дії. Тому не випадково, що в процесі формування спеціальних компетентностей правника Концепція надає перевагу саме «теорії і філософії права».

Значні перспективи в контексті фундаменталізації правничої вищої освіти має антропологія права (юридична антропологія). Незважаючи на дискусії серед науковців щодо її наукового і навчального статусу, є низка об'єктивних передумов для цього, зокрема, посилення гуманізації правознавства, актуалізація людиновимірності в праві. За визначенням академіка В.С. Нерсисянца, юридична антропологія — це наука про людину як соціальну істоту в її правових проявах, вимірах, характеристиках (Рулан Н. *Юридическая антропология : учеб. для вузов : пер. с фр. / Н. Рулан ; отв. ред. В. С. Нерсисянц. — Москва : НОР-МА, 2000. — С. 1*).

З огляду на вищенаведене, можемо зазначити, що при вдосконаленні фундаментальної фахової підготовки правника було б доцільно:

а) визнати пріоритетність в освітньому середовищі вищого навчального закладу «суб'єкт-суб'єктних» відносин як послідовної зміни взаємовідносин студента і викладача на основі принципу співпраці в науковому пошуку і відкритті як фундаментальних, так і спеціальних знань;

б) визначити ядром (стрижнем) відбору змісту навчального матеріалу філософсько-антропологічний підхід, що передбачає визнання за філософією права, антропологією права статусу обов'язкових загально-професійних фундаментальних дисциплін;

в) використати потенціал традиційних фундаментальних (історико-правових) дисциплін для фундаменталізації правничої освіти шляхом створення інтегративного курсу, реалізації принципу міждисциплінарних зв'язків;

г) створити єдину базову кафедру правничої вищої освіти — кафедру «фундаментальних дисциплін», яка б об'єднала два блоки дисциплін: класичний — теорія та історія держави і права (їх спецкурси) та «світоглядний» — філософія права, антропологія права, юридична деонтологія.

Отже, мова йде про змістовне наповнення вищої правничої освіти на нових засадах, де має бути розгорнута уся палітра суспільних від-

носин, пов'язаних з професією. Реалізація зазначеного передбачає в якості предмета подальших наукових розробок у цій сфері передусім таких проблем, як: теоретичне і методологічне обґрунтування змін у вищій юридичній освіті, розробки нової методології стандартів вищої правничої освіти, моделі юриста — правника ХХІ століття, подальшого пошуку і обґрунтування нових парадигм правничої освіти в умовах глобалізації.

Кедик В. П.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу*

КОНЦЕПЦІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКА: ПРАКТИЧНИЙ ПОГЛЯД

З моменту початку обговорення Концепції вдосконалення правничої освіти для фахової підготовки правника ми говоримо про його спрямованість не тільки на підготовку, а і на професійну сферу, школи права, науку права. Саме в ній підкреслюється, що підготовка правників здійснюється тільки за єдиною спеціальністю «право».

Найбільш спірним є положення, що стосуються професії правника. Відповідно до Концепції вдосконалення правничої освіти для фахової підготовки правника професія правника є професійно незалежною та самоврядною, а правничими професіями є тільки суддя, адвокат, прокурор, нотаріус. Тому доступ до професії правника обмежений складанням Єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальності «Право» та проходженням процедури добору. Успішне складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальності «Право» є обов'язковою умовою «доступу до посад в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, кваліфікаційні вимоги яких передбачають наявність вищої юридичної освіти» (*Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Вересень 2016 р.*). Окремо виділяється професійна діяльність у сфері права, де п. 12 визначено її вичерпний перелік. Розробники зазначили, що професійною діяльністю у сфері права (без діяльності правничих професій), є «проходження державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування на посадах керівників та заступників керівників юридичних служб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також на посадах, пов'язаних з представництвом у суді таких орга-

нів; проходження державної служби в Міністерстві юстиції України та його територіальних підрозділах, із застосуванням стандартів професійної діяльності у сфері права; робота на посадах, пов'язаних з наданням безоплатної правничої допомоги в органах, уповноважених законом на надання такої допомоги; робота на посадах помічника судді, помічника адвоката, помічника прокурора, помічника нотаріуса; робота на посадах керівників юридичних служб в юридичних особах приватного права, а також на посадах, пов'язаних з представництвом у суді таких юридичних осіб; робота на посадах юриста в юридичних особах, основним видом діяльності яких є діяльність у сфері права; науково-викладацька робота» (*Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Вересень 2016 р.*).

Основоположним завданням правника, за думкою розробників, повинно бути утвердження верховенства права через «гарантування, утвердження і захист прав та свобод людини або забезпечення ефективного публічного обвинувачення» в суді (*Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Вересень 2016 р.*). Не можемо погодитися щодо застосування тут вислову «ефективного», тому що не має розуміння того, яке публічне обвинувачення є ефективним, які ні, а які критерії ефективності застосовувати в цьому випадку. До того ж розробники заявили про «гарантування, утвердження, захист» як про взаємообумовлені дії.

При визначенні професійної незалежності професії правника розробники обумовили її основну мету як захист прав і свобод людини у всіх суспільних та особистих стосунках. Гарантували незалежність саме професійної діяльності правника через функціонування «незалежних інститутів, які формуються за участі самоврядних професійних організацій, що забезпечують якість підготовки правника, доступ до правничої професії і дотримання професійних стандартів діяльності» (*Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Вересень 2016 р.*). Саме гарантування свідчить про два самостійні інститути запропонованої Концепції, як самоврядні професійні організації та самоврядні правничі школи.

Самоврядність професії правника повинна передбачати «участь як безпосередньо, так і через самоврядні професійні органи у визначенні професійних стандартів правничої професії; визначенні етичних стандартів правничої професії; прийнятті рішень щодо доступу до правничої професії; притягненні до дисциплінарної відповідальності за порушення професійних чи етичних стандартів правничої професії; формуванні стандартів правничої освіти; акредитації правничих шкіл та в оцінці

якості» надання їх освітніх послуг (*Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Вересень 2016 р.*).

При цьому доступ до правничої освіти та правничої професії не може бути обмежений на підставі статі, раси, кольору шкіри, сексуальної орієнтації, релігійних, політичних, соціальних чи особистих переконань, етнічного, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану тощо. Перелік підстав обмеження доступу до правничої професії варто доповнити регіональними та мовними особливостями.

Концепція вдосконалення правничої освіти для фахової підготовки правника з практичного боку набуває цілий комплекс завдань для його успішного впровадження. Такий комплекс окрім завдань повинен містити технології їх швидкого вирішення та впровадження кожного пункту Концепції вдосконалення правничої освіти для фахової підготовки правника в українські реалії.

Панасюк А. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри криміналістики*

МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВНИЧОЇ (ЮРИДИЧНОЇ) ОСВІТИ ДЛЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКА ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ

Прийняття оголошеної Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, що орієнтована на існуючі умови підготовки правників, в суміщенні з іншими заходами по вдосконаленню юриспруденції в Україні сформує нову правову та суспільну ситуацію у колах майбутніх вступників, студентів, науковців та практикуючих юристів.

Визнання положень Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти обумовлює новий напрямок її розвитку, де фундаментальна роль юриста (правника) — це утвердження верховенства права через захист прав і свобод людини та має здійснюватися шляхом:

— гарантування незалежного та прозорого механізму доступу до правничої освіти, гарантування якості правничої освіти і гарантування якості правничої науки;

— розробки та прийняття стандарту правничої освіти про принципи, інститути та компетентності, які повинен опанувати студент;

— розвитку автономії правничих шкіл (адміністративна, організаційна, фінансова, кадрова тощо).

Можливості реалізації Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти випливають з її завдань, що закріплені відповідно до її мети, що полягає у сприянні встановленню в Україні «правничої освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих компетентностей, обізнаності щодо питань етики»* та свідомого розуміння вирішальної ролі правника (юриста) в утвердженні верховенства права через захист прав і свобод людини з урахуванням прийнятих стандартів доступу до правничої професії.

Завдання, що поставлені в Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, охоплюють декілька видів діяльності, як визначення, забезпечення та усунення. *Визначення* «методологічної основи розвитку правничої освіти в Україні, шляхів удосконалення законодавства щодо покращення якості правничої освіти, адміністративної, управлінської, фінансової та організаційної автономії правничих шкіл»*. *Забезпечення* «спільного регулювання Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України, органів самоврядування правничих професій та органів самоврядування правничих шкіл, якості правничої освіти і якісного та прозорого оцінювання рівня кваліфікації випускників правничих шкіл, якісних наукових досліджень у сфері права»*. *Усунення* «негативних тенденцій, що виникають в результаті неналежного регулювання правничої освіти»*.

З метою координування виконання вищепоставлених завдань варто було б у завдання Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти додати ступеневий контроль за доступом до правничої освіти, якістю надання правничої освіти і проведення наукових досліджень у сфері права та доступу до правничої професії.

Перелік та першорядність завдань у Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії з часом може змінюватися в залежності від його фактичного втілення в українське суспільство. Саме тому розробники повинні бути готовими до його можливої актуалізації з плином часу та необхідністю, викликаною тими чи іншими практичними процесами його реалізації.

Ми розуміємо, що в Концепції вдосконалення правничої (юридич-

---

* Текст Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії на 23.09.2016 р.

ної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії мова йде про юриста, який здатний утверджувати, захищати та гарантувати права людини, а не держави окремо чи слугувати суспільним інтересам. Для отримання такого фахівця, який здатний впроваджувати нове законодавство з метою утвердження та захисту прав людини необхідно формування нового законодавчого поля для діяльності юридичних шкіл відповідно до європейських та міжнародних стандартів. На даний момент більшість правничих шкіл, представники правничих професій та державні службовці дійшли згоди у цьому питанні та готові реалізувати Концепцію вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Однак необхідність його публічного обговорення, урахування отриманих пропозицій вимагає від розробників зосередженої та наполегливої подальшої роботи у цьому напрямку.

Отже, констатуємо можливість реалізації наявної Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, що викликана сучасними реаліями сьогодення та обумовлена якісними змінами у правничій (юридичній) сфері.

Найда І. В.

*Київський кооперативний інститут бізнесу і права,
доцент кафедри права, кандидат наук з державного управління*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В ГАЛУЗІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Освіта є однією з галузей, якою опікується держава, створюючи умови для її розвитку. Тому державне управління освітою — певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий та розпорядчий характер і полягає в організуючому впливові на суспільні відносини у сфері освіти шляхом застосування державно-владних повноважень, і включає цілеспрямоване вироблення, прийняття та реалізацію організуючих, регулюючих і координуючих впливів на освітню сферу.

Сучасна система освіти в Україні перебуває в стані реформування вже не одне десятиліття. І це не дивно, адже освіта — це саме та галузь життя цивілізованого суспільства, яка потребує постійного оновлення та змін. Водночас очевидним є те, що на перший план має висуватися питання ефективності тих змін і реформ, які здійснюються у сфері осві-

ти. Реалізація реформ у галузі освіти та їх ефективність повною мірою залежать від освітньої політики, яка закладається в її основу, від зусиль держави та всіх інститутів демократичного суспільства, що спрямовуються на їх здійснення, а також від професійності управлінців, які реалізовуватимуть ці реформи.

Система освіти в Україні — це державний інструмент реалізації конституційного права громадян України на освіту, а саме — доступності і безоплатності дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, розвитку дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти; різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам (ст. 53 Конституції України).

Юридична освіта — це сукупність організаційно-виховних, інформаційних, процесуальних та інших заходів, за допомогою яких здійснюється процес професійного відбору кадрів, їх правового виховання та навчання для вирішення практичних завдань соціального життя, задоволення законних потреб та інтересів членів суспільства.

Юридична освіта є мікросистемою соціогуманітарної сфери і входить до її структури як компонент системи освіти (система освіти вміщує дошкільну, загальну середню, професійно-технічну, вищу освіту) та як підсистема вищої освіти, й це визначає її сутність і спрямованість. Якщо вища освіта згідно із ч. 5 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» є сукупністю систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти, то вища юридична освіта, одна з таких галузей знань, — серед основних предметних галузей освіти і науки, що включає групу споріднених спеціальностей, за якими здійснюється відповідна професійна підготовка (*Про вищу освіту: Закон України за станом на 18 лют. 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>*).

Відповідно до основних принципів ООН щодо суспільної ролі і місця правника визначено, що юрист — це відкрита та доступна для клієнта особа, що на засадах здобутої кваліфікації та дотримання високих стандартів моральності та професійної етики здійснює свою діяльність із захисту прав та законних інтересів клієнта з урахуванням публічного порядку держави. Звідси основними завданнями юридичної освіти є надання належної професійної кваліфікації (знання правового порядку держави та уміння застосовувати законодавство при вирішенні

справ) у поєднанні із вихованням професійних ідеалів та поваги до морального обов'язку, прав та свобод людини, а також постійне підвищення професійних навичок юристів, підвищення гарантованості індивідуальних та колективних прав людини відповідно до Рекомендацій Ради Європи щодо свободи здійснення юридичної професії. Нині юристів в Україні готують практично всі вищі навчальні заклади, незалежно від своєї професійної направленості. У багатьох випадках якість такої освіти вкрай низька, в результаті чого студенти не отримують необхідних знань і навичок та після закінчення навчального закладу посідають лаву безробітних.

Вищу юридичну освіту в Україні (далі — ВЮО) слід розглядати як певний рівень фахової освіти, а також як безперервний процес спеціалізованого теоретичного та практичного навчання, що здійснюється у вищих навчальних закладах, в яких зосереджений висококваліфікований науковий і науково-педагогічний персонал, забезпечується поєднання навчального процесу з науково-практичною діяльністю та готуються компетентні кадри у галузі права відповідно до стандартів вищої освіти. Тому необхідно зблизити ринок праці щодо правових професій із навчальним середовищем — широке заохочення днів правничої кар'єри, розширення та удосконалення інституту стажування у приватних компаніях та державних установах й організаціях (можливе введення інституту інтернатури для правників з деяких професій та посад, що визначаються МОН за рекомендацією експертними радами), факультативних курсів із практичним випробуванням (участю у судовому засіданні під керівництвом партнера юридичних компаній), — що дасть можливість забезпечити безперешкодне працевлаштування випускників згідно з їх можливостями і побажаннями та формування конкурентоздатних фахівців.

Юридична освіта в Україні — це галузь вищої освіти, яка є ключовою в існуючій соціально-економічній ситуації, коли народ виборює свою державність. Будівництво правової держави, реформи політичної і судово-правової системи настійно потребують розвитку юридичної освіти в Україні.

Закон України «Про вищу освіту» (далі — Закон), який набув чинності з вересня 2014 р., вперше в історії розвитку вітчизняної вищої школи визначає якість освіти головним критерієм її ефективності та формує принципи створення державної системи забезпечення якості вищої освіти. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», якість вищої освіти — це рівень здобутих особою знань, умінь, навичок і компетенцій, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти (*Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 37–38. — Ст. 2004*).

Юридична освіта — підсистема правової освіти. Згідно з Національною програмою правової освіти, одним із шляхів вдосконалення системи правової освіти є поєднання правової освіти з вищою, а відповідний напрям реалізації документа — надання правової освіти в усіх вищих навчальних закладах (*Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18 жовт. 2001 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>*).

Останнім часом на державному рівні та в засобах масової інформації висловлюються думки про те, що вища юридична освіта не відповідає належному рівню якості, а на ринку праці спостерігається «перевиробництво» юристів, у зв'язку з чим слід скорочувати ліцензовані обсяги набору абітурієнтів за напрямом підготовки «Право», зокрема, кількість бюджетних місць, а непрофільні й приватні вузи позбавляти права здійснювати підготовку юристів.

Дійсно, проблема адекватності системи вітчизняної юридичної освіти реальним потребам суспільства є надзвичайно актуальною і вимагає негайного вирішення, яке, однак, не є простим і ускладнюється різними протиріччями. Так, з одного боку, за даними Державної служби статистики України одне з перших місць з безробіття сьогодні посідають юристи, з іншого, державні структури і суб'єкти господарювання відчують гостру потребу у кваліфікованих правниках. Неоднозначною є і відповідь на питання щодо «надвиробництва» юристів. Як вважають В. Галунько та М. Рудич, Україні потрібно значно більше юристів.

Сьогодні в нашій державі має місце таке співвідношення: в середньому один юрист на 2 тис. населення, а в деяких регіонах їх кількість вкрай недостатня. Водночас у США та деяких країнах ЄС цей показник становить — один юрист на 100 тис. населення. Отже, на думку вчених, говорити про «надвиробництво» юристів у нашій державі немає підстав. Погоджуємося з ними і в тому, що не існує простого вирішення питання щодо регулювання МОНУ обсягів підготовки юристів. На їх погляд, у вільному ринковому суспільстві кожен має отримати можливість стати правником, а далі все визначить конкуренція (*Рудич М. В. Адміністративно-правові чинники стандарту вищої юридичної освіти в Україні // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2012. — Вип. 173, ч. 1. — С. 266–267*).

У контексті дослідження виникає потреба розкриття змісту ще одного поняття, а саме «механізм забезпечення якості освіти». Під механізмом забезпечення якості вищої освіти розуміємо сукупність взаємопов'язаних об'єктів і суб'єктів забезпечення якості освіти, принципів, методів та функцій, що використовуються для забезпечення якості освіти. Такий механізм реалізується через діяльність органів управління осві-

тою (МОН України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі — Національне агентство, ВНЗ, викладачі тощо). Виходячи з такого трактування саме передбачений у законодавстві механізм буде визначати функції об'єктів системи освіти.

Пріоритетними напрями державної освітньої політики в Україні, а саме юридичної освіти має стати: особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя; пропаганда здорового способу життя; розширення україномовного освітнього простору; забезпечення освітніх потреб національних меншин; забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу; розвиток професійно-технічної освіти; органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти; запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій; створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів; створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів, відповідність освіти потребам ринку і роботодавцям, введення стандартизованих іспитів з права тощо.

Можна говорити про низьку якість юридичної освіти (якість вищої освіти — рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти (ч. 23 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту»)) та якість діяльності освітніх закладів з її організації (якість освітньої діяльності — рівень організації освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань (ч. 23 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту»)).

Всі дослідники проблеми вищої юридичної освіти погоджуються з тим, що результатом такої освіти має стати підготовка компетентного фахівця. Для її позначення використовують різні терміни: професійна компетентність юриста, правова компетентність, загальна навчальна правнича компетентність тощо. Тож нагального вирішення вимагає проблема наукового обґрунтування її сутності та закріплення на нормативному рівні відповідного поняття й переліку компетентностей, які мають бути сформовані у здобувача юридичної освіти у результаті навчання у вищих освітніх закладах. Це має знайти своє відображення у Стандарті вищої юридичної освіти як сукупності вимог до змісту та результатів освітньої діяльності цих закладів, факультетів за кожним рів-

нем вищої освіти (*Рябовол Л. Т. Мета і результат вищої юридичної освіти: кваліфікаційний та компетентнісний підходи // Актуальні проблеми національного законодавства : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Кіровоград, 29 квіт. 2016 р.). — Кіровоград, 2016. — Вип. 51. — С. 174–177*).

Проведене дослідження дало можливість встановити, що державна політика щодо вищої юридичної освіти є системним утворенням з чіткою структурою, компоненти якої перебувають у складних взаємозв'язках. Моделюючи систему вищої юридичної освіти, адекватну сучасним вимогам, потрібно враховувати перелічені чинники, нівелювати їх негативні та підсилювати позитивні впливи.

Некім К. Г.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук*

РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК КРОК ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Основним завданням Болонського процесу є створення спільної зони європейської освіти. Кінцевою метою створення спільної зони європейської освіти є забезпечення можливості вільного руху студентів та працівників між країнами Європейського Союзу. Забезпечення такої можливості можна досягти лише за умови введення єдиних стандартів та критеріїв навчання та оцінювання студентів. Єдині стандарти, у свою чергу, забезпечуються розробкою кредитно-трансферної системи, за якій кожній дисципліні присвоюється певна кількість кредитів, що дозволяють зараховувати студентові вже прослухані дисципліни і не «перездавати» їх у випадку переміщення в інший вуз. Кредит визначає обсяг навантаження, яке повинен виконати студент, аби засвоїти ту чи іншу дисципліну та здобути відповідну компетентність. Більш того, кредити зберігаються довічно, а отже, забезпечують не тільки мобільність студента, але й накопичення нових знань протягом життя. У кінцевому підсумку Болонський процес має забезпечити саморозвиток особистості протягом життя.

На це й спрямовані всі реформи, що відбуваються в рамках Болонського процесу, але, на жаль, чіткого розуміння кінцевої мети, яка повинна бути досягнута в ході цих реформ, у більшості освітян та студентів ще нема. Причому ця проблема стосується не лише України. Так, у 2008 року відбулися масштабні мітинги проти реформи в Іспанії, ос-

кільки Болонська система, будучи більш вимогливою до часу, заважала їм паралельно працювати (велика кількість годин, що відводяться на самостійне навчання в рамках Болонської системи освіти, повинна використовуватись на роботу з додатковими джерелами, вирішення тестів, написання рефератів, а не, як може здаватись сучасним українським студентам, на відпочинок та працю, іноді навіть не за спеціальністю). У тому ж 2008 році у Хорватії протестували проти «поверхового проведення реформ». Як відзначають фахівці, у більшості країн система освіти змінюється лише фізично (відбувається поділ на магістратуру та бакалаврат), при цьому тип мислення та ставлення до освіти залишаються без змін (Зубченко Я. *Болонська система по-українськи: лінь та маніпуляція* [Електронний ресурс]. — 2016. — Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/52421>).

В Європі сьогодні висловлюються думки й про те, що Болонська система освіти є гіршою порівняно з традиційною освітою кожної країни, яка була спрямована на формування особистості, а не працівника, що Болонська система виховує людей, які не володіють критичним мисленням, тощо (Зубченко Я. *Болонська система по-українськи: лінь та маніпуляція* [Електронний ресурс]. — 2016. — Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/52421>). Така позиція також має право на існування, але у кожній справі потрібна системність. Тож якщо країна обирає для себе певний шлях розвитку, вона повинна бути послідовною, особливо коли це стосується виховання майбутнього покоління.

Україна приєдналась до Болонської конвенції у 2005 році, але чи відчутні сьогодні реальні зміни у системі освіти, юридичної, зокрема? Реальні реформи почалися лише у минулому році, але, частіше за все, процес втілення запропонованих заходів у життя носить ядро виражений формалізований характер. Крім того, не всі із запропонованих заходів, які плануються й здійснюються в процесі реформування, видаються достатньо ефективними.

Так, наприклад, вільний вибір дисциплін студентами повинен забезпечуватись шляхом проведення опитування та, в ідеалі, врахування побажань кожного окремого студента. Тим більше обрання спеціалізації повинно бути свідомим кроком кожного студента, тоді як на практиці зустрічаються випадки адміністративного вирішення питання щодо майбутньої спеціалізації студента (Зубченко Я. *Болонська система по-українськи: лінь та маніпуляція* [Електронний ресурс]. — 2016. — Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/52421>).

Не всі сьогодні розуміють сутність концепції студентоцентризму та особливості її реалізації. Під студентоцентричним навчанням (student-centered education) розуміється формування програм і технологій навчання не так, як може й хоче викладач і кафедра, а так, як цього вимагає майбутня професія та можливості студента (Носко І. В. *Сту-*

дентоцентрированное образование как основополагающий принцип болонских реформ в высшей школе // Вектор науки ТГУ. — 2011. — № 1 (4). — С. 136–138). Студентцентрована модель побудована на перетині трьох елементів освітнього процесу: ефективно освітнє оточення (доступ до навчальних ресурсів), взаємодії викладачів та студентів та залучення студентів у навчальні процеси, передусім, у процеси моніторингу освітніх програм і в процедури удосконалення оцінювання. Що стосується взаємодії викладачів та студентів, така взаємодія будується на принципі зворотного зв'язку (feed-back), який припускає не просте підсумкове оцінювання, коли студент лише отримує оцінку, що виступає показником його рівня знань, але й коментарі викладача щодо проведеної роботи із вказівками, що зроблено недостатньо добре і як можливо усунути наявні недоліки (*Некіт К. Г. Проблеми та перспективи методів контролю навчальних досягнень студентів юридичних спеціальностей // Innovative educational technologies: European Union experience and its implementation to the training of lawyers: The abstracts of scientifically-methodological works by the results of international scientifically-educational internship (Bratislava, Slovak Republic, August, 10–13, 2016). — Bratislava, Slovak Republic : Pan-European university, 2016. — С. 163).*

Участь в оцінці якості викладача з боку студентів забезпечується проведенням опитування студентів щодо побажань покращення матеріалів курсу, доступності викладання та якості оцінювання. Часто в таких випадках використовується система анонімного анкетування після завершення курсу. Анонімне анкетування враховує такі пункти, як: готовність лектора до діалогу та реагування на побажання аудиторії; якість викладання матеріалу, його доступність до розуміння; структура та зміст навчального курсу, його відповідність вимогам бізнес-середовища; технічні та організаційні умови здійснення навчального процесу; ефективність системи оцінювання (*Конопатська Л. В. Роль системи зворотнього зв'язку (feedback) у покращенні освітнього процесу // Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті : зб. матеріалів Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. участю (Київ, 2–3 берез. 2016 р.). — Київ : КНЕУ, 2016. — С. 96–97).*

Проте у такому підході міститься небезпека несправедливого ставлення студентів до вибагливого (у гарному сенсі) викладача, тому в університетах США, наприклад, анонімне анкетування поєднується з відвідуванням занять спеціально призначеними особами, основні функції яких полягають у забезпеченні об'єктивності оцінювання рівня викладання (*Токар В. В. Студентоцентризм у системі внутрішнього забезпечення якості освіти: імплементація в Україні досвіду університетів США // Студентоцентризм у системі забезпечення*

якості освіти в економічному університеті : зб. матеріалів Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. участю (Київ, 2–3 берез. 2016 р.). — Київ : КНЕУ, 2016. — С. 43–45).

Ще одним аспектом, який потребує вдосконалення в ході проведення реформ є вимоги до студентів, зокрема, оцінювання результатів навчальних досягнень студентів. У більшості випадків країни — учасниці Болонської конвенції просто переводять оцінки з попередньої системи у ECTS кредити, використовуючи математичні формули. Це мало місце, наприклад, у Литві, де національні кредити були просто перераховані за математичним принципом, що, насправді, взагалі не відображає навантаження та результати навчання. У деяких країнах (Україна також відноситься до їх числа) продовжує паралельно існувати національна система оцінювання, що створює невідповідність при спробах порівняння двох систем та породжує проблеми з розумінням не лише на рівні Європейського Союзу, але й у межах самих країн. Тим часом розподіл кредитів ECTS має бути заснованим на результатах навчання та навантаженні, де результати навчання за освітньою програмою розроблені для описання навчальної діяльності, а навантаження — це оцінка всього часу, який потрібен студентам для досягнення визначених результатів навчання (*Bologna with students eyes. Structural reforms [Електронний ресурс]*. — 2015. — Режим доступу: <http://bwse2015.esu-online.org/Structrual+Reforms>).

На забезпечення реформування юридичної освіти в рамках Болонського процесу спрямована нещодавно запропонована увазі громадськості Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (далі — Концепція). Концепція спрямована на забезпечення положень Болонської конвенції щодо впровадження вузівських систем контролю якості освіти та залучення до зовнішньої оцінки діяльності вузів студентів та роботодавців. Контроль якості освіти передбачається здійснювати акредитаційними агентствами, незалежними від національних урядів і міжнародних організацій, при цьому оцінка повинна ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що їх отримали випускники (п. 32 Концепції). Одночасно встановлюються стандарти правничої освіти (п. 17 Концепції). Такі стандарти спрямовані на забезпечення сумісності та зіставлення ступенів, що є необхідним для мобільності та розпізнавання при переміщенні в інші країни чи вузи, які є наріжними каменями Болонського процесу (*Bologna with students eyes. Structural reforms [Електронний ресурс]*. — 2015. — Режим доступу: <http://bwse2015.esu-online.org/Structrual+Reforms>).

У цілому Концепція викликає суперечливі враження. Відносним плюсом Концепції є введення єдиного державного кваліфікаційного іспиту

зі спеціальності «Право», складання якого є необхідним для доступу в професію. Такий іспит спрямований на перевірку якості освіти, перевірку відповідності вимогам, єдиним стандартам якості. У перспективі єдиний кваліфікаційний іспит дасть можливість визначити рейтинг вузу — за успішністю випускників, які складають зовнішній іспит, що свідчить про їх належну підготовку під час навчання. З іншого боку, введення такого контролю може мати наслідком штучне зменшення кількості бажаючих отримати юридичну освіту. Видається несправедливим введення зовнішнього контролю якості лише юридичної освіти, що за відомо ставить в нерівне становище студентів юридичних спеціальностей порівняно із студентами інших спеціальностей.

Також серед мінусів Концепції слід назвати штучне обмеження кількості майбутніх юристів шляхом прив'язки кількості контрактних місць до державного замовлення. Так, відповідно до п. 29 Концепції, з метою належного забезпечення якості правничої освіти загальний обсяг підготовки фахівців зі спеціальності «Право» не може перевищувати кількість, що становить суму з 50 відсотків обсягу державного замовлення та 50 відсотків за кошти фізичних та юридичних осіб. Адже такий підхід не тільки порушує права особи на свободу вибору роду занять (ст. 43 Конституції України), але й не враховує інтересів підприємницького сектора і громадянського суспільства в цілому, потреба яких в юристах може бути значно більшою. Зазначимо, що державний сектор економіки займає лише 16,5 % (за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України за перше півріччя 2016 року) від загального обсягу економіки (*Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomiki&showArchive=true&showAllArchive=True>*).

Підводячи підсумки, зазначимо, що, на нашу думку, реальне реформування юридичної освіти в Україні має здійснюватись не формалізованими підходами до втілення ідей кредитно-трансферної системи, поділу на ступені та студентоцентризму, а корінними змінами на рівні свідомості, які мають проявлятись для викладачів у розумінні необхідності досягнення якісного результату — підготовки працівників, які будуть затребуваними на ринку праці, а для студентів — у заміні колективної відповідальності на особисту, розумінні, що час, проведений у вузі, є часом для отримання необхідних компетентностей, які забезпечать йому конкурентоспроможність на ринку праці та від яких залежить його подальший саморозвиток як фахівця у своїй галузі. Головним напрямком Болонського процесу для нас повинна стати лібералізація вищої школи, навчання студентів принципам волі й одночасно відповідальності за свій вибір. Західна практика показує, що вибір студентом курсу на основі особистого інтересу мотивує його на навчання (*Болонська систе-*

ма [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ksm.khnu.km.ua/bolonska-sistema>). На жаль, у нашій країні поки що складається інша ситуація: студенти за звичкою обирають для себе найпростіші шляхи вирішення проблем, за результатами аналізу практичної ситуації було встановлено, що студенти масово обирають якомога легші дисципліни (особливо прикрим є те, що аналіз проводився щодо студентів медичних спеціальностей) (Зубченко Я. Болонська система по-українськи: лінь та маніпуляція [Електронний ресурс]. — 2016. — Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/52421>).

Серед практичних рекомендацій, що можуть забезпечити реальні зміни у сфері юридичної освіти можна назвати такі: розробка чітких та зрозумілих для студентів комплексів навчально-методичного забезпечення, належне планування самостійної роботи студентів, розробка методів контролю, що відображатимуть оцінку реального рівня як теоретичних знань, так і вміння їх застосовувати на практиці. На практичних заняттях повинно відбуватись не оцінювання «озвучення» теоретичних питань, а відкрита дискусія (Підодвірна Ю. Болонська система, або Болоньєзе по-українськи [Електронний ресурс] / Юлія Підодвірна. — 2014. — Режим доступу: <http://studway.com.ua/bologna>), заснована на рівності, партнерстві та взаємній повазі (Терентьєва Н. О. Педагогічна взаємодія в університетах України: тенденції інституціоналізації // Педагогічний альманах. — 2012. — Вип. 16. — С. 177), в якій можуть приймати участь всі студенти одразу, які всі приходять підготовленими (а не вивчивши лише одне питання), у тому числі засвоїли матеріал, відведений на самостійне вивчення. Крім того, має враховуватись творчий підхід, вміння вирішувати нестандартні ситуації тощо. Значимо також, що відповідно до п. 23 Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії необхідно підвищити роль письмових робіт під час викладання та оцінювання фундаментальних правничих дисциплін (щодо підвищення ролі письмових робіт серед методів контролю результатів навчальних досягнень студентів юридичних спеціальностей див.: Некім К. Г. Проблеми та перспективи методів контролю навчальних досягнень студентів юридичних спеціальностей // Innovative educational technologies: European Union experience and its implementation to the training of lawyers : The abstracts of scientifically-methodological works by the results of international scientifically-educational internship (Bratislava, Slovak Republic, August, 10–13, 2016). — Bratislava, Slovak Republic : Pan-European university, 2016. — С. 163–166).

Шепітько М. В.

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри кримінального права № 1, старший науковий
співробітник, кандидат юридичних наук*

КРИМІНАЛІСТИКА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Розвиток криміналістики як університетської дисципліни безпосередньо пов'язаний із здійсненням діяльності науковими криміналістичними школами, інститутами, окремими структурними підрозділами університетів та інших навчальних закладів.

Викладання і навчання криміналістики має різні рівні і можуть бути спрямовані на професійних учасників будь-якої форми судочинства / юридичного процесу. Історія викладання криміналістики демонструє, що така діяльність здійснюється з метою юридичної освіти або спеціального навчання.

Викладання криміналістики у сфері юридичної освіти пов'язано з вирішенням завдань, які стоять перед криміналістикою в практичній і науковій сфері. Це означає, що освіта може бути ефективною лише тоді, коли вона має зворотний зв'язок з практикою та має науковий рівень. З огляду на те, що криміналістика природно скерована на реалізацію завдань у сфері юриспруденції та наповнює юридичне навчання *діяльністю та особистісною складовими*. У цьому відмінність викладання криміналістики від інших правових наук, в яких акцент робиться на нормативній (догматичній) складовій.

Правозастосувач, що не має практичних криміналістичних навичок, є невідповідним юристом, невмілим учасником судочинства. Він спочатку знаходиться в ситуації, коли вимушений застосовувати закон ціною «проб та помилок». Чому так відбувається? Відповідь криється в недостатній увазі під час отримання вищої юридичної університетської освіти, що приділяється таким практично орієнтованим навчальним дисциплінам, як криміналістика, судова (юридична) психологія, кримінальна політика, судова психіатрія, судова медицина, судова токсикологія, кримінальна антропологія та ін.

Юридична освітня сфера знаходиться в стані, в якому акцент робиться в більшості лише на вивченні законів та, в кращому випадку, тлумачень до них. В «ідеальному вигляді» таке навчання відбувається за допомогою дослідження інститутів галузевих правових наук, виходячи з інтерпретації змісту норми, а також колективним розв'язанням модельних задач за конкретною проблемою. Це, як правило, відбувається в аудиторії за участю групи студентів (в кількості 25–30 осіб). Студент, в майбутньому юрист, фактично знаходиться в заручниках звернення до

норми знову і знову, оскільки від нього цього вимагає навчальний план. Однак як же зрозуміти студенту, майбутньому юристові, яким чином і в якій ситуації цю норму застосувати? Як перейти від вивчення норм до юридичної (правозастосовної) діяльності? Такий шлях лише один — це вивчення криміналістики і суміжних з нею наук практичної спрямованості (судова медицина, судова психіатрія, судової психологія та ін.). Необхідно згадати те, що серед юридичних наук тільки криміналістика і суміжні з нею науки розуміються як практична діяльність, на відміну від галузей права.

Осягнення криміналістики і суміжних наук з урахуванням їх практичної спрямованості може здійснюватися лише невеликими групами студентів — 10–12 чоловік. Причому потрібно зробити акцент на тому, що навчання криміналістики і суміжних наук вимагають аудиторних занять в меншій мірі. Швидше є необхідність в проведенні більшої кількості занять в лабораторних умовах, з урахуванням моделювання ситуацій, в яких майбутній юрист зможе застосовувати практичні знання і приймати юридично правильні рішення. Ці заняття можуть бути пов'язані з відвідуванням музеїв та інститутів криміналістики, судової експертизи, судової медицини, судової психіатрії тощо. Важливим є й те, щоб під час навчання юриста криміналістиці студент мав можливість особисто застосувати свої криміналістичні знання на підставі стажування в різних органах кримінальної та / або іншої юстиції — суді, адвокатурі, прокуратурі, нотаріаті, органах внутрішніх справ, податковій адміністрації тощо.

Знання кримінального, кримінального процесуального чи іншого закону для цілей кримінальної та / або іншої юстиції є очевидно недостатнім. Знання закону лише знайомлять студентів зі сферою судочинства, його правовою формою. Без конкретних теоретичних, і що ще більш важливо, практичних знань криміналістики юрист-бакалавр (магістр) вимушено «стоїть на краю прірви», утриматися на якому можуть лише «проби та помилки» — ціною яких є людські долі. Знання закону не в змозі відповісти на питання: «яким чином реалізувати ці знання в правозастосовній діяльності?». Тільки за допомогою вивчення криміналістики професійні учасники судочинства можуть бути підготовлені до мистецтва досягати мети правосуддя — досягнення об'єктивної істини і відновлення справедливості. Іншого шляху щодо забезпечення захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина в сучасному глобальному світі не існує.

Викладання криміналістики пов'язане з освітніми програмами, які можуть реалізовуватися у двох формах: 1) в ході отримання університетської юридичної освіти за програмами підготовки «бакалавр» та «магістр»; 2) поза університетською юридичною освітою: а) через підготовчі та ознайомчі курси до отримання юридичної освіти; б) через піс-

лядипломну (спеціальну) освіту, пов'язану з проведенням курсів як за загальними, так і окремими проблемам криміналістики в залежності від конкретної юридичної професії.

Основним етапом підготовки юриста необхідно вважати бакалаврат, оскільки цей ступінь підтверджує наявність базової вищої освіти з юриспруденції (правознавства). Саме на цьому рівні юрист повинен отримати знання з базових навчальних дисциплін. З огляду на рівень важливості практичних криміналістичних знань у діяльності юриста необхідно вказати, що криміналістика повинна викладатися саме як базовий (основний) курс. Майбутній юрист без знань тактики поведінки на різних стадіях судочинства (юридичного процесу), технічних навичок фіксації даного процесу та дослідження доказів, методик здійснення власної діяльності — не може називатися вмілим правознавцем.

В межах бакалаврату є необхідність у співвідношенні кількості годин, які відводяться на курс криміналістики, з курсами кримінального та кримінального процесуального права. Кількість годин за цими двома базовими навчальними дисциплінами в сумі мають, як мінімум, дорівнювати кількості годин з криміналістики (співвідношення — 1:1). Це викликано тим, що кримінальне право і кримінальне процесуальне право становлять лише форму для викладання та застосування криміналістики. Знання форми надає студенту можливість лише ознайомитися з термінологічним апаратом кримінальної юстиції, зрозуміти інститути злочину і покарання, їх види, ознайомитися з існуючими кримінальними процедурами. Саме тому — вивчення кримінального права та кримінального процесуального права мають передувати вивченню криміналістики.

Юридична освіта за програмою бакалаврату може продовжуватися студентом за програмою магістра. Слід зазначити, що не можна назвати підготовку за магістерськими програмами в Україні такою, що повністю задовольняє потреби практики. Магістерські програми повинні відрізнятися специфікою та бути профільними. Таких магістерських програм в Україні немає. Магістратура, на сьогоднішній день, продовжує розглядатися як частина вищої юридичної освіти і фактично не розглядається як окремий освітній щабель. Хоча тут могли б з'явитися нові магістерські програми з поглибленим вивченням криміналістичної тактики, криміналістичної техніки, криміналістичної методики, програм, пов'язаних з окремими криміналістичними напрямками по здійсненню судової, адвокатської, експертної, прокурорської або іншої діяльності.

Криміналістика може викладатися і поза юридичною освітою за допомогою підготовчих та ознайомчих курсів до отримання юридичної освіти. Таке ознайомлення з криміналістикою має відбуватися у зв'язку з підготовкою абітурієнта до можливого навчання у вищому навчальному закладі за спеціальністю правознавство (юриспруденція). Цілком оче-

видно, що ще до початку отримання юридичної освіти абітурієнт повинен і має право отримати знання у вигляді ознайомлювальних занять з основних навчальних дисциплін — у тому числі і з криміналістики, з тим щоб визначитися зі своїми інтелектуальними потребами і можливостями того чи іншого навчального закладу. Це можуть бути заняття з таких тем: 1. Предмет, метод і система криміналістики. 2. Історія та сучасний стан криміналістики. 3. Місце криміналістики в системі юридичних наук.

Після відбору і вступу абітурієнтів до юридичного факультету класичного університету або до юридичного інституту (академії) можна говорити про те, що результатом такої підготовки до навчання є більш мотивований і активний студент, а після — правозастосувач.

Необхідністю є і післядипломна і спеціальна освіта, пов'язана з проведінням курсів, як за загальними, так і окремими проблемами криміналістики в залежності від конкретної професії. Тут важливо відзначити два напрямки.

Перший напрям пов'язаний з діяльністю правозастосувача після отримання диплома бакалавра та / або магістра з правознавства (юриспруденції). Таке навчання може здійснюватися на базі органів кримінальної та / або іншої юстиції, університету, товариства криміналістів для учасників судочинства за професійною ознакою: для адвокатів, прокурорів, слідчих, юрисконсультів та ін. Це навчання має здійснюватися на базисі залучення професорсько-викладацького складу кафедр криміналістики і / або членів товариства криміналістів по заздалегідь узгодженій темі. Такі курси необхідні для боротьби з професійною деформацією учасників судочинства, вирішення практичних завдань (такі курси необхідно проводити, як нам видається, не рідше ніж раз в 3–5 років).

Другий напрям пов'язаний з викладанням криміналістики як спеціальної навчальної дисципліни поза юридичною освітою. Це можуть бути курси для фахівців в економічній сфері — наприклад, для банківської сфери важливо викладання курсу криміналістики для протидії фальшивомонетництву, фальсифікації публічних документів, грошових коштів та ін. Це можуть бути курси для підготовки військовослужбовців — з проблем криміналістичної техніки: трасології, судової балістики, судової фотографії та ін. Подібні курси є необхідністю для здійснення завдань, пов'язаних із зазначеними або іншими професіями, тому викладання курсів криміналістики для таких суб'єктів є не менш важливим, ніж викладання у сфері юридичної освіти.

Секція 2
ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ
ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ

Туляков В. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з міжнародних зв'язків, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України*

**ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ
У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ**

Відомо, що свобода творчості має відповідний нормативний захист. Не дарма ст. 10 Європейської конвенції про захист основних прав людини та основоположних свобод закріплює право кожного на «свободу вираження поглядів, одержувати та отримувати інформацію та ідеї незалежно від втручання органів державної влади і незалежно від кордонів». Проте вказані риси нормативності креативності особи здебільшого стосуються гарантій певної необмеженості реалізації права на творчість. Самі ж правила творчості не піддаються окремому аналізу, бо взагалі не існують. Як слушно замітив В. Речицький, органічна нормативність регуляції творчої активності полягає у тому, що для творчої імпровізації не існує правил (*Речицький В. В. Конституційне АБВ — Харків, 2016 — С. 71*).

На жаль, формування нових навчальних програм та планів підготовки юристів майбутнього зосереджене більш на оптимізації навичок формальної логіки та розвитку інтелектуальних властивостей фахівця. Проте з точки зору теорії юридичної педагогіки та психології (Г. Ю. Одинцова) існує нагальна необхідність перегляду програм підготовки майбутніх юристів з точки зору розвитку креативного потенціалу мислення через підсилення практичної складової та формування основ використання ораторського мистецтва студентів-правознавців.

Навички юридичного обумовлення, критичного мислення та креативного підходу до проблеми правозастосування та праворозуміння являються центральними у структурі підготовки майбутніх юристів у значній кількості країн світу. Наприклад, Австралійська рада навчання та розвитку, затвердивши профіль бакалавра права у 2011 році, відкоре-

мила у ньому тільки шість компонентів, серед яких: знання, етика та професійна відповідальність, навички мислення, комунікація та співробітництво, самостійна підготовка та самоосвіта. Відповідно, до характеристик навичок мислення відноситься:

- вміння встановлювати та характеризувати правові аспекти проблеми;

- застосування правових методів та технік дослідження для встановлення відповідних підходів до правових явищ;

- вміння здійснення критичного аналізу проблеми та відповідного вибору альтернативних варіантів розв'язання останньої;

- креативне мислення в процесі аналізу правових ситуацій та пошуку адекватних відповідей.

Можливість думати як юрист пов'язана не стільки із знанням законів, скільки з праворозумінням, навичками наукового та системного аналізу явища, використанням індуктивних та дедуктивних методик збирання та обробки емпіричного матеріалу, висування гіпотез, формування образів, побудови моделей та шляхів розв'язання конфлікту, критичного відношення до правової політики, вміння вести діалог у юридичному конфлікті та участі у дебатах з приводу реформи правової сфери.

Для цього у сучасних вишах використовуються різноманітні схеми. Наприклад, юридичний факультет Стендфордського університету замість відомого усім юристам західної системи освіти обов'язкового першого курсу «Написання правових документів» (Legal writing) започаткував новий курс «Федеральний процес» (Federal Litigation), в якому розглядається модель судової справи, готуючи яку, студенти повинні виконати вже на першому курсі розподіл ролей, підготувати необхідні документи, концентруючись на пошуку аргументів вирішення юридичного казусу. Аналогічний курс застосовується на юридичному факультеті Гарвардського університету з середини 80-х років минулого століття. За основу береться фабула відомого художнього фільму, яка розглядається протягом семестру. На відміну від традиційних учбових судів, студенти-першокурсники отримують посилений тренінг саме у формуванні креативних рис їхнього характеру у пошуку, письмовому оформленні та ораторських навичках учбової справи. Якщо розглянемо учбовий план першого курсу юридичного факультету Гарварду, то знайдемо вочевидь цікаві речі (<http://hls.harvard.edu/dept/jdadmissions/why-harvard/academics-scholarship/curriculum>). Так, на першому курсі в якості обов'язкових встановлено курси у галузі кримінального права, договірного права, цивільно-процесуального, деліктного права, майнових прав, тренінгів з вирішення юридичних проблем. Селективним курсом для першокурсників повинні стати курси у галузі міжнародного або порівняльного права. Крім того, в перший рік студенти обирають факультатив з навчального плану верхнього рівня протягом

весняного семестру. Обов'язковим є також курс з методів правових досліджень і юридичної форми (методи та письмо). Це надає можливість студентам навчатися основним методам правового аналізу, ефективним письмовій та усній комунікації та аргументації із застосуванням юридичних понять і висновків, а також новітніх правових дослідницьких інструментів і методів.

Пашковський М. І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин, доцент*

**ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ В НУ ОЮА МАГІСТЕРСЬКОЇ
ПРОГРАМИ В РАМКАХ ПРОЕКТУ TEMPUS IV PROJECT
«EUROPEAN AND INTERNATIONAL LAW MASTER PROGRAMME
DEVELOPMENT IN EASTERN EUROPE — INTEREULAWEAST»**

Загальносвітовий негативний тренд в освіті взагалі і в юридичній освіті зокрема — це розрив навичок (англ. — «skills gap»), що означає різницю між навичками, що очікують працедавці при наймі працівника, з навичками, якими реально володіє претендент на роботу. По суті, цей фактор має серйозні наслідки, оскільки розглядається як один з факторів, що стримує розвиток суб'єктів господарювання. Незважаючи на існування альтернативного пояснення вказаної кризи (наприклад, проблемою завищених очікувань працедавців, небажанням забезпечувати підготовку своїх працівників), проблема розриву навичок існує і пов'язана зі зниженням професійної підготовки в освіті — випускники знають більше, але зробити можуть менше, ніж їх попередники, ще й не володіють т.зв. «м'якими навичками» (soft skills), необхідними як для просування, так і для навчання на робочому місці (навички: комунікативні, прийняття рішення, самомотивації, лідерства, командної роботи, творчості і вирішення проблем, управління часом тощо). Отже комунікативні навички є одними з ключових у підготовці фахівців.

Національна рамка кваліфікацій, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341, передбачає для усіх кваліфікаційних рівнів певні комунікативні компетентності, що вимагаються від фахівців. Зокрема, випускники-бакалаври мають бути спроможні доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення та власний досвід в галузі професійної діяльності, а також ефективно формувати комунікаційну стратегію. Магістри —

зрозуміло і недвозначно доносити власні висновки, а також знання та пояснення, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, а також використовувати іноземні мови у професійній діяльності. Доктори філософії — спілкуватися в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності.

Звісно, що такі комунікативні компетентності формуються насамперед при навчанні за певними фаховими навчальними дисциплінами. Разом з тим вже для магістерського рівня (сьомого кваліфікаційного рівня) вимагається здобуття такої компетентності, як «використання іноземних мов у професійній діяльності», чого неможливо досягти за відсутності базового знання іноземної мови, що має досягатися (принаймні, підтримуватися та розвиватися) на бакалаврському рівні в рамках викладання іноземної мови за професійним спрямуванням. Отже випускники-магістри мають демонструвати такий рівень володіння іноземною мовою, що дозволяє її використання у професійній діяльності.

Питання здобуття відповідної компетентності з використання іноземної мови у професійній діяльності як ніколи є актуальним для освітніх програм за спеціальністю 081 «Право». В одному з польових досліджень обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці стосовно предметів, які розвивають навички і вміння, 59,6 % опитаних роботодавців знання іноземних мов віднесли до категорії «Дуже потрібно» (*Аналітичний звіт за результатами проекту «Залучення громадськості до формування рамки кваліфікацій правничої професії шляхом проведення аналізу обсягу знань, переліку навичок і вмінь, якими має володіти випускник юридичного вищого навчального закладу, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці» / Козьяков С. Ю., Лилик С. В., Лилик І. В., Пирогова Д. І., Красновський О. В. — Київ : ВГО «Укр. асоц. маркетингу», 2015. — С. 38*). Практична діяльність на фоні інтеграційних, глобалізаційних процесів дійсно стикається з необхідністю комунікувати іноземною мовою. Правореалізація супроводжується необхідністю посилання на джерела права, викладені іноземними мовами. Так, практика Європейського суду з прав людини відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» застосовується як джерело права, однак оприлюднюється вона офіційними мовами цього суду — англійською та французькою. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, передбачає обов'язок сторін Угоди «забезпечувати поступову адаптацію законодавства

України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та забезпечувати ефективне її виконання», що вимагає високий рівень володіння англійською мовою юристами, задіяними у імплементаційних процедурах чи у сфері зовнішньоекономічних зносин з економічними агентами ЄС, оскільки очікувати моментального перекладу усіх актів *acquis* ЄС, а тим більше практики Суду ЄС українською — нереально.

Уявляється, що запровадження вивчення навчальних дисциплін освітніх програм іноземними мовами є ефективним кроком до здобуття такої компетентності, як «використання іноземних мов у професійній діяльності» та розширення можливостей щодо академічної мобільності як студентів, так і викладачів.

З цією метою Національний університет «Одеська юридична академія» бере активну участь у проєктах ТЕМПУС. Зокрема, перед проєктами Tempus IV (2007–2013 рр.) ставляться такі завдання: сприяння реформуванню і модернізації вищої освіти в країнах-партнерах; підвищення якості і ролі вищої освіти в країнах-партнерах; розвиток потенціалу навчальних закладів вищої освіти країн-партнерів та ЄС; сприяння розвитку людських ресурсів; сприяння росту взаєморозуміння між народами і культурами країн ЄС і країн-партнерів.

Найбільш близьким до реалізації ідеї підготовки фахівців іноземною мовою за окремою освітньою програмою є проєкт Tempus IV Project 544117-TEMPUS-1-2013-1-HR-TEMPUS-JPCR «European and International Law Master Programme Development in Eastern Europe — InterEULawEast» («Розробка магістерської програми з європейського і міжнародного права у Східній Європі — InterEULawEast»), який було започатковано у 2013 році у співробітництві з іншими університетами України, Хорватії, Словенії, Російської Федерації і який триває до цього часу (грантхолдер проєкту — Університет Загреб, факультет економіки та бізнесу, Хорватія).

Розширеними цілями проєкту є розвиток та впровадження освітньої магістерської програми «Міжнародне та європейське право». Він спрямований на підвищення якості та актуальності вищої правової освіти, що дозволить студентам-магістрантам, бажаючим отримати подвійний диплом в університетах-партнерах, розширити горизонти застосування знань і компетенцій у сфері юридичних наук. Виші — партнери проєкту вирішували в цьому проєкті такі завдання: виявлення потреби в отриманні подвійного диплома за магістерською програмою «Міжнародне та європейське право» в країнах вишів — партнерів проєкту і ЄС; вивчення досвіду викладання юридичних магістерських програм в університетах-партнерах; розробка навчального плану за програмою «Міжнародне та європейське право»; розробка навчальних матеріалів; апробація та коригування програми в університетах-партнерах; запуск програми стипендій для української та російської сторін; внесок у розвиток нау-

ково-дослідницького потенціалу правових досліджень; стимуляція творчості, конкурентоспроможності, зайнятості та зростання підприємницького духу; розвиток культури інтернаціоналізації в системі вищої освіти в Україні, ЄС та Росії.

Слід застерегти, що впровадження англomовної магістерської програми в НУ ОЮА стало можливим завдяки впровадженню в університеті сертифікатних програм англійською мовою для бакалаврів-юристів (у тому числі з участю іноземних гостей лекторів), ініційованих президентом НУ ОЮА С. В. Ківаловим, що дозволило, по-перше, підготувати викладачів права, які володіють англійською (німецькою, французькою) на рівні, необхідному для викладання; по-друге, підготувати та апробувати відповідні методики викладання іноземною мовою фахових дисциплін; по-третє, удосконалити володіння студентами іноземними мовами (*Літопис Національного університету «Одеська юридична академія» (до 165-річчя одеської школи права і 15-річчя університету) / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) [та ін.]; відп. за вип. В. М. Дромін. — Одеса : Юрид. літ., 2012. — С. 128–129).*

Створення освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня магістра в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», спеціалізація «Міжнародне та європейське право» з англійською мовою викладання пройшло декілька етапів (від обговорення загальних рис програми та методології її розробки через обговорення в колі експертів вищів — партнерів проекту, всередині ВНЗ до затвердження власне освітньої програми, підготовки методичного забезпечення, їх апробації, конкурсного відбору студентів та власне реалізації програми), стало можливим завдяки допомозі європейських партнерів — Університету Загреба та Університету Марібора.

На етапі розробки освітньої програми основні труднощі полягали в імплементації європейського досвіду, методології побудови студенто-центрованої магістерської програми. Для визначення змісту програми необхідно було врахувати позиції стейкхолдерів програми, здійснити її профілювання та забезпечити її належну структуру у вигляді освітніх компонентів. По суті, досвід, набутий проектною групою освітньої програми на цьому етапі, дозволив у подальшому (через два роки) реалізувати його при розробленні освітньо-наукових програм аспірантур (доктора філософії).

Розробка, апробація освітньої програми та навчально-методичного забезпечення збіглися з прийняттям, набуттям чинності та імплементацією нового Закону України «Про вищу освіту», яким, по-перше, було демонтовано радянську модель вищої освіти та її сурогатну варіацію у вигляді кредитно-модульної системи та надано ВНЗ необхідний для сучасного етапу розвитку обсяг автономії, що позначилося і на спрощенні розробки та впровадженні освітніх програм.

З іншого боку, складності виявилися у відсутності стандартів вищої освіти (наразі науково-методичні комісії ще над ними працюють) та відсутності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, яке мало б дати необхідні орієнтири розробникам освітніх програм щодо майбутнього процесу акредитації. Тим більше що новий Закон України «Про вищу освіту» містить суперечності, які можуть ускладнити акредитацію освітніх програм. Так, відповідно до ч. 1 ст. 25 Закону акредитуються освітні програми, які можуть бути також і профільними спеціалізованими — тобто за спеціалізаціями, визначеними ВНЗ (п. 20 ч. 1 ст. 1 Закону), в той же час ч. 4 ст. 25 Закону передбачає, що сертифікат про акредитацію містить інформацію лише про спеціальність освітньої програми. Проблема поглиблює і ч. 4 ст. 10 Закону, відповідно до якої навчальний план складається лише за освітньою програмою за певною спеціальністю, а про навчальний план спеціалізованої профільної програми упущено, що порушує питання щодо оформлення та акредитації освітніх програм за спеціалізаціями. Окрім того, незрозумілим з огляду на реалізацію іншомовних освітніх програм є положення ч. 2 ст. 48 Закону, яка формально виключає з правового поля України, наприклад, англомовні освітні програми, оскільки передбачає право вищого навчального закладу «...прийняти рішення про викладання однієї чи кількох дисциплін англійською та/або іншими іноземними мовами, забезпечивши при цьому знання здобувачами вищої освіти відповідної дисципліни державною мовою». Виходячи з логіки вказаної норми Закону, по-перше, англомовні програми не можуть складатися виключно з навчальних дисциплін, що викладаються англійською мовою, а по-друге, за такими англомовними дисциплінами виші повинні запроваджувати аналоги державною мовою. Такий правовий режим уявляється дискримінаційним для ВНЗ, орієнтованих на забезпечення міжнародної мобільності.

Робочою проектною групою магістерської програми було розроблено профіль освітньої програми, навчальний план, який має певні відмінності від навчальних планів україномовних програм спеціальності за рахунок укрупнення обсягу навчальних дисциплін.

Обсяг програми склав 100 кредитів ЄКТС, тривалість навчання 1 рік 8 місяців, передбачено три семестри теоретичного навчання, що в цілому відповідає обсягу і тривалості інших магістерських програм університету зі спеціальності 081 «Право». Найбільш складним завданням при розробці програми виявилось формулювання системи компетентностей та програмних результатів навчання, що потребувало врахування запитів стейкхолдерів за відсутності стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право». Система програмних компетентностей і результатів навчання обумовила перелік освітніх компонентів програми та відповідну структуру навчального плану програми. Навчальний план ма-

гістерської програми включає блок обов'язкових навчальних дисциплін програм, блок вибірових навчальних дисциплін програми, виробничої (переддипломної) практики, виконання і захист магістерської роботи, державний іспит.

До викладання у програму запрошені професори та доценти НУ ОЮА, які мають досвід викладання у сертифікатних програмах англійською мовою.

В липні–серпні 2016 року було проведено перший набір студентів на магістерську програму. Особливість конкурсного відбору полягала в тому, що вступники складали вступне випробування з англійської мови поглибленої складності — на додаток до виконання закритого тесту їм необхідно було виконати творче завдання.

Для інформування як вступників, так і студентів про умови прийому та особливості навчання за магістерською програмою було створено веб-сайт програми (<http://intereulaweast.onua.edu.ua>), на якому розміщені робочі програми навчальних дисциплін (силабуси), які пройшли рецензування в іноземних вишах — партнерах консорціуму, інше навчально-методичне забезпечення (англомовні підручник з права ЄС та глосарій термінів з права ЄС, підготовлені в рамках проекту ТЕМПУС).

В освітній програмі використовується технологія змішаного навчання (blended learning) — форма організації освітнього процесу, за якої здобувач вищої освіти навчається, щонайменш частково через онлайн-ві засоби — з деяким елементом власного контролю над часом, місцем, шляхом і/або темпом навчання; частково в аудиторії під час заняття, контрольованого викладачем. Для забезпечення змішаного навчання використовується така система управління навчальною діяльністю (LMS), як Google Classroom, завдяки чому частина навчальних матеріалів (презентації, літературні джерела) подається в електронному вигляді; існує можливість створювати навчальні завдання та здавати виконану роботу в електронному вигляді; відбувається регулярне оцінювання з коментарями; надається можливість групової роботи; існують засоби електронного відслідковування успішності; аудиторне навчання базується на принципах інтерактивності тощо. Крім того, використання LMS дозволяє більш ефективно залучити до навчальної діяльності студентів, які навчаються за індивідуальним графіком.

Аудиторні заняття проводяться в спеціально обладнаній в рамках проекту ТЕМПУС мультимедійній навчальній аудиторії, яка крім іншого дозволяє використовувати наявну комп'ютерну техніку для виконання індивідуальних завдань, що видаються викладачем під час заняття.

Студенти програми активно залучаються до англомовних наукових заходів. Практикується проведення навчальних занять студентам іноземними професорами, у тому числі з вишів-партнерів консорціуму. Двоє студентів програми в рамках академічної мобільності за ТЕМПУС-про-

ектом пройшли навчання за короткими курсами в Університеті Загреб, наразі відпрацьовується процедура визнання отриманих ними результатів.

В рамках освітньої програми реалізовується система достовірного оцінювання, здійснюється перехід до формативного оцінювання з метою відслідковування досягнення студентами результатів навчання в процесі навчання та з метою забезпечення коригування освітньої програми при виявленні її недоліків.

Для зворотного зв'язку зі студентами використовується їх опитування після кожного аудиторного заняття, що сприяє коригуванню викладання. В цілому слід відзначити високий рівень задоволеності програмою як її студентів, так і викладачів.

Щомісяця проводяться наради проектної групи і викладачів програми з метою обговорення поточних результатів впровадження магістерської програми.

Перші два місяці реалізації магістерської програми дозволяють зробити такі попередні висновки.

Розв'язання складного завдання з забезпечення такого рівня володіння іноземною мовою, що дозволяє її використання випускниками у професійній діяльності, бачиться у запровадженні в юридичних вищих навчальних закладах освітніх програм іноземними (насамперед, англійською) мовами при цьому саме за спеціальністю 081 «Право», а не лише 081 «Міжнародне право», що дозволить також підвищити рівень академічної мобільності студентів (звісно, не як самоцілі, а як засобу здобуття фахових компетентностей). Однак провадження освітніх програм з викладання усіх навчальних дисциплін іноземними мовами стикається з досить жорсткими приписами ч. 2 ст. 48 Закону України «Про вищу освіту», які виключають таку іншомовну наскрізність та встановлюють необхідність дублювання викладання навчальних дисциплін державною мовою.

Окрім того, англомовні магістерські програми, як правило, є спеціалізованими профільними програмами (тобто за спеціалізаціями), отже при їх акредитації можуть виникнути питання формального характеру, обумовлені недостатньою визначеністю в Законі України «Про вищу освіту» процедурної форми таких програм.

Інші основні виклики англомовній магістерській програмі, що виявилися в процесі її запровадження, пов'язані з необхідністю підвищення рівня володіння англійською мовою студентами для входження в програму; створення мультимедійного компонента програми з матеріалами англійською мовою; переходу до блочного або секторального вивчення навчальних дисциплін в рамках програми, а також необхідності двомовного ведення навчально-методичної документації.

Гловюк І. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія», в. о. завідувача
кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, доцент*

Стоянов М. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія», декан
факультету адвокатури, доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ЗАПРОВАДЖЕННЯ КУРСУ «ВИКОРИСТАННЯ
ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ» ДЛЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ
ПРОГРАМИ ФАКУЛЬТЕТУ АДВОКАТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

У зв'язку зі зміною суспільно-політичних умов в Україні, відповідно, потребує змін і юридична освіта. Виходячи з положень проекту Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії (*Режим доступу: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Legal_Education_Reform_Concept_09_09_2016_DRAFT.pdf*), однією з найважливіших тенденцій розвитку правничої (юридичної) освіти стає її європеїзація. Це вимагає, відповідно, змін навчальних планів у ВНЗ, оновлення змісту діючих та запровадження нових навчальних дисциплін, орієнтованих на профіль викладання у відповідному підрозділі ВНЗ.

Не є винятком і викладання дисциплін, пов'язаних із кримінально-процесуальною діяльністю. Прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК), ідеологія якого заснована на європейських стандартах прав людини, зумовило необхідність, з одного боку, зміни ідеології застосування норм кримінального процесуального права у контексті людиноцентричного спрямування, з іншого боку, зміну підходів до підготовки фахівців, до компетенції яких відноситься застосування цих норм. Так, норми КПК містять ряд посилань на практику Європейського суду з прав людини, наприклад: кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Засвоєння нової ідеології норм КПК та їх застосування у контексті практики Європейського суду з прав людини вимагає вивчення змісту положень КПК на основі положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики її тлумачення Європейським

судом з прав людини. Тільки за такої умови буде забезпечено набуття фахівцями навичок застосування КПК у повній відповідності «духові» та «букві» Конвенції та практиці її тлумачення й застосування.

Це, відповідно, вимагає зміни підходів до навчання студентів-правників, «конституціоналізації» та «європеїзації» дисциплін, пов'язаних із кримінально-процесуальною діяльністю, що має полягати у розширенні змісту матеріалу, що викладається, за рахунок систематизації правових позицій, викладених у прецедентних рішеннях Європейського суду з прав людини. У руслі таких змін на факультеті адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» в межах магістерської програми за спеціалізацією «Адвокат в кримінальному судочинстві» запроваджено курс «Використання практики Європейського суду з прав людини в кримінальному судочинстві», розробниками якого є д. ю. н., доцент І. В. Гловюк та к. ю. н., доцент М. М. Стоянов. Його впровадження обумовлено трьома основними причинами: по-перше, спрямуванням на врахування положень Брайтонської декларації щодо забезпечення належною інформацією, підготовкою та підвищенням кваліфікації суддів, юристів та прокурорів та Рекомендації Rec(2004)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці; по-друге, положеннями ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у відповідності до якої суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права; по-третє, нормами КПК України щодо використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні (зокрема, принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8 КПК України); кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 5 ст. 9 КПК України); встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення справи судом визнавалося підставою для перегляду Верховним Судом України судових рішень, які набрали законної сили (п. 4 ч. 1 ст. 445 КПК України).

Слід при цьому відмітити, що у контексті методики викладання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і прецедентного права Європейського суду з прав людини пропонується інтегрувати вивчення Конвенції у традиційні навчальні дисципліни (*Гончаренко С. Методика викладання положень Європейської конвенції з прав людини і прецедентного права Європейського суду з прав людини у юридичних вищих навчальних закладах // Право України. — 2011. — № 7. — С. 254*), що, безумовно, здійснюється у межах

нормативного курсу з кримінального процесу у Національному університеті «Одеська юридична академія», а також зазначається: «що ж до спецкурсів — можливості тут обмежуються лише фантазією та фаховою підготовкою розробників» (Гончаренко С. Вказ. пр. — С. 254); крім того (і з цим слід повністю погодитися), інтеграція вивчення Конвенції у традиційні навчальні дисципліни має не замінювати чи скасовувати, а доповнювати і конкретизувати викладання Конвенції окремими курсом (Гончаренко С. Вказ. пр. — С. 268). Саме тому, як видається, впровадження цього курсу є правильним з позицій методики викладання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Впровадження цього курсу саме у межах магістерської програми саме на факультеті адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» (за спеціалізацією «Адвокат в кримінальному судочинстві») викликано необхідністю формування у студентів професійних компетентностей щодо врахування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини у майбутній професійній діяльності. Адже безсумнівно є те, що врахування практики Європейського суду з прав людини має здійснюватися не тільки у судовій та слідчо-прокурорській діяльності, а насамперед у діяльності адвокатів при здійсненні захисту та представництва у кримінальному провадженні, зокрема, при підготовці кримінально-процесуальних документів. Особливе значення має використання практики Європейського суду з прав людини у діяльності сторони захисту, зокрема, адвокатів-захисників, діяльність яких у цілому спрямована на заперечення законності та обґрунтованості кримінального переслідування, виявлення обставин, що спростовують підозру, виправдовують обвинуваченого (підсудного), виключають або пом'якшують його відповідальність, пом'якшують покарання та інші наслідки засудження особи, на охорону особистих та майнових прав, на сприяння застосуванню інституту реабілітації, а також недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, що реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством. Проте адвокатська діяльність не завжди характеризується достатнім рівнем використання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, що негативно впливає на ефективність захисту та представництва.

Метою курсу є надати уявлення про правила використання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини як джерел кримінального процесуального права, можливості врахування їх при здійсненні захисту та представ-

ництва у кримінальному провадженні, виробити навички їх використання в адвокатській діяльності у сфері кримінальної юстиції.

Після успішного завершення цього курсу здобувач вищої освіти буде спроможний: впорядкувати знання щодо правових підстав застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та використання практики Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні; враховувати практику Європейського суду з прав людини для оцінки відповідності положень кримінального процесуального законодавства положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для здійснення захисту у кримінальному провадженні; оцінювати відповідність процесуальних дій та рішень органів досудового розслідування, прокурорів, суддів вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини; формувати навички використання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини стосовно кримінального провадження при здійсненні захисту у кримінальному провадженні; узагальнювати практику Європейського суду з прав людини.

Тематично курс поділено на десять блоків, серед яких: Практика Європейського суду з прав людини та кримінальне провадження: загальні засади; Застосування практики Європейського суду з прав людини та забезпечення ефективного розслідування загибелі особи; Захист та боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю, забезпечення ефективного розслідування жорстокого поводження; Застосування практики Європейського суду з прав людини та забезпечення права на приватність у кримінальному провадженні; Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність: дотримання та використання практики Європейського суду з прав людини; Забезпечення права на справедливий судовий розгляд у кримінальному провадженні: роль адвоката; Забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: дотримання та використання практики Європейського суду з прав людини; Рішення Європейського суду з прав людини у механізмі перегляду судових рішень в Україні; Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні захисту неповнолітніх та осіб, щодо яких здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру; Професійні права адвоката та практика Європейського суду з прав людини.

Для досягнення мети курсу, формування компетентностей студентів передбачено проведення лекцій із використанням презентацій, практичних занять, самостійної роботи. До кожного практичного заняття запропоновано, крім теоретичних питань, тестові завдання; завдання, пов'язані із виділенням у рішеннях принципів та способів тлумачення Європейським судом з прав людини випадків автономного тлумачення

конвенційних понять; кейси, вирішення яких має спиратися на врахування практики Європейського суду з прав людини, предметне узагальнення правових позицій Європейського суду з прав людини у рішеннях щодо України; аналіз судової практики Верховного Суду України за п. 4 ч. 1 ст. 445 КПК України; аналіз положень національного законодавства у контексті положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини та надання висновку; підготовка процесуальних документів. У якості форми підсумкового контролю передбачено іспит, який міститиме теоретичні питання та практичне завдання.

У цілому натепер наявна достатня кількість джерел, пов'язаних із систематизацією практики Європейського суду з прав людини, її використанням у національній правовій системі; при викладанні використано також *HELP resources* (<http://help.ppa.coe.int/>). Доступ до рішень Європейського суду з прав людини забезпечено за допомогою офіційної бази даних Європейського суду з прав людини «HUDOC» на сайті Суду — *www.echr.coe.int*. До основних проблем, пов'язаних з реалізацією курсу, слід віднести відсутність перекладу новітньої практики Європейського суду з прав людини українською мовою; але студентам рекомендується, у разі потреби у перекладених текстах рішень, користуватися перекладами, які здійснюються адвокатом, головою ВКДКА, першим проректором Вищої школи адвокатури, к. ю. н., доцентом О. М. Дроздовим та адвокатом, помічником першого проректора Вищої школи адвокатури О. В. Дроздовою та систематично публікуються у «Віснику Національної асоціації адвокатів України».

Таким чином, впровадження курсу сприятиме формуванню у студентів-правників професійних компетентностей щодо використання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини як джерел кримінального процесуального права, врахування їх при здійсненні захисту та представництва у кримінальному провадженні, що у перспективі, як видається, здатне підвищити ефективність захисту та представництва в адвокатській діяльності у сфері кримінальної юстиції.

Sarychev D. V.

*Voronezh State University, master 2nd year
of the department of International and European law*

SOME LEGAL ASPECTS OF EDUCATIONAL PROCESSES INTEGRATION IN EUROPE

On the cusp of the 20th and 21st centuries there were strengthened manifestations of the practical embodiment of the global ideas of innovative development, understanding the growth of a role of knowledge as a prerequisite of economic growth and increase of their competitiveness in the context of globalization of a civilization. In frames of the European Union, after signing the Maastricht Treaty in 1994, the White Paper on Growth, Competitiveness and Employment which determined, that spheres of education and preparation of competitive candidates became a main goal of economic, social and employment policy and also fighting unemployment policy.

In the subsequent White Paper on Education and Training: the movement towards the society which studies (1995), the following tasks were formulated: formation of an education system for knowledge acquisition during life; increase of the outrunning educational role; stimulation of emergence of new knowledge; rapprochement of education system and economy for the coordinated training of candidates in accordance with labor market in the context of equivalent public benefit of investments into economy and education; assistance to multilingual knowledge of graduates and to overcoming obstacles of the international mobility.

In the Green Paper «Education-Training-Research: Barriers to Transnational Mobility» (1996) there were considered legal, social and economic, linguistic and practical problems which prevent mobility of the studying persons, and also internationalization of education.

At the meeting of the European ministers in Luxembourg in 1997 the European strategy of employment which declares equal opportunities for business and the right to find work was developed .

Lisbon Recognition Convention of the qualifications relating to the higher education in the European region (Lisbon, April 11th, 1997) declared that receiving the higher education is exclusively rich cultural and scientific property not only for certain people, but also for the society and «a great variety of educational systems reflects its cultural, social, political, philosophical, religious and economic features in the European region and is exclusive property which is worth deep respect».

Beside the problem of creation of a universal structure and harmonization of the architecture of the higher education in the joint declaration of four ministers (1998) of Great Britain, Germany, France and Italy

in Sorbonne, Europe was proclaimed not only a union of economic interests, but also the European space of the higher education — «Europe of knowledge», «Zone of the European higher education». To eliminate the barriers and expand the mobility of education throughout life, two cycles were offered: two-level and after level. Flexibility is reached by the use of semesters and credits, granting the right to enter the academic world for receiving education or its continuation at any European university, at time convenient for the person during life.

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization in 1998 at a conference of UNESCO published the World declaration on the higher education for the 21st century in which the tasks connected with education distribution, training and carrying out scientific research for sustainable development and improvement of society were established.

In the declaration, the new approaches to the higher education were formulated, in particular: justice of access; advance of knowledge by carrying out scientific research in the field of natural and the human sciences, art and distribution of their results; strengthening of cooperation in the sphere of employment, business, Innovative approaches in education, the critical thinking and creativity provide, among other things, a new paradigm of open access to education for various categories of the population; a combination of knowledge about modern science and technology.

Mutual use of knowledge and skills in various countries and the different contingents is based on certain principles: partnership between world higher education institutes in overcoming global problems; solidarity in coexistence of the countries and states with different cultures; international cooperation, mutual understanding, support in the general recognition on the basis of multilingualism and exchange of knowledge; preservation of institutional potentials of the higher education of the international support in regions of conflicts and natural hazards.

The joint statement of the European Ministers of Education in Bologna, proclaimed on June 19th, 1999, possibilities of development of the European society when forming and strengthening intellectual, cultural, social, scientific and technical potential as general social and cultural space — «Europe of knowledge». Creating a zone of the European higher education for development citizens' mobility, their employment, general welfare of the continent, received the justification. The role of universities in social and humanitarian development and formation of the European cultural values was emphasized.

The main strategy of «Europe of knowledge» is training during all life, competitiveness, use of new technologies, improvement of social unity, equal opportunities and quality of life.

The concept of achievement of the objectives of Bologna Process consists in formation of a zone of the European higher education for satisfaction of public requirements, increase of attractiveness and competitiveness of European higher education institutes.

The main objectives of Bologna Process were determined the following:

- acceptance of system of easily understood and compared degrees, recognition of various qualifications, degrees;

- acceptance of two basis cycles of system of the higher education in various programs, professionally focused features of educational process for labor market;

- implementation of the European or equivalent credits of ECTS system (European credit and transfer system) for ensuring transfer credit and reflection of obtaining qualifications and employment;

- assistance of mobility and observance of social guarantees while free movement of students, teachers, researchers according to the Action plan on mobility (approved by the Council of the EU in 2000);

- assistance to cooperation in ensuring quality through distribution of positive experience by universities or other higher education institutes, development and improvement of the procedure of accreditation, certification, assessment and cooperation of the European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) with the national organizations, and also ENQA non-members;

- assistance to the European approach to the higher education, «Europeanization» of training courses and programs, completing the substantial modules with the European content for future work of graduates in Europe.

In general, as a result of realization of the specified actions, the important features of the all-European space of the higher education: general system of qualifications, the coordinated set of European standards, criteria of quality, recognition of diplomas and the periods of training were created. The main direction of development is providing autonomy and steady financing of the higher education institutes in realization of the coordinated reforming. Now, the structure of the European space of the higher education covers three self-sufficient cycles (levels) with a possibility of realization of employment according to requirements of the society.

EDUCATION OF CRIME INVESTIGATORS AT MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

The development of crime, new forms and kinds of its manifestation, more precise ways of committing a crime and more professionalism and specialization of the criminals, globalization of international crime relations have become one of the most urgent problems of society.

Success in struggle against crime directly depends on training and education of the criminal justice personnel and particularly the crime investigators. Preparing high educated crime investigators is global problem.

Faculty of public security of Mykolas Romeris University is the academic institution in Lithuania, offering graduate degrees for future police enforcement officers. Basing on the experience of Faculty researchers (ex-police officers and forensic scientists), as well as considering the results of the survey on the level and demand of the criminalistics knowledge of the crime investigator, the new study program which is orientated for preparing high educated crime investigator for the country was developed.

The purpose of the programme is to provide the knowledge and skills necessary for activities related to the qualification, and to help students to acquire awareness of the implications of the science of law for social life. The major purpose is to provide opportunities to gain competence in pre-trial management, in execution proceedings in criminal tactics, in psychology and professional ethics and develop organizational skills working in a pre-trial investigative agency necessary to ensure a high level of professional competence in the legal system.

The duration of the programme is 3,5 years; the amount of credits are 210. The programme provides a sufficiency wide legal education and provides with opportunities to educate professionals of pre-trial investigation. Students study variety of subjects which are direct relate with crime investigation, such as Legal Information Registers and Technologies, Forensic Science, Tactics of Evidence Collection, Organization of the Activities Pre-Trial Investigation and Crime Investigation.

The study program «Law and pre-trial process» is a specific program in higher education (university), leading to a Bachelor degree in Law; the completion of study program will enable graduates to work professionally as crime (pre-trial) investigator in police departments, investigating agencies and other law enforcement agencies.

After completing undergraduate studies students may enroll in a master degree study programme in the field of law or a Master degree study in any other field.

Тамошюнайте Р.

*Литовский центр судебной экспертизы,
заместитель заведующего отделом экспертиз документов*

ПОДГОТОВКА ЭКСПЕРТОВ-ПОЧЕРКОВЕДОВ В ЛИТОВСКОМ ЦЕНТРЕ СУДЕБНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Стремительное развитие современной науки и техники не обходит стороной и специалистов почерковедческих исследований. Десятилетие назад, когда далеко не в каждом учреждении или на предприятии были компьютеры, большинство различных документов (бухгалтерских документов, документов о приеме на работу, нотариальных документов, банковских документов и т. п.) составлялось от руки.

В университетах, школах и прочих учебных учреждениях ученики и студенты от руки писали письменные работы (рефераты, сочинения, конспекты, различные задания и т. п.), люди обменивались рукописными письмами. В то время почерковедческие объекты были более длинные, информативные, было легче найти сравнительный материал. Стремительный научно-технический прогресс в период независимости Литвы (с 1990 года) отучил людей от рукописного письма: рукописные тексты заменили тексты, отпечатанные на компьютерной технике, рукописную подпись пытаются заменить электронной подписью и т. п.

Благодаря техническому прогрессу частота написания рукописных текстов снижается, не происходит постоянная фиксация сформировавшегося навыка, он становится более вариантным. Кроме того, часть грамматических знаков (носовые буквы, буквы, обозначающие долгие гласные, диакритические знаки) исправляются компьютерными программами, которые имеются во всех компьютерах. Эти закономерности указывают на тенденции снижения грамотности людей, а объекты почерковедческих исследований почерка и подписи становятся более сложными, короткими, простыми по конструкции, малоинформативными. Большую часть объектов почерковедческих исследований составляют подписи. Количество рукописных записей значительно уменьшилось, они стали более короткими (напр. записи имени и фамилии, подписи и даты), менее информативными.

Для качественного исследования таких объектов, решающими являются такие факторы, как правильное применение методики, опыт эксперта, профессионализм и внутреннее убеждение, качественные и информативные объекты исследования, надлежаще представленный качественный сравнительный материал, тесное сотрудничество между экспертом (специалистом) и следователем (судьей, прокурором), а также профессиональная подготовка экспертов-почерковедов.

В Литовском центре судебной экспертизы (далее — ЛЦСЭ) особенно большое внимание уделяется подготовке новых специалистов. Спе-

циалистов, которые хорошо разбирались бы в своей сфере экспертизы (обладали качественными специальными знаниями в сфере судебно — почерковедческой экспертизы), а также понимали изменения почерковедческих объектов, способы и новинки в сфере их фальсификации, которые знали, какими методами можно улучшить качество исследуемого объекта, а вместе с тем и самого исследования.

Руководство центра заверяет, что применяемая в центре система управления качеством, соответствующая требованиям LST EN ISO/IEC 17025:2005, позволяет надлежащим образом стремиться к достижению основных целей учреждения, предусмотренных в его миссии и стратегии. Некоторые из них — проведение экспертных исследований, осуществление научно-исследовательской и научно-методической деятельности, подготовка высококвалифицированных судебных экспертов, способных осуществлять деятельность на национальном и международном уровнях, присвоение квалификации и обеспечение постоянного повышения квалификации. Литовский центр судебной экспертизы в настоящее время является единственным учреждением в Литве, присваивающим квалификацию эксперта-почерковеда.

До сих пор нет единого мнения о том, кто же по специальности может стать экспертом-почерковедом. В настоящее время в ЛЦСЭ экспертами-почерковедами работают специалисты, получившие образование по специальности литовский язык, юриспруденция, биология, химия. Всеми ими успешно усвоены специальные знания, необходимые в работе эксперта-почерковеда. Эксперт-почерковед должен отличаться способностью описывать, сравнивать, оценивать признаки, логически мыслить, синтезировать, обладать статистическим пониманием, уметь защищать свое мнение, неоднозначно оценивать представленные обстоятельства дела. Эксперты должны обладать высоким профессионализмом, так как исследуемые документы могут быть очень разными по своей специфике, поэтому эксперт-почерковед должен отличаться юридической, психологической и филологической подготовкой, умением пользоваться соответствующей аппаратурой и выбирать правильный метод исследования.

Принятому на обучение претенденту в эксперты подбирают руководителя — квалифицированного судебного эксперта. Рабочий стаж руководителя обычно составляет не менее 10 лет. Руководитель, руководствуясь Программой юридических знаний и Программой специальных знаний Литовского центра судебной экспертизы, разрабатывает план индивидуальной подготовки для получения квалификации судебного эксперта.

Подготовка экспертов-почерковедов длится от полутора до двух лет, претендент должен обучаться по двум программам — юридических знаний и специальных знаний. При обучении по Программе юридических

знаний важно усвоить знания, которые связаны не только с экспертизой и экспертом (их местом в криминалистике, Уголовно-процессуальном кодексе, Гражданско-процессуальном кодексе, законе об административном судопроизводстве, судебном рассмотрении уголовных дел и т. п.), законами, регламентирующими назначение экспертизы, подготовку сравнительного материала и изъятие сравнительных образцов, но и с правами подозреваемых и обвиняемых, оценкой заключений в суде. На этом этапе претендент изучает Закон о судебной экспертизе Литовской Республики, положения о проведении экспертиз в Литовском центре судебной экспертизы, прочие правовые акты.

Для получения юридических знаний претендентам в эксперты ЛЦСЭ проводятся курсы, которые читают юристы, претенденты также изучают литературу самостоятельно.

Подготовка современных экспертов в Литве проводится по программам одной из самых старых и сильных европейских школ, обладающей глубочайшими корнями — русской школы. В своей работе эксперты используют методики, созданные учеными-экспертами бывшего Советского Союза. Теперь, когда открылись ворота на Запад, в работе также используется опыт, литература и методические средства европейских стран.

Обучение специальным знаниям происходит, сочетая теорию с практической работой. Претендент проводит экспертизы и на практике применяет теоретические специальные знания в области почерковедения под руководством своего руководителя. Руководитель осуществляет подбор экспертиз для претендента в соответствии с изучаемой им темой (напр. рукописные записи, цифровые записи, подписи, печатные буквы, почерк пожилых людей и т.п.). После изучения определенной темы и выполнения практической работы (проведения экспертизы) претендент пишет итоговую работу (напр. реферат или зачет) или сдает зачет в устной форме. После проверки практической работы руководитель может составить мнение о пригодности претендента к работе: его способности найти признаки, описать, оценить их, представить заключение, а также об уровне усвоенных им знаний.

Будущие эксперты обучаются не только формированию заключения, но и его ясной, точной формулировке, защите и обоснованию. В этих целях в ЛЦСЭ инсценируются судебные заседания, на которых претендент обучается доказыванию правильности своего заключения. Такие инсценизации судебных заседаний позволяют экспертам проявлять не только знания в области почерковедения, но и собственную психологическую подготовку, красноречие, ориентацию в судебных ситуациях. Эксперта учат не теряться, услышав неожиданный вопрос, обучают процессуальному поведению в качестве свидетеля или эксперта (в зависимости от его статуса при вызове в суд).

Будущему эксперту недостаточно участия только в инсценированных судебных заседаниях. Он вместе с руководителем или коллегами участвует в судебных заседаниях, на которые вызываются эксперты-почерковеды. Здесь он знакомится с вопросами, возникающими во время реальных судебных заседаний, и способами их решения, ответами экспертов, возможностью осмотра исследуемых документов в суде или проведения экспертизы. Такая практика очень важна для эксперта после получения права подписи и начала индивидуальной работы. После этого он на судебное заседание приглашается один, и психологическая подготовка очень важна при защите своих заключений в суде. После участия в судебном заседании претендент представляет описание хода судебного заседания в форме реферата.

Итоговое испытание эксперта-почерковеда — экзамен состоит из двух частей: сдачи юридических знаний и сдачи специальных знаний. В некоторых случаях претенденту дается задание выполнить несложное экспертное исследование. Будущего эксперта оценивает комиссия, в состав которой входят не только специалисты-почерковеды, но и юристы, которые дают профессиональную оценку усвоенным юридическим знаниям.

После получения квалификации эксперта-почерковеда заведующий отделом еще некоторое время проверяет акты и заключения специалиста, составленные молодым экспертом. Профессионализм и работа эксперта оцениваются не только по количеству и качеству проведения экспертиз. Особое внимание уделяется желанию совершенствоваться, изучать новейшую литературу (как на тему почерковедческой экспертизы, так и на тему новейших научных достижений, которые можно применять при решении почерковедческих задач), проводимым научным исследованиям, публикации научных работ, участию в программах повышения профессиональной квалификации.

Іванський А. Й.

*заступник начальника Головного територіального управління юстиції
в Одеській області — Начальник управління державної реєстрації;
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри адміністративного та фінансового права,
доктор юридичних наук, професор*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОТРИМАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В АВСТРІЇ

Головним завданням юридичної освіти, без сумнівів, можна зазначити підготовку фахівців у галузі права, які одночасно мали глибокі теоретичні знання, стійки навички застосування правових норм у спілкуванні та складанні юридичних документів. Згідно деяких точок зору Австрія є Батьківщиною для Європейського права (<http://edu-vienna.com.ua/ju-ruduchna-osvita-za-kordonom.html>) та без сумніву, отримання вищої юридичної освіти в Австрії є дуже престижним та важливим кроком у кар'єрі юриста, який має відповідні амбіції. Традиційно у європейському суспільстві надається дуже велика повага людям взагалі з вищою освітою, а адвокати традиційно відносяться до еліти суспільства. Загалом в Австрії лише біля 10 % населення мають вищу освіту. Це становить певні вимоги до здобувача вищої освіти.

Отримати вищу юридичну освіту (Rechtswissenschaft) в Австрії можливо лише у п'яти університетах міст Грац, Лінц, Зальцбург, Інсбрук та Відня. Прирівняною є освіта, яка здобувається у економічному університеті Відня за фахом «економічне право» (Wirtschaftsrecht) (https://de.wikipedia.org/wiki/Juristenausbildung_in_%C3%96sterreich).

Ухвалення в Австрії «Закону про навчання в університетах» (Universitätsgesetz 1997 р.) повністю змінило визначення підходів щодо визначення автономії університету, його самоврядування, розгляду спорів, організації навчального процесу та визнання дипломів іноземних держав. Зараз цей Закон діє в редакції 2002 року (https://de.wikipedia.org/wiki/Universit%C3%A4tsgesetz_2002).

Студент в Австрії може здійснювати не аби який вплив на формування власного учбового плану. Поряд із складанням обов'язкових частин програми за фахом, студент може самостійно обирати деякі навчальні дисципліни та визначати черговість їх складання.

Дуже велику роль у житті студента відіграє Oesterreichische Hochschule für Rechtswissenschaft (<https://www.oeh.ac.at>). Цю назву можливо перекласти як австрійське товариство осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах Австрії. Фактично це об'єднання виконує дуже важливі функції підтримки та захисту студентів, захищають їх права навіть перед роботодавцем, а також надають всіляку допомогу та роз'яснення.

Навчальний рік в Австрії поділяється на 2 семестри. Початок зимового семестру — 1 жовтня, літнього — 1 березня. В дійсності безпосередньо кожний семестр триває біля чотирьох місяців. Тривалість навчання, передбачена учбовими планами, складає 8–12 семестрів (*Bettina Perthold-Stoitzner: Universitätsgesetz 2002. Manz-Verlag, Wien, 2. Auflage 2009, ISBN 978-3214090890*).

У цілому університетська програма є досить насиченою, тому у відведені терміни навчання укладаються тільки 4% студентів, реальна ж середня тривалість навчання перевищує встановлені терміни у півтора рази. Крім того, досить високим є відсоток відсіву студентів: на деяких факультетах успішно закінчують університет лише половина тих, що поступили. Навчання в університеті починається з так званого ввідного етапу, мета якого — допомогти студентам-першокурсникам освоїтися. В цьому їм допомагають наставники (тьютори) з числа старшокурсників (*Погрібний О. О. Порівняльне законодавство : навч. посіб. [Електронний ресурс]. — Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2006. — 296 с. — Режим доступу: <http://uchebnik-online.net/book/33-porivnyalne-pravoznavstvo-navchalnij-posibnik-oo-pogribnij/16-tema-10-yuridichna-osvita-v-pravovix-sistemax-svitu.html>*).

На сьогоднішній день дуже важливої межею у житті студентів Австрії є фаза професійного орієнтування та входження у навчальний процес (<http://www.univie.ac.at/astro-steop/steop/steop-was-ist-das>). Це дуже важливе випробування для студентів. Ті особи які не змогли здати 2 іспити через 6 місяців навчання на цій фазі позбавляються права навчатися у цьому університеті довічно.

Знання студентів оцінюються за п'ятибальною шкалою: «дуже добре» — 1, «добре» — 2, «задовільно» — 3, «достатньо» — 4, «недостатньо» — 5. Іспит вважається складеним, якщо отримана оцінка «достатньо».

Викликає усіляке схвалення організація стажування та відвідування студентами майже усіх керівних органів Європейського союзу та його найважливіших інститутів в рамках вивчення таких начальних дисциплін як «європейське право» та «міжнародне право».

Також дуже корисним є організований між вищими навчальними закладами некомерційний обмін студентами та викладачами між країнами Європейського союзу, Туреччини, Норвегії, Македонії та Ліхтенштейну. Такий «іноземний семестр» (Еразмус) додає кожному із учасників неповторного досвіду міжнаціонального спілкування, вивчення передових освітніх технологій та розширення власних горизонтів світогляду.

Слід також додати декілька слів щодо дуже інформативних інтернет — ресурсів університету. Фактично любую інформацію можливо отримати за допомогою власного комп'ютера не виходячи з кімнати. Запис на іспит, реєстрація на практичні заняття, доступ до розкладу занять,

отримання завдань на практичні заняття, доступ до конспекту лекцій викладача, доступ до бібліотеки університету, спілкування з викладачами та запис до них на консультування через електронні поштові скриньки. Все це дуже важливі інструменти навчального процесу у ВНЗ в Австрії.

Маючи власний досвід навчання в одному із університетів Австрії, можу зауважити, що організація навчального процесу в Австрії з метою отримання вищої освіти, має достатньо багато корисного, що могло б бути враховано та застосовано в Україні.

Єщенко М. Г.

*Національна академія будівництва і архітектури,
асистент кафедри економіки і менеджменту*

ІСТОРІОГРАФІЯ ПОНЯТТЯ ІНТЕГРАЦІЇ ОСВІТИ І НАУКИ

Стан понятійного апарату відбиває сучасний рівень розвитку наукової дисципліни. Історія інтеграції освіти являє собою історію наповнення загальнозначущого поняття «інтеграція» педагогічним змістом, його конкретизацію в системі інших категорій педагогіки, послідовний перехід від первісно подання до конкретного, різноманітне розвиненому поняття «інтеграції освіти».

Поняття «інтеграція» має тривалу історію: від суто спеціального терміна в математиці (Ньютона-Лейбніца) до прийняття цього терміна культурологами, філософами, теоретиками науки як позначення глобальної гуманітарної тенденції. Інтеграція увійшла в педагогіку як повноправного наукового поняття і важливої категорії дидактики на початку 80-х років. Прийняття педагогами цього терміна було підготовлено розвитком інтегративних процесів в освіті протягом попередніх десятиліть. Спочатку педагоги вкладали в це поняття філософський аспект, який розкриває предмет інтеграції як єдине світогляд, вносить цілісність пізнання світу. У філософській літературі під інтеграцією розуміється процес посилення взаємозв'язків, об'єднання елементів в єдине ціле:

- «об'єднання в ціле, єдність яких-небудь елементів, відновлення якоїсь єдності»;

- «сторона процесу розвитку, пов'язана з об'єднанням різномірних частин і елементів, яке може мати місце як в рамках сформованої системи — в цьому випадку підвищується рівень її цілісності і організованості, — так і при виникненні нової системи з раніше не пов'язаних між собою елементів».

У роботах сучасних філософів показано, що для інтеграції як процесу характерно визначення єдиного підстави для об'єднання різнорідних елементів знання. Основа інтеграції може визначатися загальними ідеями, засобами, прийомами дослідження навколишньої дійсності, зближенням різних культур, спільністю структур різних видів діяльності, спільністю ознак і властивостей різних об'єктів.

Дослідники приходять до висновку, що інтеграція виникає в тому випадку, якщо, по-перше, є раніше в чомусь роз'єднані елементи, по-друге, є об'єктивні передумови для їх об'єднання, по-третє, об'єднання елементів відбувається не суммативно і рядоположено, а за допомогою синтезу, у-четверте, результатом такого об'єднання є система, що володіє властивостями цілісності.

Таким чином, як вказує Е. В. Нікітенко, результат інтеграції — цілісність, тобто нова реальність, де кожен компонент зберігає свою суверенність, свої сутнісні якості. Інтеграція виключає знищення, підкорення, розчинення одного в іншому; вона неможлива і дня принципово різних сутностей. Є потреба розмежувати поняття цілісності та інтеграції. Цілісність відображає статику системи, тобто рівень розвитку елементів і зв'язків на даний момент часу, інтеграція — це процес розвитку цілісності на основі взаємодії з диференціацією, але при провідній ролі гармонізації зв'язків. Основний зміст інтеграції як засобу теоретичного синтезу полягає в отриманні нового пізнавального результату, що перевищує по своїй евристичній значущості пізнавальну цінність всіх інтегрованих компонентів.

Уточнюючи зміст терміна, А. П. Валицкая підкреслює:

1) що у всіх аспектах його застосування мова йде про процеси, що відбуваються навколо початкової ідеї, об'єкта, потребує розвиток, становлення, досягнення нової якості;

2) наявність деяких суверенних елементів інтеграції, зацікавлених у його розвитку, які воссоеднуються, взаємодіють в режимі паритетного діалогу заради досягнення спільної мети;

3) що є деякий гіпотетичний образ цілісності як цілі загальних прагнень, коригуючий спрямованість інтеграційних процесів (*Валицкая А. П. Интеграция и стратегия педагогического образования // Образование и культура Северо-Запада России : вестн. Северо-западного отделения РАО : сб. ст. — Санкт-Петербург, 1997. — С. 16–82*).

Інтеграційні процеси у сфері науки, техніки і виробництва викликають зміни і в освіті.

Є ряд підходів до визначення поняття «інтеграції» в освітньому процесі. Так, на думку С. В. Архангельського, інтегроване навчання являє собою підсумовування засобів, змісту, методів і видів навчання.

Найважливішим показником зрілості наукового мислення є ступінь розвиненості його понятійно-категоріального апарату. У логіці органі-

зації категоріальною системи концентрується досвід історичного розвитку наукової дисципліни; у простих формах наукових понять архівуються знання з певної проблематики, отримані багатьма поколіннями вчених. Стан понятійного апарату, методологічна витонченість наукових категорій зумовлюють об'єктивну міру можливостей дослідження, яку відкриває перед вченим сучасний йому рівень розвиненості наукової дисципліни. Історія науки, розглянута з її об'єктивної формальної сторони, є історія її категорій. Це справедливо і по відношенню до окремо розглянутої наукової проблеми. Історія інтеграції освіти, її видимому прояві від початку 80-х років, являє собою, по суті, історію наповнення загальнозначущого поняття інтеграції педагогічним змістом, його конкретизацію в системі інших категорій педагогіки, послідовний перехід від первісно абстрактного і змістовно бідного подання до конкретного, різноманітне розвиненому поняття інтеграції освіти.

Інтеграція увійшла в педагогіку як повноправного наукового поняття і важливої категорії дидактики на початку 80-х років. Прийняття педагогами цього загального поняття було підготовлено розвитком, в тих чи інших формах, інтегративних процесів в освіті протягом попередніх десятиліть. Спочатку, як зазначає А. Я. Данилюк, педагоги вкладають у поняття інтеграції те ж значення, що інші вчені. І ті й інші наповнюють своє уявлення змістом, який вони знаходять у словниках: інтеграція — (лат. *integration* — відновлення, заповнення, *integer* цілий) — об'єднання в ціле будь-яких частин, елементів (протиставлених дезінтеграції) (Данилюк А. Я. *Теория интеграции образования*. — Ростов-на-Дону : Изд-во РПУ, 2000. — С. 225).

Звернення до словників володіє тим безсумнівним на перших порах перевагою, що звільняє педагогів від необхідності міркувати про поняття. В більшості досліджень, що так чи інакше зачіпають проблему інтеграції, поняття не визначається, оскільки, ймовірно, автори вважають, що і вони самі, і інші педагоги знають, що таке інтеграція. Єдине педагогічне визначення інтеграції, що вдалося знайти у роботах 80–90-х років, належить І. Д. Зверєва і Ст. Н. Максимової: «Інтеграція є процес і результат створення нерозривно зв'язаного, єдиного цілісного. В навчанні вона здійснюється шляхом злиття в одному синтезованому курсі (темі, розділі програми) елементів різних навчальних предметів, злиття наукових понять і методів різних дисциплін у загальнонаукові поняття і методи пізнання, комплексування і підсумовування основ наук у розкритті міжпредметних навчальних проблем» (Зверев І. Д., Максимова В. Н. *Межпредметные связи в современной школе*. — Москва, 1981). Прагнення адаптувати загальне поняття до особливостей навчального процесу відповідає потребам самостійного розвитку педагогічного мислення. Однак дане визначення залишається в полоні абстрактної логіки словників. Розуміння інтеграції освіти як процесу і результату» «об'єд-

нання в ціле будь-яких частин» є загалом правильним, але нічого нового в педагогіку не вносить: і підприємець, що робить гроші на динаміці фінансового ринку, і педагог, спілкується з живим дитячим свідомістю, розуміють інтеграцію однаково. Абстрактне представлення залишається також абсолютно байдужим до історичного розвитку самого педагогічного мислення за останні дві тисячі років: воно сформувалося в античності і його беззастережне прийняття сучасними педагогами апіорі зводить їх наукову компетентність з питання про інтеграцію до того розуміння, яким цілком володіли вчителі в Стародавньому Римі» (Зверев І. Д., Максимова В. Н. *Межпредметные связи в современной школе*. — Москва, 1981).

Досвід дослідження інтегративних процесів в освіті кінця 90-х років свідчить, що ці процеси ніколи не обмежувалися межами окремих навчальних курсів і проблем. Вони значно ширші й охоплюють весь процес навчання і, ймовірно, мають широке розповсюдження на сутнісних рівнях виховання. Поняття інтеграції не може бути зведено до поняття інтегрованого курсу. Педагогічне поняття інтеграції повинно давати просте і ясне уявлення про метод інтегрування незалежно від того, в якій дидактичній системі воно здійснюється. Воно повинно бути поняттям інтеграції освіти (Четков М. Г. *Интеграция науки*. — Москва : Мысль, 1981).

Оскільки інтеграція в науці є суттєвим фактором інтеграції в освіті, для нас важливо визначити особливості сучасного етапу інтеграції наук.

Різні автори називають ряд особливостей сучасного етапу інтеграції наук. Однією з них є істотне збільшення якісного різноманіття її напрямків. До числа основних напрямів інтеграції наукового знання на сучасному етапі її розвитку на основі систематизації результатів робіт ряду дослідників можна віднести наступні:

1. Перенесення ідей та уявлень з однієї галузі знання в іншу, особливо коли він носить евристичний характер.

2. Ефективне використання понятійно-концептуального апарату, методів і інших пізнавальних засобів одних галузей науки іншими.

3. Формування комплексних, міждисциплінарних проблем (у тому числі глобальних) і напрямів досліджень.

Калашник О. М.

*Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського,
старший викладач, доктор філософії*

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ

Система вищої юридичної освіти є надзвичайно складною і перебуває в постійній динамічній взаємодії з політичними, економічними, культурними і соціальними інститутами суспільства. Тому і її роль важко переоцінити.

Сучасний етап реформування практично всіх сфер суспільного життя не обходить стороною і систему вищої юридичної освіти в Україні, хоча доводиться констатувати, що вона не набула тих якісних характеристик, які дозволили б поставити її в один ряд з системами юридичної підготовки більшості країн Європи та провідних країн світу, зайняти належне місце у форматі міжнародної співпраці та конкуренції в сфері надання освітніх послуг. Упродовж 25 років незалежності у державі триває реформування юридичних інститутів та приведення їх у відповідність до європейських стандартів. Зокрема, це підтверджується затвердженням постанови Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2001 р. № 344 Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 р., міжнародними зобов'язаннями України, як країни — учасниці Болонського процесу. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України № 396-р від 12 липня 2006 р. схвалена Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки. Наказом Міністерства освіти і науки № 612 від 13 липня 2007 р. затверджено План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське та світове освітнє співтовариство на період до 2010 року.

Незважаючи на відсутність «еталона» вищої юридичної освіти та розмаїття систем підготовки юристів у Європі, вищі юридичні школи в різних європейських країнах мають певні спільні риси, обумовлені низкою чинників. Головною спільною рисою є практичне спрямування навчального процесу та чітко означена професійна орієнтація юридичної освіти. Такий підхід обумовлюють ринок юридичних послуг і доступ до правничої професії. Саме ринок правничої професії найбільше впливає на формування навчальних планів.

Перш за все, саме вища юридична школа повинна слідкувати за формуванням нових юридичних інститутів та механізмів, законотворчими процесами, а також за тенденціями розвитку національної правової доктрини. Усі ці процеси повинні вчасно відображатися у навчальних програмах дисциплін, долучаючи таким чином студентів до осмислення тих викликів, які стоятимуть перед ними як перед фахівцями після закінчення вищих навчальних закладів. Окрім цього, Україна є активним

учасником міжнародних процесів, що також потребує належного відображення у навчальних планах вищих юридичних шкіл. За час незалежності Україна стала учасницею більш ніж 100 міжнародних та європейських конвенцій та протоколів до них, що відповідно стали частиною національного законодавства.

Метою вдосконалення правових та організаційних засад розвитку юридичної освіти та науки в Україні мають бути зокрема, покращення якості підготовки правників, визначення майбутньої структури юридичної освіти в Україні та пошук шляхів вдосконалення механізму доступу юристів до професії. Саме ринок правничої професії має найбільший вплив на формування навчальних планів. Перш за все, саме вища юридична школа повинна слідкувати за формуванням нових юридичних інститутів та механізмів, законотворчими процесами, а також за тенденціями розвитку національної правової доктрини. Усі ці процеси повинні вчасно відображатися у навчальних програмах дисциплін, долучаючи таким чином студентів до осмислення тих викликів, які стоять перед ними як перед фахівцями після закінчення вищих навчальних закладів.

Вищу юридичну освіту в Україні слід розглядати як певний рівень фахової освіти, а також як безперервний процес спеціалізованого теоретичного та практичного навчання, що здійснюється у вищих навчальних закладах, в яких зосереджений висококваліфікований науковий і науково-педагогічний персонал, забезпечується поєднання навчального процесу з науково-практичною діяльністю, та готуються компетентні кадри у галузі права відповідно до стандартів вищої освіти.

Однією з проблем розвитку вищої юридичної освіти в Україні є вузьке коло суб'єктів розроблення концепцій її розвитку. Адже зважаючи на вище наведене, окрім правників-науковців та органів виконавчої влади, на які покладено повноваження визначати основні програми розвитку та запроваджувати вдосконалення в сфері системи юридичної освіти, в даному процесі мають брати участь представники громадських організацій, адвокатури, судової влади, нотаріату, вищих навчальних закладів, та ін. Такі практикуючі суб'єкти мають бути наділені правом моніторингу освітньо-юридичних процесів, внесення пропозицій при розробленні нормативно-правових актів, їх реалізації.

Призначенням юридичної науки можна назвати те, що вона є науковим орієнтиром для практики державного і правового будівництва та усвідомлення відповідних суспільних процесів та явищ, а ґрунтується вона на юриспруденції та юриспруденції інших країн.

Одним з прогресивних аспектів, що матиме позитивний вплив на розвиток як юридичної освіти, так і юридичної науки, є надання Законом України «Про вищу освіту» право вищим навчальним закладам розроблення освітніх програм на основі своєї наукової, науково-технічної та

інноваційної діяльності, проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу.

Серед іншого, саме вища юридична школа повинна слідкувати за формуванням нових юридичних інститутів та механізмів, законотворчими процесами, а також за тенденціями розвитку національної правової доктрини. Усі ці процеси повинні вчасно відображатися у навчальних програмах дисциплін, долучаючи таким чином студентів до осмислення тих викликів, які стоятимуть перед ними як перед фахівцями після закінчення вищих навчальних закладів.

Правнича наука великою мірою розвивається через практичну діяльність представників правничої професії: через правозастосування та тлумачення юридичних норм. Тому невід'ємною місією університетів в цілому, та правничих шкіл зокрема, є вільний науковий пошук і передавання знань через поєднання досліджень, навчання та практичного досвіду, в тому числі шляхом залучення до викладацької і дослідницької роботи представників правничої професії. Правничі наукові дослідження повинні бути невід'ємною складовою професійної діяльності викладачів правничих шкіл, а також фахової підготовки правника.

Кирвель В. К.

*Академия управления при Президенте Республики Беларусь,
доцент кафедры конституционного и административного права
факультета управления Института управленческих кадров,
кандидат юридических наук, доцент*

КРИМИНАЛИСТИКА В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ: ПОДГОТОВКА УПРАВЛЕНЧЕСКИХ КАДРОВ ДЛЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

В соответствии с данными Программы развития Организации Объединённых Наций за 2015 год Республика Беларусь по Индексу уровня образования в странах мира (Education Index) находится на 21 месте.

Республика Беларусь является членом Европейского пространства высшего образования с 15 мая 2015 года.

В соответствии с Международной стандартной классификацией образования — 2011 (далее — МСКО) система высшего образования (далее — ВО) Республики Беларусь представлена: бакалавриатом (или его эквивалентом I ступенью ВО / МСКО — 6); магистратурой (или ее эквивалентом II ступенью ВО / МСКО — 7); докторантурой (или ее эквивалентом аспирантурой и докторантурой / МСКО — 8).

Главным законодательным документов в области национального образования является Кодекс Республики Беларусь об образовании (2011).

В настоящее время в системе ВО Республики Беларусь функционируют 43 государственных учреждения высшего образования (далее — УВО) и 9 частных (из них 33 университета, 9 академий, 10 институтов).

Учебная дисциплина «Криминалистика» преподается в УВО для студентов I ступени ВО по специальностям: «Правоведение», «Экономическое право», «Государственное управление и право» (*Академия управления при Президенте Республики Беларусь*), «Судебная экспертиза».

В Академии управления при Президенте Республики Беларусь представлены все 3 уровня системы ВО (I и II ступень, аспирантура и докторантура / МСКО — 6–8).

Кафедра конституционного и административного права Академии управления при Президенте Республики Беларусь является профильной кафедрой, за которой закреплено преподавание учебных дисциплин «Криминалистика» и «Судебная экспертиза» для студентов I ступени ВО (специальность «Государственное управление и право», квалификация — юрист).

Студенты I ступени ВО, обучающиеся по специальности «Государственное управление и право» также изучают учебную дисциплину модуля (специализации) «Криминалистическое обеспечение органов уголовного преследования».

Кафедра конституционного и административного права является выпускающей кафедрой для студентов II ступени ВО (практико-ориентированная магистратура), обучающихся по специальности «Государственное управление в сфере правоохранительной деятельности» (степень — магистр управления и права).

Студенты II ступени ВО, обучающиеся по специальности «Государственное управление в сфере правоохранительной деятельности» изучают учебную дисциплину «Актуальные проблемы криминалистического обеспечения органов уголовного преследования».

Кафедра конституционного и административного права осуществляет переподготовку специалистов по специальности «Государственное управление в сфере досудебного уголовного производства» (квалификация — специалист в области государственного управления) и повышение квалификации специалистов по специальностям повышения квалификации.

Слушатели специальности переподготовки «Государственное управление в сфере досудебного уголовного производства» изучают учебную дисциплину «Экспертология в досудебном уголовном производстве».

Слушатели специальностей повышения квалификации изучают учеб-

ную дисциплину «Совершенствование управленческих и профессиональных компетенций в органах Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь».

Специалисты, подготовленные кафедрой конституционного и административного права, востребованы такими государственными органами, как Следственный комитет Республики Беларусь, Таможенный комитет Республики Беларусь, Генеральная прокуратура Республики Беларусь, Государственный комитет судебных экспертиз Республики Беларусь и др. Например, на условиях совместительства на кафедре работает Генеральный прокурор Республики Беларусь А. В. Конюк.

На кафедре конституционного и административного права в рамках научного исследования «Правовые и организационные аспекты противодействия преступности и коррупции в контексте Концепции национальной безопасности Республики Беларусь» и специальности 12.00.12 (криминалистика, судебно-экспертная деятельность, оперативно-розыскная деятельность) проводятся научные исследования по следующей проблематике:

- 1) применение полиграфа в раскрытии и расследовании преступлений;
- 2) исследование сфальсифицированных доказательств (искусственные папиллярные узоры, «искусственная ДНК»);
- 3) применение **цифровой** фотографии (3D-фотографии), видеозаписи и голографии при осмотре места происшествия и производстве судебных экспертиз;
- 4) применение одорологических методов в раскрытии и расследовании преступлений и др.

Так, например, в 2010 году автором была подготовлена статья «Искусственные папиллярные узоры: миф или реальность» (В. К. Кирвель, А. В. Башилова).

В 2014 году автор осуществлял руководство научной работой студента Чемерис Е.В. «Перспективы развития дактилоскопической экспертизы в Республике Беларусь», в которой исследовалась проблема искусственных папиллярных узоров, и которая на XXI Республиканском конкурсе научных работ студентов (2014) была удостоена Диплома 3 категории.

В 2016 году автор осуществлял руководство научной работой студента Н. В. Чичко «Искусственные папиллярные узоры», которая была апробирована в работе практического семинара «Биометрия в системах защиты объектов различных категорий» и удостоена Диплома IV Республиканской выставки-форума «Центр безопасности 2016» за демонстрацию изготовления муляжа ногтевой (дистальной) фаланги пальца руки с искусственным папиллярным узором и последующей верификацией биометрического оптического сканера.

Участие в работе Международной научно-практической конференции «Современное юридическое образование: результаты прошедшего — взгляд в будущее» будет содействовать конструктивному международному научному сотрудничеству в области решения проблем противодействия преступности, развитию науки, практики и обучения с учетом современного международного опыта, укреплению научных, образовательных связей между представителями различных европейских систем высшего юридического образования, что особенно актуально в условиях современных рисков, угроз и вызовов в сфере безопасности личности, общества и государства.

Кононець В. П.

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
старший викладач кафедри адміністративного права, процесу та
адміністративної діяльності, кандидат юридичних наук*

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

В умовах розбудови української держави, соціальних і правових реформ, інтернаціоналізації вищої освіти набула актуальності потреба удосконалення існуючої системи підготовки юристів, які повинні володіти сучасними знаннями й мати високий рівень культури, а також громадянської та соціальної свідомості. Адже, за визначенням ООН, «юрист — це відкрита та доступна для клієнта особа, яка на засадах здобутої кваліфікації та дотримання високих стандартів моральності і професійної етики здійснює діяльність, спрямовану на захист прав та законних інтересів клієнта з урахуванням публічного порядку держави» (*Promotion zum Doktor der Rechtswissenschaft (Dr. iur.)* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.jura.uniheidelberg.de/promotion.html>). Тому основними завданнями вищої юридичної освіти є надання належної кваліфікації у поєднанні з формуванням професійних ідеалів та поваги до морального обов'язку, прав та свобод людини, а також постійне підвищення професійної компетентності юристів, підвищення гарантованості індивідуальних і колективних прав людини відповідно до Рекомендацій Ради Європи щодо свободи здійснення юридичної професії (*Promotion zum Doktor der Rechtswissenschaft (Dr. iur.)* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.jura.uniheidelberg.de/promotion.html>).

Протиріччя між якістю юридичної підготовки в системі вищої освіти

України та сучасними потребами особистості, вимогами суспільства в умовах євроінтеграції та глобалізації породжує необхідність модернізації такої підготовки в Україні з урахуванням кращого європейського досвіду.

Серед розвинутих європейських країн університети Німеччини посідають найвищі місця. Так, 49-е місце у світі посів Університет Хайдельберга (за національним рейтингом Німеччини він посідає 1-е місце). Це найстаріший університет країни, який був заснований 1386 року. Юридичний факультет цього вищого навчального закладу є його ровесником і належить до найкращих юридичних факультетів на території Європейського Союзу (*Promotion zum Doktor der Rechtswissenschaft (Dr. iur.)*) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.jura.uni-heidelberg.de/promotion.html>). На факультеті здійснюється підготовка юристів на всіх трьох рівнях: бакалаврат, магістратура, докторантура (PhD). Навчання для всіх категорій здійснюється виключно німецькою мовою, проте здобувачам вищої освіти, які хочуть стати учасниками академічних обмінів, треба знати іноземну мову (мови). Наприклад, для участі в спільній німецько-чилійській магістерській програмі «Міжнародне право», після завершення якої присуджується міжнародно визнаний ступінь «магістр права» (LL.M.), серед вимог до здобувачів зазначено володіння іспанською чи англійською мовами.

В Університеті Хайдельберга ця програма розпочинається в 2015 році у рамках спільного проекту міжнародного Інституту публічного та міжнародного права Макса Планка (як підрозділу університету) й Інституту міжнародних студій Університету Чилі (*About Faculty of Law*) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.prf.cuni.cz/en/about-1404044615.html>). Метою програми є аналіз поточних і прогнозованих тенденцій у галузі міжнародного права в еру глобалізації, а також міжнародна торгівля та інвестиції, методи арбітражу й вирішення спорів у цих галузях. Тож, іншомовна підготовка стає необхідною умовою для набуття відповідних компетентностей випускниками програми. Використовуючи інформаційно-комунікаційні технології, започатковано сучасну форму навчання — дистанційну — для магістерської програми «Права людини і насильницьке переміщення». Диплом магістра надається по успішному завершенні передбачених змістовних курсів за визначеними напрямками. У вимогах до здобувачів магістерського ступеня вказується рівень знань з письмової англійської мови — «добре володіння письмовою англійською мовою» (англ. «a good written command of English»), що є необхідним і достатнім для опанування програми. Ще одна новітня інтегрована магістерська програма «Реструктуризація підприємств» присвячена вивченню та дослідженню як правових, так і економічних проблем, пов'язаних з кризами підприємств (*Faculty of Law*) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://university>.

helsinki.fi/en/studying/how-to-apply/programmesin-english). Оскільки неспроможність підприємств як юридичних осіб викликає завжди катастрофічні економічні та соціальні наслідки — знецінювання коштів спонсорів (донорів), борги перед постачальниками, зростання безробіття, втрати податкових коштів державою, то для своєчасного виявлення та ефективного розв'язання таких проблем потрібні кваліфіковані фахівці з юридичною та економічною освітою, на яких наразі спостерігається зростаючий попит. Серед компетентностей, якими мають володіти здобувачі такого фаху, також зазначається володіння англійською мовою. Окрім підготовки магістрів, юридичний факультет Університету Хайдельберга здійснює і підготовку докторів права (*Doktor der Rechtswissenschaft [Dr. iur.] Faculty of Law [Електронний ресурс]*). — *Режим доступу: <https://university.helsinki.fi/en/studying/how-to-apply/programmesin-english>*).

Підводячи підсумок, хочемо зазначити, що юридична освіта в Німеччині здійснюється та стратегічно розвивається разом з напрямками соціальних та економічних тенденцій в країнах ЄС. І планомірно забезпечує всі інститути правового захисту всіх сфер діяльності як на внутрішньо економічному просторі так і на міжнародному.

Таким чином, переймаючи європейський досвід юридичної освіти на теренах України, постає питання необхідності перебудови юридичної освіти та формування демократичної правової держави. Отже, необхідне не тільки удосконалення системи юридичної освіти, але й всієї системи мислення юриста, формування у нього не вузьконаціонального, а сучасного глобального правового світогляду.

Олюха В. Г.

Криворожский факультет Национального университета «Одесская юридическая академия», заведующий кафедрой конституционного, международного и частного права, доктор юридических наук, доцент

СИСТЕМА ВЫСШЕГО ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ГЕРМАНИИ

В контексте выполнения задач по сближению систем высшего образования Украины и стран ЕС исследование опыта организации юридического образования в европейских странах и в Германии в частности, является актуальным. Обращение к немецкому опыту и практике подготовки юристов необходимо по нескольким причинам. Во-первых, правовые системы Германии и Украины имеют единые романо-германские

корни, и входят в континентальную семью правовых систем, во-вторых, как и в Украине так и в Германии государство регулирует вопросы высшего юридического образования (*Гаращенко Л. П. Юридическое образование в Европе // Young Scientist. — 2015. — № 11 (26). — С. 47*).

Юридическое образование в Германии имеет многовековую историю. На первом этапе своего развития оно было связано с рецепцией римского права и появлением школ глоссаторов и комментаторов. На следующем этапе развития образования наибольшее влияние на него оказали идеи гуманизма, в результате чего произошел возврат к первоисточникам, прежде всего к кодификации Юстиниана, которая и стала основой преподавания юридических наук в университетах. К концу XIX в. именно немецкие университеты становятся общепризнанными лидерами в этой сфере, определяя ярко выраженной теоретической направленностью с преимущественным изучением частного права. Изучение публичного права началось в Германии в 1605 году (*Лапшина И. Е., Аркадьева Т. А., Валеева М. А. Юридическое образование за рубежом (опыт США и ФРГ) // Концепт. — 2014. — № 12 (декабрь). — URL: <http://e-koncept.ru/2014/14366.htm>*).

В современной Германии, как и в других государствах Европейского союза, в целом действует двухступенчатая система высшего образования, предусматривающая получение степени бакалавра и магистра. Однако, для юридической специальности эта система применяется скорее как исключение и только для подготовки юристов по специализации экономическое право, которые получают в результате окончания обучения право работать юристом предприятий, но не смогут быть судьями, адвокатами, нотариусами или прокурорами. Для получения права работать по перечисленным специальностям необходимо пройти полный курс обучения, в ходе которого подготавливается универсальный юрист, способный работать в любой области юриспруденции. Универсальность в подготовке юристов широкого профиля обуславливает отказ от Болонской системы при их подготовке. Традиционно лучшими в Германии считаются юридические факультеты университетов Фрейбурга, Констанца, Гейдельберга, Бонна, Карлсруэ (*Досманова Е. Ж. Немецкая система подготовки юристов: общая характеристика // Инновации в образовательной деятельности и вопросы повышения качества обучения. — 2012. — Т. 2, № 1. — С. 5*).

Система высшего юридического образования в Германии отличается относительной «академической свободой» — студент сам определяет сколько семестров он будет учиться и большую часть из перечня изучаемых дисциплин, которые войдут в его диплом. Хотя необходимо указать на определенные ограничения такой свободы. Минимальный срок обучения до первого государственного экзамена составляет 5 семестров.

Студент должен сдать экзаменационный минимум: не менее трех семестровых предметных экзамена по гражданскому праву, не менее двух по уголовному, по публичному праву не менее трех, по общетеоретическим предметам, как например философия, не менее двух. Курсовая работа обязательно пишется во втором семестре, а дипломные работы не пишутся вообще. Таким образом, ответственность за сроки обучения и успешность личной подготовки ложится на самого студента, аудиторная нагрузка которых составляет примерно 12–14 часов в неделю. Индивидуальные задания не задаются и не проверяются. Большое время отводится самостоятельной подготовке.

Особенности правовой системы Германии, форма ее государственного устройства предопределяют структуру юридического образования: в каждой из 16 автономных земель действует региональное законодательство о высшем образовании, определяющее условия организации деятельности университетов.

По итогам теоретического обучения сдается первый государственный экзамен, который имеет комплексный характер и состоит из письменной и устной частей. Примерно 70 % оценки формируется за счет письменных работ (шесть больших контрольных работ: три по гражданскому, две по публичному и одна по уголовному праву). Состоят они в решении практических задач и оформляются в виде многостраничных экспертных заключений. Пишут их в течении десяти дней в Верховном суде земли. Пользование кодексом разрешается. Каждую письменную работу оценивают два человека по отдельности. Если имеется значительная разница в оценках — приглашают эксперта. При этом преподаватели тех учебных заведений в которых обучался студент государственный экзамен не принимают. Результат по письменным работам объявляется только через 3–4 месяца. При условии успешного прохождения письменной части следует приглашение для устной сдачи экзамена, который принимает в суде коллегия из трех-четырех человек (судьи, практикующие адвокаты). Сдают устную часть экзамена группами от 3 до 6 человек в течении 5 часов по всем областям права путем решения практических задач. Одна задача решается в течении часа и 12 минут предоставляется на доведение решения для членов комиссии. В целом сдача первого государственного экзамена длится около шести месяцев.

Считается нормальным если одна треть студентов не сдают первый государственный экзамен. Пересдавать можно, но только один раз. То есть, для сдачи первого экзамена каждый студент имеет всего две попытки. Из этого правила есть исключение только для тех студентов, которые прошли курс обучения менее чем за восемь семестров — они получают еще одну дополнительную попытку. Обусловлено это тем, что образование бесплатное, а как указывалось выше скорость обучения

определяет сам студент. Государство таким образом стимулирует студентов к более быстрому его окончанию, снижая свои издержки.

Большим успехом считается получение оценки 3, так как его получает половина сдавших экзамен. Выпускники, успешно сдавшие первый экзамен, получают степень юриста и соответствующую справку. После этого им можно работать юрисконсультom или начать научную карьеру, при условии наличия приглашения от профессора университета, но право быть адвокатом, прокурором, судьей или занимать определенные государственные должности они смогут только после прохождения второго этапа обучения — стажировки, цель которой получение практических навыков в конкретных областях юридической деятельности.

По общему правилу стажировка проходит два года и предполагает получение стажером минимальной заработной платы. На первом этапе стажировются в суде в течении пяти месяцев, в ходе чего стажер даже может проводить слушания дел под наблюдением судьи, который и будет выносить решение. Стажировка у адвоката занимает 10 месяцев. В прокуратуре в течении трех месяцев стажеры практикуются в подготовке текстов обвинительных заключений и в выступлениях со стороны обвинения в судебных процессах. Затем в органах государственной или муниципальной власти в течении 3-х месяцев осваивается практика юридической работы в этой сфере. Также предусматривается возможность свободно выбрать место стажировки по выбору стажера (суды, прокуратура, адвокатура, выборные органы власти, министерства, коммерческие компании, международные организации и т.п.) и пройти ее в течении трех месяцев. Обучение стажера ведут опытные судьи, прокуроры и адвокаты. Плюс к этому присутствует контроль со стороны опытного практикующего юриста.

В конце двухлетней стажировки выпускник сдает второй государственный экзамен, который тоже проводят специальные экспертные экзаменационные комиссии в составе профессоров права и судей второй инстанции. Экзамен состоит из нескольких комплексных письменных тестов (от 8 до 11 пятиминутных экзаменационных работ) и устной компоненты (от 60 до 90 минут). На этом экзамене выпускники могут пользоваться законодательными актами, кодексами, но должны показать, что хорошо знают судебные решения, могут самостоятельно их составлять. Во время устного экзамена студент должен дать экспертное заключение по материалам реального дела. По итогам второго экзамена, студент, получивший высшую оценку (высокой считается оценка — 15 из 18 баллов) имеет возможность поступить дальше на докторантуру. Хорошим результатом считается оценка 3. Сдавших на 5 единицы. Лица, сдавшие второй государственный экзамен получают диплом полноценного юриста.

Оценка за государственный экзамен предопределяет рейтинг профес-

сии. С самой высокой оценкой юрист, например, может претендовать на работу нотариусом или судьи. В год открывается всего лишь несколько вакансий, причем предварительно необходимо пройти специальную подготовку. Далее следуют должности прокурора, сотрудника органа исполнительной власти, и затем позиции юриста в региональных и международных юридических фирмах. Внизу рейтинга находится деятельность в качестве свободного адвоката.

Будущие полицейские обучаются по своей самостоятельной системе.

Главной особенностью юридического образования в Германии является большая практическая направленность в подготовке юристов, ведь требуется, чтобы лицо окончившее курс обучения могло сразу начинать работать как юрист на практике. В определенной степени решение этой задачи в определенной степени суживает возможности в предоставлении теоретической подготовки.

Шкрибайло М. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики*

ИНТЕГРАЦИЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ У СВІТОВИЙ ПРОСТІР

На сучасному етапі розвитку суспільства одним із передових чинників його руху вперед є знання. Маючи під собою міцний фундамент інтелектуального розвитку, вища освіта відіграє пріоритетну роль у розвитку окремих країн і світового товариства в цілому. Відповідно, особи, які володіють високим рівнем знань та є спеціалістами в своїй галузі виходять на перший план і чим більше справжніх професіоналів в державі тим вищі шанси в неї зайняти передові місця в світових рейтингах.

Цього вимагає інформаційне суспільство, що характеризується активним поширенням нових технологій, розвитком конкуренції в сфері освіти та зростанням її ролі. Доступність, рівень та якість освіти, поряд з такими показниками як величина валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення та тривалість життя є одним із трьох, прийнятих у міжнародній практиці показників індексу розвитку людського потенціалу в щорічно зорієнтованій оцінці Організації Об'єднаних Націй, що характеризує якість життя у світі (*Куценко В. І., Гаращук О. В. Перспективи розвитку системи підготовки кадрів: пошук альтернативи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <file:///C:/>*

[Users/%D0%95%D0%B2%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9/Downloads/efek_2011_1_29.pdf](#)

Інтеграція науки і освіти є одним із основних чинників, тісно пов'язаних із виробництвом знань і підготовкою якісних кадрів високої кваліфікації, які орієнтуються на самовдосконалення та постійне оновлення та переосмислення існуючих ідей та знань.

Умови для регіональних інтеграційних процесів у сфері вищої освіти європейських країн оформилися у Болонську декларацію 1999 р. учасницею якої також є і Україна, яка на жаль, на теперішній час відстає від інших країн в питанні входження до Болонського процесу.

Головна мета Болонської декларації — забезпечення формування загальноєвропейського освітнього простору, зближення освітніх систем всіх країн Європи; сприяння перетворенню європейського регіону до 2010 р. в самий конкурентоздатний регіон на планеті. Підвищення мобільності населення країн Європи для переходу від інтеграції держав країн Європи (*Слепкань З. І. Болонський процес — європейська інтеграція систем вищої освіти // Дидактика математики: проблеми і дослідження : міжнар. зб. наук. робіт. — Донецьк, 2005. — Вип. 23. — С. 6).*

Однією із цілей цього процесу визначено підсилення інтеграції науки і освіти. Призначенням же правової інтеграції є об'єднання національних правових систем в єдиний геопростір. Цей процес є комплексним і складається з декількох стадій, а саме:

- поглиблення взаємодії й узгодження принципів формування міждержавної правової системи;

- наближення національних правових систем до міжнародної за допомогою попередньої адаптації внутрішньодержавного законодавства до правових стандартів цієї системи;

- входження національних правових систем у міждержавну й остаточну адаптацію в межах єдиного правового простору.

Таким чином, правова інтеграція — це загальноосвітній процес, який на внутрішньодержавному рівні знаходить своє відображення в інтернаціоналізації вітчизняного права (*Гетьман А. П. Юридична наука України в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9902>*).

Інтеграція юридичної науки у світовий простір є одним із основних завдань нашої держави, оскільки для досягнення прогресу у даному напрямку важливим є вирішення великої кількості проблем, які полягають у:

- безініціативності в масштабах усього суспільства. Провідні ВНЗ не завжди із великою охотою беруть на себе роль новаторів, ідейних лідерів суспільних перетворень;

- наука відірвана від потреб практики, часто беручи курс на вирішення теоретичних проблем;
- відсутність співпраці із світовим науковим товариством;
- безліч додаткових проблем в залежності від напрямку підготовки, що чітко проявляється на юридичних спеціальностях.

До того ж, варто зазначити, що основною метою інтеграційного процесу має стати підвищення ефективності юридичної науки, як середовища розширеного відтворення знань світового рівня, що виведе країну на передовий план, оскільки наука являється одним із основних економічних ресурсів.

Маючи на балансі великий інтелектуальний потенціал в Україні є всі шанси вийти на Європейський рівень освіти, проте не варто забувати про необхідність розвитку існуючих структур з ціллю залишення трудового потенціалу в державі. Адже, ціллю підвищення рівня освіти є не лише приплив зарубіжних студентів, хоча це також важливий компонент даного напрямку вдосконалення освіти, але і визначення передового курсу в розвитку країни в цілому.

Юридична наука в даному напрямку розвитку освіти посідає не останнє місце, проте виникає проблема із відсутністю цілеспрямованого процесу формування системи вищої освіти, зокрема по зазначеній спеціальності. Єдиним виходом із даної проблеми, в умовах сьогодення є добір саме тих кадрів професорсько-викладацького складу, які зможуть забезпечити необхідний рівень викладання. І звичайно ж, забезпечення якісних умов самого навчання, досягнення співпраці вищих учбових закладів з провідними університетами країн ЄС, зміцнення позицій ВНЗ України на світовому ринку послуг і досягнення їх рівноправ'я в європейському і науковому співтоваристві.

Секція 3
ІНТЕРАКТИВНІ І ДИСТАНЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ІННОВАЦІЙНА
ДІЯЛЬНІСТЬ ТА МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ
НАВЧАННЯ У СФЕРІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Неугодніков А. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ЗАСТОСУВАННЯ НОВИХ МЕТОДИК ЛЕКЦІЙНОГО
ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО
СПРЯМУВАННЯ**

Модернізація сучасної юридичної освіти в Україні відбувається під впливом світових тенденцій запиту на фахівця-юриста, здатного швидко реагувати на мінливі процеси у державній правовій політиці, законодавстві, що відбиваються на суспільних потребах. За таких умов, процес підготовки юриста, який спеціалізується на публічному праві, вимагає формування компетенції, що ґрунтуються на глибинному розумінні механізмів зазначених процесів. Саме лише знання чинного законодавства вже не може забезпечити успішність фахової конкуренції. Підготовка юриста — фахівця у сфері публічного права передбачає оволодіння стилем правового мислення, зорієнтованого на людиноцентризм та захист прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, національної безпеки; вміння продукувати нові знання у сфері публічного права. Сучасна юридична освіта має забезпечити формування гармонійної особистості, із високим рівнем правової культури, що вільно володіє набором фахових знань, вміє їх аналізувати та комбінувати, є психологічно стійкою та здатна вирішувати конфліктні ситуації у невизначених умовах. Все це можливо за умови переходу до активних й інтерактивних методів викладання фахових дисциплін.

Традиційно, в Україні домінував підхід до викладання правових дисциплін, спрямований на формування ґрунтовної теоретичної бази знань студента, що безумовно, залишається актуальним і в сучасних умовах. Водночас, темпи змін у правовому вимірі життя суспільства створюють передумови для актуалізації саме практичних навичок, зокрема, комунікаційних, конфліктологічних, прогностичних та ін. Активні методи на-

навчання забезпечують формування взаємодії між студентом і викладачем на фаховому рівні. Студент як об'єкт учбової діяльності перебуває у постійному діалозі із викладачем, виконує проблемні й пошукові завдання під його керівництвом (*Ступина С. Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе : учеб.-метод. пособие / С. Б. Ступина. — Саратов : Изд. центр «Наука», 2009. — С. 9*). Інтерактивні методи навчання забезпечують налагодження процесу самонавчання через взаємодію із групою (іншими студентами). Більшість дослідників сучасних методик навчання визнають саме інтерактивні форми найбільш прогресивним й дієвим механізмом переходу до особистісно орієнтованого підходу до організації процесу освіти (наприклад: *Гуцин Ю. В. Интерактивные методы обучения в высшей школе // Психологический журнал. — 2012. — № 2. — С. 2; Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. — Київ, 2007. — С. 6 та ін.*).

Застосування інтерактивних методів навчання вимагає від викладача переосмислення своєї ролі в освітньому процесі. Він повинен взяти на себе функції організації й методологічного супроводження набуття студентом необхідних знань і вмінь.

Сьогодні більшість вишів активно впроваджують в освітній процес нові методики проведення практичних занять, що вже приносить відчутні результати у підвищення якості юридичної освіти. Водночас, питання методологічного оновлення лекційного забезпечення викладання правових дисциплін створює дисонанс у засвоєнні нових знань студентами. Лекція й досі сприймається як форма надання/отримання студентом готового, концентрованого знання, але сьогодні її корисність у такому вигляді мінімальна зважаючи на доступність величезного обсягу якісної інформації із інших джерел. Отже існує нагально потреба у трансформації мети проведення лекції, яка також має забезпечувати формування самостійного критичного мислення.

Найбільш методологічно розробленими й апробованими методиками проведення лекцій в межах інтерактивних методів навчання можна визнати лекцію-візуалізацію й проблемну лекцію. Проблемну лекцію можна вважати класичним стилем викладання, який забезпечує можливість залучення студента у процес засвоєння матеріалу через постановку проблемних питань та стимулювання студентів до вирішення озвученої суперечності та формулювання висновку й засвоєння його як нового знання. Розвиток технологічного забезпечення вишів забезпечили засоби візуалізації лекційного матеріалу: різного роду презентації, схематичне представлення матеріалу, діаграмне ілюстрування, що забезпечують підвищення уваги студентів на занятті.

Додатково можна виокремити такі нестандартні методики проведення лекцій із дисциплін публічно-правового спрямування, як: лекція-провакація, лекція-дует, лекція-конференція. Лекція із закладеними зміс-

товними, логічними або методологічними помилками (лекція-провокація) може стати додатковим провідником між лекційною формою вивчення певної теми і практичним заняттям, забезпечити більш якісне оцінювання засвоєння матеріалу. Лише найвищий рівень концентрації та уваги студента на лекції уможливить правильну оцінку кожного із озвучених викладачем положень. Така лекція активізує процеси мислення студентів, забезпечує здатність критичного аналізу і формує навички віднаходження рішення у невизначених умовах.

Лекція-дует — це узгоджена діяльність двох викладачів, які взаємодіють одночасно між собою і з аудиторією. В діалозі викладачів і аудиторії здійснюється постановка проблеми та аналіз проблемної ситуації, формулювання гіпотез, їх спростування або підтвердження, вирішення виникаючих протиріч і пошук рішень (*Савчук О. В. Впровадження інтерактивних методик навчання як складова процесу трансформації освіти // Вісник Черкаського університету ім. Богдана Хмельницького. Серія педагогічні науки. — Херсон, 2009. — Вип. 157. — С. 21*). Суттєво підвищує ефективність такої методики проведення лекції за участю представника практичного сектору — запрошення практикуючих адвокатів, службовців органів державної влади або місцевого самоврядування у позаробочий час.

Лекція-конференція може бути ефективною за умови попереднього ознайомлення із запланованою проблематикою. За такої методики зміст лекції формується самими студентами. Особливої актуальності така методика набуває щодо тем, які тісно перетинаються з іншими дисциплінами (наприклад, принципи процесуальних галузей права, докази у різних судових процесах, статус суб'єктів правовідносин та ін.).

Застосування наведених методик у їх поєднанні при викладанні кожної окремої дисципліни забезпечить постійний інтерес студентської аудиторії та суттєво підвищить якість засвоєння необхідного матеріалу у формі лекції.

Барабаш Н. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент*

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНІ ЕКСКУРСІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Навчальна екскурсія як форма організації навчально-виховної роботи була впроваджена у практику педагогами — новаторами в XVIII — XIX ст. Вона реалізовувалась спочатку переважно при викладанні природничих навчальних дисциплін та історії. Згодом навчальна екскурсія стає невід'ємною складовою навчального процесу у школі. В сучасній педагогічній літературі навчальні екскурсії сприймаються й як організована форма навчання і, одночасно, як метод навчання. Однак у навчальних планах вищих закладів освіти України навчальні екскурсії представлені скупо й адресовані найчастіше студентам творчих спеціальностей.

На даний час у педагогіці прийнято відносити навчальні екскурсії до ілюстративного методу навчання, у якому учні практично не впливають на спостережуваний об'єкт чи явище, процес. Класифікація екскурсій проводиться за різними ознаками: по відношенню до навчальних програм (програмні та позапрограмні); за змістом (тематичні та комплексні); за дидактичною метою (вступні, супутні, заключні); за відвідуваним об'єктом.

Екскурсії дозволяють ознайомлювати учнів та студентів з предметами та явищами, що вивчаються, сприяють розповсюдженню наукових знань, формуванню світогляду. Конкретна навчальна екскурсія може одночасно виконувати певну сукупність функцій (наукової пропаганди, виховну, інформаційну, формування інтересів й т. ін.). Хоча за організаційною схемою екскурсії схожі, їх змістовна направленість суттєво варіюється в залежності від навчальної дисципліни, в рамках якої вона здійснюється, а також від конкретних об'єктів, явищ й предметів спостереження.

Одним із різновидів навчальних екскурсій є екскурсії, що проводяться по правовим дисциплінам (*Учебные экскурсии в процессе профессиональной правовой подготовки студентов / В. Ю. Питюков, И. В. Гусева // Вестник РМАТ. — 2014. — № 4. — С. 1*).

Сучасні принципи прозорості та відкритості діяльності органів державної влади в Україні дозволяють реалізовувати проекти здійснення навчальних екскурсій по правовим дисциплінам. В рамках вивчення предметів «Конституційне право України» та «Історія держави і права України» доречним є ознайомлення студентів — правників зі специфі-

кою роботи вітчизняного парламенту й Конституційного Суду України. Загально-оглядова (комплексна) навчальна екскурсія до Верховної Ради України передбачає знайомство з приміщеннями Верховної Ради України та організацією роботи парламенту. Тематичні відвідини включають висвітлення історії становлення та розвитку українського парламентаризму, законодавчий процес, сьогодення українського парламенту та архітектурну спадщину Верховної Ради України (*Положення про порядок організації та проведення відкритих відвідувальних заходів у Верховній Раді України [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/documents/origin_docum/2592.html).

З метою підвищення правової свідомості та правової культури майбутніх правників, ознайомлення з юридичною практичною діяльністю доречним є організація та проведення комплексної навчальної екскурсії до Конституційного Суду України. Під час відвідин студенти дізнаються про історію створення Конституційного Суду України, його повноваження та отримують інформацію щодо особистого прийому громадян. Студенти оглядають залу судових засідань, бібліотеку, прес-центр Конституційного Суду України та музейну експозицію, яка була створена в 2009 році до Дня працівників суду (*Положення про оглядові екскурсії в Конституційному Суді України [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: <http://ccu.gov.ua/publikaciya/polozhennya-pro-oglyadovi-ekskursiyi>).

Інформацію про історію становлення, реформування та специфіку діяльності місцевих органів влади можна отримати завдяки відвіданню спеціалізованих музейних установ. Так окремою філією Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького є Музей історії і розвитку місцевого самоврядування Дніпропетровської області — перший в Україні музей подібного профілю, зали якого працюють у приміщенні Дніпропетровської обласної ради з грудня 2008 р. В експозиції музею відтворена історія місцевого самоврядування Дніпропетровської області довжиною у тисячоліття (IX — поч. XXI ст.).

Найчастіше в якості місця проведення навчальної екскурсії для студентів — правників викладач обирає районний суд. Саме тут студенти мають можливість ознайомитись з роботою судового апарату, побачити процес судового розгляду, а також особливості професійної діяльності учасників судового процесу (суддів, прокурорів, адвокатів).

Незважаючи на змістовну специфіку навчальних екскурсій по правовим дисциплінам, вони ґрунтуються на загальних методичних засадах, з якими повинен бути ознайомлений викладач — професіонал.

Навчальні екскурсії для студентів це не тільки своєрідний педагогічний процес, але й на шляху до обраного об'єкту відвідування, певна організація часу. Під час екскурсійних турів серед студентів різних навчальних груп встановлюються дружні стосунки, які підтримуються

й після закінчення поїздок. Таким чином, студентські екскурсії стимулюють неформальне спілкування і впливають на формування системи нових соціальних зв'язків.

Отже, навчальні екскурсії по правовим дисциплінам повинні стати обов'язковою складовою підготовки майбутніх юристів, оскільки дозволяють їм ознайомитися з особливостями діяльності центральних та місцевих органів влади, зі специфікою роботи судових інституцій, усвідомити відповідальність юридичних рішень, від яких залежать долі людей, їх майнові та немайнові відносини, побачити, як відбувається вирішення суперечливих питань на підставі застосування правових норм.

Березовська Н. Л.

*Національний університет «Одеська юридична академія», доцент
кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ І ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МЕТОДІВ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ У СФЕРІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Сьогодні студенти все більше користуються нетрадиційними методами навчання, чого годі було й уявити поколінню, що навчалось раніше. Конспект лекцій був найкращою підготовкою до іспиту. Зараз, при необхідності прослідкувати зміни в законі (законодавство постійно піддається змінам та доповненням, тому важливим є виклад теорії, що дозволяє бути спеціалістом і при мінливості закону), студенти легко заходять через гаджети на сайт Верховної Ради України тощо. Раніше інформацію слід було добувати, в основному, це були черги на книжки в бібліотеках. Сьогодні інформацію можна знайти легко, тому і вчитися студент повинен не пасивному сприйняттю інформації, а вміню опрацювати значний масив знань з найбільшою користю для себе.

Юрист — це постійний «учень», який все життя повинен слідкувати за станом нормативно-правових актів, повинен розвиватись. І цьому він має навчитись ще на студентській лаві.

Не можна сказати, що тема запровадження інтерактивних і дистанційних технологій, інноваційної діяльності та методів підвищення якості навчання у сфері юридичної освіти є новаторською, але слід сказати, що такі технології та методи недостатньо впроваджені в навчання з ряду причин: вони не є обов'язковими, що, в основному, робить використання їх можливим за бажанням викладача і студентства; не завжди

є технічна можливість скористатись здобутками інформаційного буму (не всі студенти можуть собі дозволити постійне підключення до мережі Інтернет; не всі мають при собі пристрої для цього доступу тощо); дієвим способом залишаються традиційні методи навчання (конспектування лекцій, запитання-відповідь, перевірка письмових робіт тощо), що не підштовхує до масового застосування цих форм навчання, крім того, серед завдань для студентів фігурують задачі, наприклад, з кримінального права, де слід на конкретній ситуації проявити свої знання. У літературі такі методи відносять до неігрових імітаційних методів: «ситуація проблема (ситуація задача/ фахова задача)» (*Інноваційні технології навчання в системі підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців / за заг. ред. В. Г. Логвінова та С. К. Хаджиравої. — Одеса : ОРІДУ УАДУ, 2002. — 254 с.*).

В літературі лунає критика щодо традиційних методів навчання: «Дискусія щодо непристосованості сьогоденної освіти до вимог часу триває надалі. Найчастішим закидом у бік освіти є той, який стосується пасивності: студент/слухач (незалежно від віку) повинен сприймати знання у формі, поданій йому лектором, і в такий самий спосіб повинен їх відтворити під час іспиту. Звідси, і домінування традиційного способу переказування знань методами, які подають знання, лекціями. Очевидно організаторів цього традиційного способу навчання найменше цікавить те, що діється після здачі екзамену чи після вручення сертифікатів участі у вишколі. Чи випускник уміє користуватися знаннями, чи є творчим, чи вміє спостерігати, аналізувати, розв'язувати проблеми, чи вміє співпрацювати з іншими людьми? Відповіддю на поставлену таким чином проблему є інтерактивні методи (inter — «між»), в яких наявні є вже два важливі елементи: активність та співпраця» (*Фенрих П. Суть інтерактивності в процесі навчання // Інтерактивні методи навчання : навч. посіб. / за заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. — Щецін : Вид-во WSP, 2005. — С. 23*).

Слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської мови від слова interaction, де inter — взаємний, action — дія. Таким чином, інтерактивний — здатний до взаємодій, діалогу. Інтерактивне навчання — це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету — створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншим, так і однієї думки над іншою. Під час інтерактивного навчання учні вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення. Процес навчання не автоматичне вкладання навчального матеріалу в голову учня. Він потребує напруженої розумової роботи дитини і її власної активної участі в цьому процесі. Пояснення і демонстрація, самі

по собі ніколи не дадуть справжніх стійких результатів. Цього можна досягти тільки за допомогою активного (інтерактивного) навчання. Інтерактивна взаємодія потребує певної зміни всього життя класу, а також значної кількості часу для підготування. Використання інтерактивного навчання не самоціль. Це лише засіб для досягнення тієї атмосфери в класі, яка найкраще сприяє співробітництву, порозумінню і доброзичливості, надає можливості дійсно реалізувати особистісно-орієнтовне навчання (*Інтерактивні методи навчання — запорука розвитку творчої особистості [Електронний ресурс] : метод. посіб. / уклад. М. М. Трачук. — Чернівці, 2013. — С. 32–33. — Режим доступу: <http://pedkoledzh.cv.ua/phocadownload/Interaktyvni%20metody%20navchannja.pdf>*).

Як зазначають А. Черемис та В. Пузина «ми живемо в епоху глобальних соціальних та економічних змін, на порозі інформаційної ери, яка визначає нові цивілізаційні стандарти. В інформаційному суспільстві успіх розвитку є результатом вмілого примноження та використання ресурсів знань, обсяг яких зростає швидкими темпами. Завданням освіти є ефективне перенесення знань у свідомість їх користувачів і вміння успішно їх застосувати у всіх сферах життя. У зв'язку з цим щораз більша увага приділяється дидактичним методам, які сприяють швидкому та успішному поширенню ресурсів знань, — що і є першим приводом до нашого зацікавлення інтерактивними методами навчання» (*Пузина В., Черемис А. Передмова // Інтерактивні методи навчання : навч. посіб. / за заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. — Шецин : Вид-во WSAР, 2005. — С. 5*).

Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії усіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання у співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Інтерактивне навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу вчителю стати лідером колективу. Інтерактивне навчання — це діалогічне навчання, у ході якого здійснюється взаємодія вчителя й учня. Мета інтерактивного навчання — створити комфортні умови навчання, за яких учень відчуває успішність, свою інтерактивну досконалість, що робить продуктивним сам освітній процес. Переваги інтерактивного навчання перед традиційним: у роботі задіяні усі учні класу; учні навчаються працювати у команді; формується доброзичливе ставлення до опонента; кожна дитина має можливість пропонувати свою думку; створюється

ся «ситуація успіху»; за короткий час опановується велика кількість матеріалу; формуються навички толерантного спілкування; вміння аргументувати свій погляд, знаходити альтернативне рішення проблеми. Призначення інтерактивного навчання — передати знання і усвідомити цінність інших людей (*Інтерактивні методи навчання — запорука розвитку творчої особистості [Електронний ресурс] : метод. посіб. / уклад. М. М. Трачук. — Чернівці, 2013. — С. 7–8. — Режим доступу: <http://pedkoledzh.cv.ua/phocadownload/Interaktyvni%20metody%20navchannja.pdf>*).

Інтерактивні методи роблять можливим розчленування систематичної науки не тільки зі сторони праці, але й приємності, допомагаючи в захопленні самоосвітою, в самостійному змаганні з проблемами, готуючи до перманентної освіти (*Фенрих П. Суть інтерактивності в процесі навчання // Інтерактивні методи навчання : навч. посіб. / за заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. — Щецін : Вид-во WSAP, 2005. — С. 23*).

Неодноразово поставало питання про можливість навчання активної молоді без відриву від основного заняття. Таку можливість представляє дистанційний метод навчання.

Україна володіє потужною мережею навчальних закладів, високопрофесійним викладацьким складом, значна частина якого здатна проводити навчальний процес активними методами (зокрема представників молодшої генерації), в тому числі й у дистанційному форматі (*Курси дистанційного навчання / В. І. Карпук, А. О. Чемерис, П. І. Шевчук. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. — 72 с.*).

Прикладами використання названих методів можуть бути лекція з візуалізацією, дискусія, записування на дошці, використання схем, презентацій, матеріали для самостійного вивчення, інструкції, відеоматеріали, задачі з практики, технології взаємодії (групова мережа для обміну інформацією, електронна пошта, телеконференція) тощо.

Уявляється, продовження запровадження у навчання в сфері юридичної освіти інтерактивних і дистанційних технологій, інноваційної діяльності може сприяти швидкому засвоєнню знань, поширеності інформації серед студентства, додатковій зацікавленості у навчанні. Що можна вважати підвищенням якості навчання у сфері юридичної освіти. Такі методи є дієвими (дозволяють відчувати себе повноцінним учасником; спробувати свої сили у вирішенні конкретних ситуацій; навчитися активності; відчувати свою значимість в самовдосконаленні, в тому числі, інших осіб-колег, побачити результати своїх знань; навчитися використовувати час, вміння, засоби для досягнення результату; вміти сприймати оточуючих; навчитися брати участь в інтеграції групи (вміти висловити свою точку зору, правильно зреагувати на позиції інших учасників), бо, реалії сьогодення часто спонукають до вміння співпрацювати

в колективі, індивідуальних досягнень однієї особи замало для результату), хоча й вимагають більше часу викладача для перевірки.

Бобошко О. М.

*Криворізький факультет Національного університету
«Одеська юридична академія», старший викладач
кафедри кримінально-правових дисциплін*

ОРГАНІЗАЦІЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З ДИСЦИПЛІНИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ

Семінарські заняття сприяють глибокому засвоєнню студентами теоретичних проблем, оволодінню науковим апаратом, формуванню у них навичок правозастосовного тлумачення кримінального закону, умінню аргументувати свої судження, вести наукову полеміку, захищати і відстоювати свою думку, зважаючи на думку іншої людини, вчать толерантності та вміло застосовувати практичні навички.

Семінарське заняття — це один із видів практичних занять, на якому викладач організовує обговорення питань студентами за темами, попередньо визначеними робочою навчальною програмою.

На семінарському занятті з дисципліни Кримінальне право Особлива частина, увага викладача повинна бути направлена на вивчення головних понять, принципів, юридичних ознак складів злочинів та правил кваліфікації, тому заняття з практичного кримінального права бажано проводити з використанням інтерактивних методів та прийомів, що застосовуються у тренінговій формі.

Саме тренінг є оптимальною формою і назвою інтерактивного викладення матеріалу, тим паче, що навчальний матеріал стосується використання інноваційних методик під час проведення занять правничого змісту.

Інтерактивні методики — це імітація традиційних проявів суспільного життя у навчальних цілях. В основі їх лежить моделювання ситуації, вироблення і прийняття рішення в умовах характерних для життєдіяльності і професійної сфери. Ці методики передбачають залучення до обговорення всіх учасників заняття. Студенти спілкуються один з одним, обмінюються інформацією, спільно розв'язують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють поведінку колег і власну поведінку.

Навчальний матеріал за інтерактивної форми подачі опановується через дію і спрямований на формування навичок використання в подаль-

шому отриманої інформації, моделювання перспективного життєвого досвіду. Для цього максимально заохочуються різноманітні способи ролевих ігор, імітація реальних форм функціонування правової системи та інших сфер життєдіяльності суспільства (*Інтерактивні методики викладання у право освітній діяльності. Тренінговий комплекс : навч. посіб. / А. О. Галай, В. В. Стаднік, Я. В. Іваніщ ; за ред. А. О. Галай. — Вид. 2-ге, випр. і допов. — Київ : Аміка, 2007. — 156 с.)*

Головною метою інтерактивних методів є творчий пошук, засіб для досягнення навчального результату — формування висококваліфікованого фахівця — юриста — практика.

Прикладом може бути застосування на початку семінарського заняття основного навчального методу роботи в малих групах, який називається «Криголам». На цьому етапі формуються три — чотири групи і роздається завдання кожній із них. Завдання групам: яке місце займає робота з практичного права у звичайній діяльності юридичної клініки?

Варіанти вибору:

1) Повністю вписується у концепцію діяльності юридичної клініки і має реалізовуватися;

2) Може розглядатися як особливий напрям діяльності юридичної клініки і впроваджуватися за бажанням її учасників;

3) Суперечить головним цілям юридичної клініки і може застосовуватися лише в окремих випадках.

Відповіді мають бути групові, прийняті під час обговорення та обґрунтовані студентами.

Інтерактивні методи безпосередньо стосуються сфери практичного права — особливої сфери життєво-орієнтовних знань про державу і право, права людини, умінь їх використовувати і навичок захисту прав та законних інтересів.

«Рольова гра», як метод, найчастіше застосовується, і за окремими думками викладачів, є чи не найпростіший метод, під час проведення якого, розігруються правові ситуації в ролях. Ці методики є підставою занять з практичного права, на їх основі базуються інші методи, а саме: «Мозковий штурм», «Робота в малих групах», «Займи позицію», «Правова ситуація» та ін. «Рольові ігри» застосовуються для наочності занять, та включення студентів у правове життя. Ролі можуть бути притаманні для правотворення чи правореалізації (депутати, правопорушники і поліцейські, злочинці та слідчі чи прокурори, обвинувачений і захисник, суддя) так і не стосуватися цих ролей, як наприклад у «Криголамі», де надаються окремі завдання для вирішення питання згідно Кримінального кодексу України.

Семінарське заняття — це особлива форма практичних занять, яка полягає в самостійному вивченні студентами окремих питань і тем лек-

ційного курсу з наступним обговоренням та (або) оформленням матеріалу у вигляді повідомлення, реферату, доповіді, тощо.

Особливістю семінару з кримінального права з використанням інтерактивних методик — це засоби подавання навчального матеріалу у так би мовити гіперактивній формі, коли студенти спілкуються один з одним, сприймають інформацію, вирішують ситуації послідовно за такою структурою:

1) Мотивація, зацікавлення.

Даний прийом застосовується з метою зацікавленості аудиторії проблемою, що стоїть перед колективом студентів. Мотивація може проводитися в різних формах — це може бути цікава ситуація чи запитання до аудиторії.

2) Оголошення, подача теми та очікування навчальних результатів.

Цей прийом застосовується з метою переходу до навчальної частини заняття і для визначення результатів та їх планування.

3) Надання необхідної інформації.

З цією метою, для студентів потрібно підготувати роздатковий матеріал, дати завчасно домашнє завдання у вигляді підготовки: міні — лекції, рефератів, есе.

4) Інтерактивна вправа.

Це найважливіша та найдовша частина заняття на якій застосовується один або декілька методів практичного права, які допоможуть ефективно розібрати правову ситуацію. Правова ситуація може забезпечуватися роздатковим матеріалом, переглядом частини фільму, тощо.

5) Висновки.

Даний прийом застосовується для підсумкового запам'ятовування інформації, отриманої під час проведення семінарського заняття, для налагоджування зворотного зв'язку зі студентами: оцінювання їх активності та ефективності роботи на семінарі. Підбиття підсумків бажано проводити у формі питань: що було найбільш вдале?; що сподобалося на занятті?; над якими проблемами слід ще попрацювати?; що слід змінити в майбутньому? . Наша практика свідчить про правильність проведення на даному етапі анкетування студентів з постановкою відкритих питань по даній темі.

6) Домашнє завдання.

Цей елемент застосовується з метою закріплення знань з практики та лекційного, наукового матеріалу. Виконання самостійно домашніх завдань потрібно стимулювати, хоча б словесно, нагадати студентам про те, що деякі з цих завдань є обов'язковими і розвиваючими одночасно. До них слід віднести вирішення задач, тестів, письмові відповіді на питання, складання кросвордів, тестів, фабул злочинів, проведення дискусій, «круглих столів», судових засідань, що передбачають попередню готовність студентської аудиторії.

Важливу роль відіграє «Оцінювання», як елемент ефективного функціонування, як засіб контролю за діяльністю студентів та викладачів. Саме цей елемент дає змогу оцінити викладача та його діяльність з метою подальшої організації, планування, проведення семінарських занять, а також їх результативність для студентської аудиторії. Метод «Оцінювання» — це спостереження за зацікавленістю студентів у заняттях та лекціях та їх відвідуванням.

Отже, підводячи підсумок слід зазначити, що **Інтерактивний метод** — це метод активного навчання, що включає в себе **ігровий метод**, що використовується з метою аналізу норм кримінального матеріального та процесуального права, та **неігровий** — що аналізує конкретну ситуацію, спонукає студентів до вирішення ситуаційних завдань, до поглиблення та закріплення їх знань, а також підготовки до професійної діяльності.

Адже методи — не самоціль, а засіб для досягнення навчального результату — формування висококваліфікованого фахівця — практика, свідомого будівничого правової держави.

Будас А. П.

*Вінницький кооперативний інститут,
доцент кафедри права, кандидат педагогічних наук*

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ (НА ПРИКЛАДІ ДИСЦИПЛІНИ «ТРУДОВЕ ПРАВО»)

Практичні заняття спрямовані на розширення, поглиблення й уточнення теоретичних знань студентів, здобутих на лекції й під час їхньої самостійної роботи, забезпечують вироблення умінь і навичок застосовувати правові знання для розв'язування практичних і теоретичних завдань, а також сприяють формуванню професійних якостей майбутніх юристів (*Слепкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : [навч. посіб.] / З. І. Слепкань. — Київ : Вища школа, 2005. — 239 с.*)

Оптимальне для реалізації зазначених завдань практичне заняття з дисциплін юридичного профілю, на нашу думку, має мати структуру, схематично подану на рис. 1.

Тепер опишемо детально зображені на схемі блоки.

Блок 1. Мотивація (М). Спеціально відібраний блок оригінальних об'єктів (експрес-тем, навчальних завдань, проблемних запитань, правових ситуацій), що здатні забезпечити мотивацію студента до заняття.

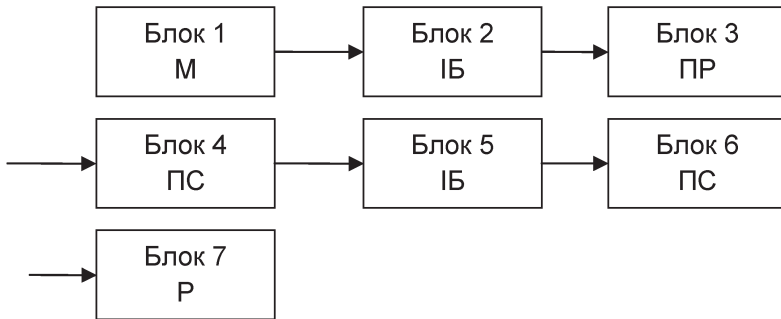

Рис. 1. Схема практичного заняття

тя з трудового права, викликати й підтримувати пізнавальний інтерес до дисципліни. Тривалість першої практичного заняття становить 5–10 хвилин.

Блок 2 і 5. Інформаційні блоки (ІБ). Студенти дають відповіді на запитання, винесені на самостійне опрацювання, презентують реферати, соціологічні міні-опитування тощо.

Блок 3. Психологічне розвантаження (ПР). Реалізується через театралізацію правових ситуацій з теми практичного заняття (елементи ділових чи рольових ігор) або розповідь викладача та/чи студентів щодо конкретних життєвих ситуацій правового характеру, пов'язаних з темою, що вивчається, перегляд відеофрагментів, фільмів, що стосуються правових явищ чи питань.

Блок 4 і 6. Блок правових ситуацій (ПС). Забезпечує мотивацію та розвиток правового мислення студентів, перехід від теоретичного аналізу правових явищ до практичного використання засвоєних правових знань. На цьому етапі студенти виконують тестові завдання з обґрунтуванням відповідей, індивідуально або колективно розв'язують правові ситуації, складають юридичні документи, моделюють дії учасників тих чи інших правовідносин тощо. Усі завдання мають відповідати тематиці інформаційних блоків і бути спрямовані на відпрацювання правових умінь і навичок студентів.

Кількість блоків інформації та блоків розв'язання правових ситуацій залежить від плану заняття, обсягу питань і рівня підготовки студентів-юристів до практичного заняття.

Блок 7. Резюме (Р). Викладач акцентує увагу студентів на практичній значущості правових знань для роботи за фахом, докладно аналізує роботу студентів на практичному занятті, оцінює їхні навчальні досягнення та дає методичні рекомендації щодо виконання домашнього завдання.

Представимо методику проведення практичного заняття з дисципліни «Трудове право» на тему: «Трудовий договір». Зазначимо, що це практичне заняття потребує доступу студентів до законодавчих інформаційно-пошукових систем, тому його проводять в аудиторії, обладнаній комп'ютерами.

На початку заняття викладач оголошує тему заняття, формулює його мету, яка полягає у з'ясуванні порядку заповнення трудової книжки, визначенні особливостей укладання трудового договору та контракту, практичному закріпленні здобутих на лекції теоретичних знань з курсу, набутті навичок роботи з інформаційно-пошуковими системами та вмінь складання юридичних документів, зокрема трудового договору.

Перша частина практичного заняття — це блок мотивації, під час якого викладач пропонує перегляд відеофрагмента, у якому йдеться про сучасні форми рабства, а саме *описано доля громадян України, які поїхали шукати роботу за кордон, а потрапили на закрите підприємство в Польщі, де в них відібрали документи, не виплачували заробітну плату, не випускали за огорожену територію*. Після перегляду викладач пропонує студентам висловити свої думки стосовно такого негативного явища в сучасному світі, як трудове рабство, а також сформулювати рекомендації щодо безпечного працевлаштування працівників за межами нашої держави.

Наступним етапом практичного заняття є бліцопитування студентів за такими пунктами: *1) який порядок заведення трудової книжки працівника? 2) яку інформацію про працівника заносять до трудової книжки? 3) хто на підприємстві веде трудові книжки?*

Після опитування викладач звертає увагу студентів на ключові моменти, що необхідно враховувати для заповнення трудової книжки та вказує на нормативний акт, який їх регулює, а саме на Інструкцію про порядок заповнення трудової книжки. Цей документ викладач пропонує знайти в інформаційно-пошуковій системі «Ліга: Закон». Студенти знаходять нормативний акт за ключовими словами та знайомляться з його положеннями. Наступним завданням практичного заняття є заповнення студентами відповідно до Інструкції бланків трудової книжки, виведених на екрани комп'ютерів. Інформація, що її студенти вносять до бланків трудових книжок, вигадана ними самостійно, їхнє завдання полягає в правильному формулюванні підстави початку й припинення трудових правовідносин, назви посади, вказуванні дати тощо. Заповнивши бланк, студенти зберігають його на комп'ютері, а наприкінці заняття викладач роздруковує й перевіряє виконану ними роботу.

Далі на практичному занятті настає час для блоку психологічного розвантаження, протягом якого застосовуються елементи рольової гри з таким сюжетом: *працівник улаштовується на посаду фінансового консультанта; інспектор з кадрів вимагає від нього подати такі доку-*

менти: паспорт, трудову книжку, диплом про вищу освіту, рекомендацію з попереднього місця роботи, інформацію про сімейний стан і місце роботи найближчих родичів, довідку про стан здоров'я, довідку про відсутність судимості, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, інформацію про партійну приналежність, довідку про те, що він не перебуває на обліку в психіатричному лікувальному закладі. Один зі студентів виконує роль інспектора з кадрів, а інший — працівника. Мета застосування такої ігрової технології полягає в тому, щоб студенти пригадали перелік документів, який може вимагати роботодавець при прийнятті на роботу, а студент, який виконує роль працівника, довів «інспекторові» безпідставність його вимог.

Наступним етапом практичного заняття є розгляд теоретичних питань, що стосуються правового регулювання трудового договору. Студенти дають відповіді на запитання й виконують такі завдання: 1) що таке трудовий договір? 2) якими є істотні умови трудового договору? 3) опишіть порядок укладення трудових договорів; 4) назвіть сторони трудового договору; 5) назвіть види трудових договорів; 6) чим контракт відрізняється від звичайного трудового договору?

Підсумувавши відповіді студентів і зробивши акцент на тих правових положеннях, що необхідні для наступного завдання, викладач переходить до чергового блоку — виконання студентами у малих групах таких завдань:

1) скласти структурну схему трудового договору, що відображає всі його елементи та реквізити, тобто шаблон трудового договору; зразки трудових договорів для виконання завдання знайти за допомогою інформаційно-пошукових систем;

2) проаналізувати проблемну правову ситуацію такого змісту: у період економічної кризи 2008 року директор підприємства «Олімпія» (він же його власник) М. вирішив зменшити витрати й для цього: а) почав укладати контракти зі співробітниками строком на 6 місяців; б) вніс до контракту положення про збільшення тривалості робочого тижня до 44 годин; в) офіційно виплачував працівникам мінімальну заробітну плату, а решту грошей вони отримували «в конверті»; г) найняв двох працівників без належного оформлення трудових правовідносин, не занісши відповідні записи в трудові книжки; д) не надав працівникам оплачуваної щорічної відпустки, а замість цього встановив графік відпусток без збереження заробітної плати.

Після ознайомлення з умовами навчального завдання студенти розпочинають пошук нормативно-правових актів у інформаційно-пошуковій системі «Ліга: Закон», ґрунтуючись на яких готують відповіді на запитання: 1) чи може трудовий контракт укладатися на 6-місячний строк? 2) як КЗпП України врегульовує питання тривалості робочого часу? 3) якщо працівники погодилися на умови роботодав-

ця щодо збільшення тривалості робочого тижня до 44 годин, чи буде такий контракт дійсним? 4) за які порушення трудового законодавства директором підприємства встановлена юридична відповідальність і яка саме? 5) якими правовими методами Ви б порадили скористатися директору М. для розв'язання фінансових проблем його підприємства?

Викладач звертає увагу студентів на те, що в розв'язанні правової ситуації необхідно виходити з того, що в ній відображено певні відносини, врегульовані нормою права, які виникають внаслідок конкретного юридичного факту. Тому студенти повинні уважно прочитати завдання, з'ясувати фабулу ситуації й поставлені запитання, потім визначити, які обставини ситуації потребують аналізу та якими правовими актами врегульовані відповідні суспільні відносини. Представники кожної групи презентують відповіді на запитання та можуть як доповнювати відповіді інших учасників обговорення, так і висловлювати свої коментарі.

Далі викладач підсумовує роботу студентів на практичному занятті, зокрема, вказує, яка з груп найкраще проаналізувала умови навчального завдання й обґрунтувала відповіді на поставлені запитання з посиланням на положення законодавства, виставляє студентам бали за роботу на практичному занятті, роздруковує для перевірки заповнені студентами бланки трудових книжок і привертає їхню увагу до домашнього завдання.

Таке практичне заняття буде ефективним у процесі формування професійної компетентності майбутніх юристів, адже: 1) блок мотивації активізує пізнавальний інтерес студентів до дисципліни «Трудове право», викликає особисті переживання та сприяє розвитку аналітичних умінь, адже вимагає від студентів виявлення власного ставлення до окресленої проблеми; 2) застосування на практичному занятті елементів ігрових технологій спрямовані на набуття практичних навичок ведення діалогу та відстоювання правовідповідної позиції; 3) застосування комплексу практико-орієнтованих і професійно спрямованих педагогічних технологій перетворюють студентів на активних суб'єктів навчального процесу; 4) використання студентами на практичному занятті інформаційно-пошукових систем надає навчальному процесу вираженої практичної спрямованості, реалізує діяльнісний підхід і забезпечує індивідуалізацію й диференціацію навчання; 5) усне опитування, перевірка виконання завдань (заповнення трудової книжки та складання шаблону трудового договору), аналіз поведінки «працівника» й «інспектора з кадрів» у рольовій грі, перевірка правильності розв'язання правових ситуацій — усі ці засоби моніторингу навчальної діяльності забезпечують систематичний зворотний зв'язок між викладачем і студентами.

Глиняна К. М.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права*

ПЕРСПЕКТИВИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Освіта і виховання є важливими чинниками становлення України як демократичної і правової держави. Перебудову системи освіти в Україні розпочато за складних соціально-політичних та економічних умов. Право на освіту є одним з основних соціально-культурних прав громадян, закріплених Конституцією України (ст. 53). Це право має кожен громадянин незалежно від соціального походження, національності, політичних, релігійних та інших переконань, статі, майнового стану та інших ознак. Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою.

На сьогоднішній день якість освіти — тема більшості дискусій в світових освітніх спільнотах. У час інтернет-технологій багато аспектів нашого життя переноситься в мережу, прискорюючи тим самим темпи розвитку інформаційного суспільства і долаючи географічні бар'єри. Не стає виключенням і освіта. Тенденції впровадження сучасних інформаційних технологій у процес навчання найбільш розвинених країн показують, що в даний час відбувається процес кардинальних змін в системі освіти. Відбувається переоснащення навчальних закладів відповідно до сучасних вимог якості навчання (*Москаль Ю. Світові тенденції розвитку заочної та дистанційної вищої освіти // Психологія і суспільство. — 2008. — № 3. — С. 116–122*). Тому, одним з альтернативних шляхів для забезпечення якості освіти є впровадження дистанційного навчання у вищих навчальних закладах.

Дистанційна освіта розглядається, як комплекс освітніх програм, що призначені полегшити стратегію навчання, незалежну від щоденного контакту з викладачем, та засновану на кращому використанні самостійного навчання студентів. Тобто, дистанційна освіта є формою навчання, за якої переважає самостійне навчання з використанням сучасних технічних засобів трансляції інформації (*Дистанційне навчання : рек. бібліогр. покажч. / Ю. С. Дідик, О. М. Львович ; Держ. б-а України для юнацтва. — Київ, 2006. — 23 с.*). Під час навчання за дистанційною формою весь освітній процес проходить за індивідуальним розкладом у зручний для студента час та в зручному місці, адже потреби приходити до вищих навчальних закладів на лекційні та практичні заняття немає. Основою для роботи студента є доступ до комплексу необхідних

навчальних матеріалів у вигляді електронних навчальних курсів з кожної дисципліни, в яких можна знайти всю необхідну інформацію для вивчення. Лекції та практичні заняття проводяться у форматі відеоконференцій зі зворотним зв'язком, що забезпечує діалог між викладачем та студентом. Студент має можливість спілкуватися з викладачем, ставити запитання відповідно до теми завдання і одразу отримувати на нього відповідь. Зазвичай такі заняття проходять у групі, до якої входять не більше 10 студентів. Дистанційне навчання також передбачає систему індивідуальних консультацій студента з викладачем у режимі off-line і on-line. Дистанційна форма дозволяє гармонійно поєднувати навчання, професійну діяльність та повсякденне життя.

На сьогодні, однією з провідних завдань, які мають стояти перед викладачами та працівниками вищих навчальних закладів, є не тільки впровадження системи дистанційної освіти, а й забезпечення сприятливого впливу нових технологій на освітній процес, тобто необхідність розвитку сильних сторін і мінімізація негативних.

Для отримання вищої освіти така форма навчання була б дуже сприятлива, особливо для тих студентів, які навчаються на факультетах заочної форми навчання. Придбання нових знань і навичок, практично корисних і застосовуваних у роботі в епоху інформаційного суспільства значно розширює можливості самореалізації для них та має сприяти їх кар'єрному росту. Проте одною з головних перешкод, що виникає на шляху тих, хто бажає продовжити навчання (враховуючи, що більшість з них вже працює), є брак часу. Більшість не має можливості приїжджати кожного дня на заняття до навчального закладу. Тому, саме дистанційна форма навчання може стати для них єдиною можливістю для реалізації свого права на освіту.

В європейських навчальних закладах така форма освіти з'явилася вже досить давно і має велику популярність серед студентів через її економічні показники і навчальну ефективність. Дистанційну форму навчання ще називають «освітою на протязі всього життя» через те, що більшість тих, хто навчається, — дорослі люди. Багато хто з них вже має вищу освіту, проте через необхідність підвищення кваліфікації або розширення сфери діяльності у багатьох виникає потреба швидко і якісно засвоїти нові знання і набути навички роботи (Овчарук О. В. *Дистанційна освіта в європейських країнах та США у контексті розвитку інноваційних технологій // Комп'ютер у школі та сім'ї. — 2004. — № 7. — С. 37–40*). Саме тоді оптимальною формою може стати дистанційне навчання.

На відміну від зарубіжних моделей, українська дистанційна освіта більш наближена до нашого споживача і є більш демократична. Поєднуючи в собі змішані технології відкритої освіти (кейс-технології, TV-технології, мережеві технології), українська дистанційна освіта може

стати найбільш доступною широким масам населення, роблячи можливим здобувати освіту у будь якому місті, селищі, тощо.

Ефективність впровадження дистанційного навчання може бути відображена у наступному: результативність (ступінь засвоюваності знань, можливість застосовувати накопичені знання на практиці, успішність, індивідуальний процес навчання, гнучкі консультації); доступність всім верствам населення (студенти, інваліди, військовослужбовці та ув'язнені так само мають можливість дистанційно навчатися); ресурсомісткість (відсутність необхідності відвідувати лекції і семінари, фінансові витрати, матеріальні ресурси, аудиторії, викладачі і т.д.); оперативність (час на засвоєння знань, донесення до студентів і т.п.); демократичний зв'язок «викладач — студент»; комплексне програмне забезпечення; провідні освітні технології, тощо (*Васюк О. Теоретико-методичні аспекти організації дистанційної освіти // Вісник Книжкової палати України. — 2011. — № 2. — С. 30–32*).

Дистанційна освіта розвивається дуже швидко, і для України є перспективною формою вищої освіти. Перспективу і вдосконалення системи дистанційного навчання в Україні складає впровадження в освітній процес комп'ютерної і аудіо-візуальної техніки. В даний час проблему дистанційної освіти розробляють практично всі вузи на території України. У перспективі електронна освіта зробить навчання не нудним і ретельно розпланованим зобов'язанням, а захоплюючим пізнавальним процесом, у формуванні якого студент сам бере участь.

Гуртовенко О. Л.

*Національний університет «Одеська юридична академія», доцент
кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗНАЧЕННЯ ФОРУМІВ ПРАКТИКУЮЧИХ ЮРИСТІВ ТА ЕЛЕКТРОННИХ ДЖЕРЕЛ ЮРИДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Однією із запорок ефективності системи організації науково-дослідної роботи здобувачів вищої юридичної освіти є їх залученість до питань із сфери правозастосовної практики. Для цього робиться чимало. Але, як видається, існує поки що упущена можливість, яка здатна стати потужним джерелом живлення юридичної освіти в Україні. Мова йде про форуми (семінари, тренінги), які проводяться практикуючими юристами з питань саме українського права. Багато сказано про необхідність поєднання теорії і практики у сфері юридичної освіти. Як раз цього питання

і стосується участь здобувачів вищої юридичної освіти та професорсько-викладацького складу закладів навчання у зазначених форумах. Системи права і правові сім'ї в умовах сучасного інформаційного суспільства характеризуються стрімким зростанням кількості юридичних актів (нормативно-правових актів, договорів, укладених суб'єктами господарювання, і т. ін.), вкрай високою швидкістю внесення змін і доповнень до юридичних актів, масовим накопиченням відхилень від принципу правової певності. Кваліфіковані практикуючі юристи відносяться до когорти осіб, які тримають руку на пульсі життя системи права України. Їх досвід є незамінним в контексті навчання здобувачів вищої юридичної освіти.

Сучасні юридичні акти характеризуються високим рівнем бланкетності. При цьому такий рівень все зростатиме. Це можна яскраво проілюструвати на прикладі Кримінального кодексу України (*Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Офіційний вісник України. — 2001. — № 21. — С. 1. — Ст. 920*): наскільки би узагальнено не було сформульовано його бланкетні положення, рівень їх бланкетності збільшуватиметься. Звісно, така тенденція має місце у різних галузях права. Провідні вищі навчальні заклади мають змогу фінансувати участь хоча би декількох своїх студентів і викладачів у зазначених заходах. А потім такі студенти і викладачі ознайомлювали би інших студентів і викладачів із почутим на таких форумах, із матеріалами таких форумів, і всі разом проводили би відповідні обговорення отриманої інформації. Так, в 2016 р. популярна українська юридична газета виступила організатором або співорганізатором форумів, у яких були такі теми (в обробці їх назв автором тез цієї доповіді): 1) виконавче провадження; 2) антикорупційне право; 3) антимонопольне право; 4) право інтелектуальної власності; 4) юридичне регулювання реструктуризації та банкрутства; 5) юридичні питання захисту бізнесу; 6) податкове право; 7) висвітлення судової практики у сферах чималої кількості галузей права; 8) банківське право. В 2016 р. та сама газета виступить організатором або, можливо, і співорганізатором форумів, у яких будуть такі теми (в обробці їх назв автором тез цієї доповіді): 1) фармацевтичне і медичне право; 2) енергетичне право; 3) законодавство, яким регулюються технології, ЗМІ, функціонування телекомунікації (*Мероприяття 2016 года. Юридическая практика [Електронный ресурс]. — Режим доступа: <http://pravo.ua/events.php?id=all&year=2016>*).

Проводяться тренінги та семінари й іншими організаторами. Один із них у 2016 р. проведе семінари, у яких будуть такі теми: 1) договірні відносини у 2016 р. Зміни: регулювання, податки, судова практика; 2) державні закупівлі в Україні. Тендери у 2016 р.: зміни, регулювання, контроль; податкові спори у 2016 р., нове в судовій практиці Верховного Суду України, Вищого адміністративного суду Укра-

їни (позитив та негатив); 3) аналіз змін та новел стосовно Податкового кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, діяльності Державної фіскальної служби України. Тенденції 2016 р.; 4) кадрові у 2016 р. Зміни у трудовому законодавстві. Трудові правовідносини і трудова дисципліна; 5) мінімізація податків законними засобами; 6) все про роялті для підприємств у 2016 р.; 7) офшори у 2016 р. Нерезидентні структури: нові правила. Вигідне рішення законного податкового планування. Деофшоризація, або сучасні орієнтири в роботі з нерезидентами; 8) трансферне ціноутворення. Всі зміни. Старі проблеми в новому звучанні; 9) чиста поточна вартість, прибуток, заробітна плата (питання єдиного соціального внеску, податку на доходи фізичних осіб). Актуальні питання. Помилки. Звітність; 10) будівництво у 2016 р. Нова дозвільна документація від «а» до «я»; 11) земельні відносини у 2016 р. Оренда землі. Плата за землею. Земельна реформа 2016 р. Нові закони — нові правила; 12) перевірки бізнесу у 2016 р. Податки, митні органи; 13) захист бізнесу. Безпека посадових осіб. Практика перевірок у 2016 р. Мінімізація ризиків; обшуки, виїмки. Допити. Арешт. Доступ до документів. Конфіскація; як зберегти бізнес? Як себе убезпечити? Юридична особа — потерпілий: про що не знає бізнес і мовчить правоохоронець; 14) спори з банками юридичних та фізичних осіб; виконавче провадження. Виконання судових рішень приватними виконавцями (*Семінари у Києві. Діловий клуб [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: <http://dki.in.ua/?p=VPZ>).

Варто звернути увагу і на те, що 20 липня 2016 р. адвокат, спеціаліст з питань бізнесу провів семінар на тему «Деофшоризація в Україні. Зміна схеми володіння бізнесом і механізмів оптимізації зовнішньої економічної діяльності. Нові вимоги із розкриття інформації. Сучасні правила розрахунково-касового обслуговування нерезидентів» (*Поляков В. Деофшоризація в Україні. Изменение схемы владения бизнесом и механизмом оптимизации ВЭД, Новые требования по раскрытию информации [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: <http://pravo.ua/events.php?id=all&year=2016>). Якщо поглянути на плани тем згаданих форумів, то з легкістю можна побачити, наскільки такі заходи є необхідними для здобувачів вищої юридичної освіти і викладачів вищих навчальних закладів.

Ще одна тема сучасної юридичної освіти, пов'язана із викладеними вище характеристиками систем права і правових сімех в умовах сучасного інформаційного суспільства, стосується використання у сфері такої освіти електронних джерел юридичної інформації. Це відповідні сайти, сторінки в Інтернеті (бібліотеки, які містять юридичні книги, а також профільні юридичні бібліотеки, сайти органів публічної влади, сайти, де містяться мільйони судових рішень, сайти наукових журналів, сайти профільних юридичних засобів масової інформації, сайти інформаційно-правових сис-

тем і т. ін.) та інформаційно-правові системи, до яких можна підключати комп'ютери. До таких систем належать, зокрема, українські системи «ЛІГА: ЗАКОН» і «МЕГА-НАУ». У різних джерел різні переваги стосовно обробки інформації (зокрема, інформаційної насиченості, можливостей обробки інформації користувачем). Юрист повинен вміти системно використовувати, наприклад, офіційний сайт Верховної Ради України, систему «ЛІГА: ЗАКОН», систему «МЕГА-НАУ», сайти, де містяться ГОСТИ (ДЕСТИ), ДБНи і т. ін.

Тому до навчальної програми здобувачів вищої юридичної освіти необхідно запровадити дисципліну «Електронні джерела юридичної інформації». У зв'язку із вкрай високою динамікою змісту юридичних актів їх неможна використовувати, покладаючись на пам'ять. До того ж, робота юриста включає не тільки читання юридичних положень, а й, зокрема, їх пошук, тлумачення, розробку правомірних моделей поведінки членів суспільства. Тому навчання професії юриста неможливе без розв'язування юридичних задач. На практиці юрист повинен знаходити час, щоби користуватися електронними джерелами юридичної інформації. Саме такі вміння є основними, а не запам'ятовування юридичних положень, яке часто вимагається від студентів в процесі отримання юридичної освіти. Звичайно, основоположні ідеї у сфері юриспруденції необхідно пам'ятати, але потрібно також (як у сфері освіти, так і у сфері роботи юриста) прагнути досягнення балансу між ерудицією та зазначеними вміннями.

На екзаменах, скажімо, із математики, а також фізики особа, що отримує освіту, повинна розв'язувати задачі, користуючись формулами, які така особа мусить пам'ятати. За інформаційною насиченістю ідей, викладені в джерелах юридичної інформації, зокрема, правових актах, часто не поступаються математичним, а також фізичним формулам (до речі, багато таких формул прямо передбачено в текстах юридичних актів). Оскільки зазначених ідей, а їх теж можна назвати формулами (юридичними формулами поведінки членів суспільства) в межах навіть однієї системи права десятки, а то й сотні мільйонів, то зрозуміло, що запам'ятати всі ці формули, на відміну від формул, які мусить пам'ятати математик, а також фізик, неможливо.

Разом із тим юрист зобов'язаний вміти інформаційним чином обробляти такі юридичні формули. Тому в екзаменаційних білетах, призначених для здобувачів вищої юридичної освіти, повинні міститися задачі з юриспруденції (можливо, у поєднанні із запитаннями, присвяченими основоположним юридичним ідеям, та тестами). А оскільки на пам'ять в аналізованій сфері покладатися не варто, то особі, яка здає екзамен, при розв'язуванні задач необхідно дозволити користуватися будь-якими джерелами юридичної інформації. Більше того, так повинно бути, оскільки так має відбуватися і часто відбувається у сфері роботи юриста (у науковій, освітній, практичній сферах). З цих причин особу, яка розв'язувала

би задачі на екзамені, необхідно було би забезпечити доступом до систем на кшталт «ЛІГА: ЗАКОН» і «МЕГА-НАУ», які мають функцію щоденного оновлення. Інакше зміст юридичної освіти постає значною мірою нівельованим.

Зараз провідні українські вищі навчальні заклади з позицій фінансування забезпечити навчання дисципліні «Електронні джерела юридичної інформації». Але екзамени з юридичних дисциплін потребують значно більшої кількості комп'ютерів, підключених до зазначених систем. На нинішньому етапі розвитку України вищі навчальні заклади не мають можливості з позицій фінансування забезпечити наявність такої кількості комп'ютерів у зв'язку із вартістю згаданих систем. Втім, в перспективі за умов відсутнього покращення рівня життя в Україні з'явиться можливість реалізувати викладену ідею.

Таким чином, умовами сучасного інформаційного суспільства вимагається відвідування здобувачами вищої юридичної освіти форумів (семінарів, тренінгів), які проводяться практикуючими юристами, а також навчання роботі із електронними джерелами юридичної інформації.

Зубченко Н. І.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
бібліотекар I категорії, кандидат юридичних наук*

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКОВЦЯ ТА ЙОГО ДОСЯГНЕНЬ У МІЖНАРОДНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ: ПИТАННЯ ТЕХНІКИ ТА ЕТИКИ

Що є популярність та популяризація? Чи може вчений бути популярним?

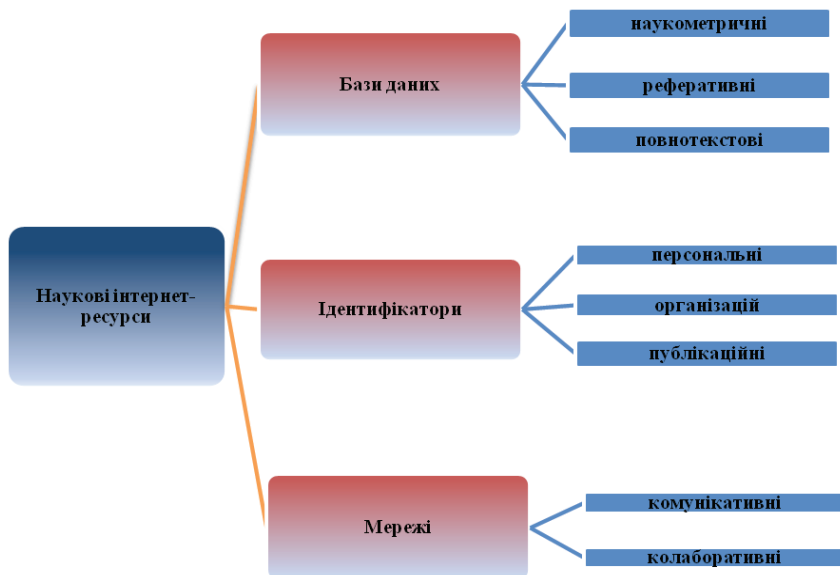
Сучасні технології не стоять на місці, і залишатися осторонь, коли наука бурхливо розвивається, як мінімум недоцільно. І якщо в часи Леонардо да Вінчі чи Марії Кюрі наукова комунікація майже була відсутня або знаходилася в рамках декількох країн, то сьогодні саме наукова комунікація штовхає науку вперед. Навряд чи без комп'ютерів та Інтернету ми б дізналися про дослідження Стівена Хокінга чи розробки Ілона Маска, а більш того — про історії успіху сучасних лауреатів Нобелівської премії. Тому важливим наразі є встановлення та забезпечення наукової комунікації шляхом використання існуючих засобів — наукометричних баз, ідентифікаторів вчених тощо.

Роль Інтернет в сучасній науці важко переоцінити. Це і вже згадана наукова комунікація, і плідна співпраця вчених, і поширення влас-

них знань, і широкі можливості інформаційного пошуку. Вільне володіння інформаційними технологіями важливе для вченого, оскільки сприяє зростанню як його персонального рейтингу, так і рейтингу установи через сукупність рейтингів вчених.

Неможливо охопити увесь обсяг інформації в мережі Інтернет, але можна здійснити спробу класифікації наукових інтернет-ресурсів і представити це у вигляді наступної схеми:

Звісно, в рамках цієї теми нас найбільше цікавлять ідентифікатори як засіб наукової комунікації. Ідентифікатори представляють собою спільноти, які мають на меті персоніфіковане визначення вченого, дослідницької групи, інституції. Також ідентифікатори застосовуються і для окремих досліджень (публікацій, препринтів тощо).

Наразі існує велика кількість ідентифікаторів вчених, але найвідомішими є Scopus, ORCID, AuthorClaim та ResearcherID. Ми розглянемо ідентифікацію вченого на прикладі ORCID. Персональний ідентифікатор ORCID дозволяє:

- встановити, хто є автором конкретного документа;
- виміряти цитованість робіт окремих дослідників;
- полегшує процес оцінки продуктивності і впливу конкретного автора;
- спрощує обробку і зберігання даних в одному місці;
- покращує видимість публікацій автора в глобальній мережі.

Крім того, визначальною є прив'язка ідентифікатора до особи, незалежно від її життєвих обставин (як-от перехід до іншої установи, укладення шлюбу, навіть зміна громадянства) ідентифікатор завжди залишається одним і тим же.

ORCID має можливість інтеграції і багатьма базами даних, зокрема, Scopus, ResearcherID, CrossRef тощо. Крім того, ORCID успішно інтегрований в Інституційному репозиторії Національного університету «Одеська юридична академія» (платформа Dspace).

Ідентифікатори установ також мають велике значення. Наприклад, широко розповсюджений метод для унікальної ідентифікації творців та видавців таких видів медіа-контенту ISNI. Для наукових установ, зокрема університетів, ISNI присвоюється через реєстрацію конкретних дослідників у ідентифікаційних базах даних, зокрема в ORCID. ISNI Національного університету «Одеська юридична академія» на сьогоднішній день визначено як такий: 0000 0004 4648 5154. За цим ідентифікатором є можливість знайти праці авторів, що інституційно належать до Національного університету «Одеська юридична академія».

Ідентифікатори публікацій — частина персоналізованих ідентифікаторів вчених, але присвоюються вони конкретним публікаціям. DOI — наразі основний ідентифікатор для публікацій, являє собою «непорушний» код, який відповідає збереженню публікації в мережі незалежно від її переміщення тощо. За допомогою введення у DOI у пошуковий запит є можливість знайти публікацію без введення інших даних.

Крім ідентифікаторів вчених, для популяризації велике значення мають наукові соціальні спільноти. Вони є одним з інструментів вільного доступу до інформації щодо самого науковця, тематики його досліджень та наукових праць у повному чи обмеженому доступі. До таких мереж належать Academia.edu, SelectedWorks, Mendeley, LinkedIn, ResearchGate та інші.

Підготовка будь-якого дослідження має супроводжуватися в першу чергу етичним ставленням самого автора дослідження до результатів своєї праці, а також до результатів досліджень інших. Етичність науковця напряму впливає на його персональний рейтинг, а звідси — і на рейтинг його інституції, доброчесність тощо. Під час аналізу профілів вчених та інституцій ми вирішили вказати на основні технічні та етичні недоліки, які мають бути враховані для підтримання позитивного іміджу науковця:

- обов'язкове зазначення інституції, де працює науковець;
- вірне зазначення даних самого науковця;
- постійне вдосконалення публікацій;
- недопущення плагіату чи інших типів недоброчесної поведінки;
- формування якісних досліджень.

Отже, яким має бути вчений, аби вважатися популярним? Відповідь

очевидна: доброчесним, креативним, вільно володіти інформаційними технологіями, мати відповідні міжнародні ідентифікатори та брати активну участь у міжнародній науковій комунікації та проектах.

Іванійчук Т. Ю.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
заступник директора Наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук*

СВІТОВІ РЕЙТИНГИ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ВНЗ НА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

У сучасному світі майже всі країни усвідомили роль освіти як базової компоненти інформаційного суспільства у розвитку національної держави. При цьому інформаційне суспільство є функціональним блоком суспільства знань, що пояснюється тим, що концепція інформаційного суспільства пов'язана з ідеєю технічних інновацій, тоді як суспільство знань охоплює соціальні, культурні, економічні, політичні та інші аспекти суспільних перетворень, а також більш широкий та багатогранний погляд на розвиток суспільства майбутнього (*Мельник О. Л. Інформаційне суспільство та суспільство знань — становлення та розвиток понять [Електронний ресурс] / О. Л. Мельник. — Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2007-2-2/12_melnic.pdf*).

Вищий навчальний заклад (ВНЗ) є складною соціально-економічною системою, яка виконує велику кількість соціально-важливих завдань — не лише надання освітніх послуг, але й здійснення наукової та науково-технічної діяльності, культурно-виховної роботи, забезпечення потреб економіки у висококваліфікованих кадрах.

Слід зазначити, що за роки побудови ринкової економіки України вища освіта та наука зазнали істотних змін. Розпочався стрімкий розвиток ринку освітніх послуг. При цьому рівень розвитку освітніх послуг став одним із головних показників конкурентоспроможності навчальних закладів (*Либак І. А. Ринок освітніх послуг і конкурентоспроможність навчальних закладів // Вісник Хмельницького національного університету. — 2012. — № 2, т. 1. — С. 192–196*).

Упродовж останніх декількох десятиліть вища освіта швидкими темпами набуває ознак бізнесу глобального масштабу, адже її міжнародний фінансовий оборот оцінюється експертами Світової організації торгівлі (СОТ) у 40 млрд доларів США і становить 3 відсотки від загального експорту послуг за підрахунками американського дослідника Джеффрі Олдермана (*Alderman G. The Globalization of Higher Education: Some*

Observations Regarding the Free Market and the National Interests / Geoffrey Alderman // Higher Education in Europe. — 2001. — Vol. XXVI (1). — P. 47–52). Серед найважливіших чинників, котрі зумовлюють розвиток систем вищої освіти у означеному напрямі, є процеси глобалізації та лібералізації.

Відповідно до класифікації Генеральної угоди з торгівлі освітніми послугами, нині у світі функціонує чотири типи таких послуг, а саме:

1. Транскордонний експорт/торгівля освітніми послугами (cross-border supply) здійснюється, як правило, за допомогою телекомунікацій, що переносять послуги через кордони, на кшталт дистанційного навчання.

2. Пересування крізь кордони споживача освітніх послуг/студентська мобільність (consumption abroad) полягає в індивідуальному переїзді студентів для отримання кваліфікації та диплому.

3. Прямі іноземні інвестиції як комерційна присутність (commercial presence) передбачає наявність зарубіжного провайдера у певній країні з метою надання/розповсюдження освітніх послуг.

4. Пересування крізь кордони безпосереднього носія освітніх послуг (presence of natural persons) означає переїзд професорсько-викладацького складу до іншої країни для викладання (Gregor A. D. *Globalization, Trade Liberalization and Higher Education: Research Areas and Questions. Occasional Papers in Higher Education (Number 10)* / Alexander D. Gregor. — *The University of Manitoba : The Centre for Higher Education Research and Development, 2002. — 34 p.*).

Як правило, під «освітньою послугою» розуміють систему знань, інформації, вмінь, навичок, які використовуються з метою задоволення потреб людини, суспільства і держави. Поняття «ринок освітніх послуг» представляє собою суспільний інститут, який зводить разом освітні заклади і споживачів для надання та отримання освітніх послуг. З цих позицій, освітні послуги є предметом укладення своєрідної «угоди» між навчальними закладами, з одного боку, і окремими особами, організаціями або підприємствами, а також державою, з іншого. Тобто, на ринку освітніх послуг існують як виробники, так і споживачі. Виробниками освітньої послуги виступають навчальні заклади, а споживачами є всі громадяни, які отримують освіту, а також підприємства та організації, які потребують фахівців.

На сьогодні широкого поширення набула концепція відкритої освіти, розвиток якої інтенсифікувався за рахунок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Прикладом перших новітніх програм відкритої освіти вважаються курси започатковані у 2002 р. Массачусетським технологічним інститутом, до якого приєдналися понад 200 університетів. Теоретичні засади відкритої освіти пов'язані з філософією екзис-

тенціалізму, в якій наголошується на необхідності створення у навчанні умов вільної реалізації індивідуальних потреб учнів.

У Європі функціонують численні організації, що інтенсифікують відкриту освіту, зокрема, Європейська комісія розвитку відкритої освіти у вересні 2013 р. розпочала проект «Відкриті освітні ресурси в Європі» метою якого є розробка можливих сценаріїв розвитку відкритої освіти до 2030 р. (*Open Education 2030. A joint space for developing visions on the future of Open Education in Europe [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: <http://blogs.ec.europa.eu/openeducation2030>). Цей проект охоплює три сфери: неперервна освіта, вища освіта і середня освіта.

Центральним чинником відкритості сучасної освіти є її технологічність, що базується на використанні мережних інформаційних технологій, в більшості випадків ресурсів мережі Інтернет, дистанційних форм навчання, гнучких навчальних модулів, що забезпечують інтенсифікацію, безперервність та індивідуалізацію навчання.

Маніфест ІФЛА про інтернет, прийнятому Сесією Ради ІФЛА 23 серпня 2002 р. (*Zakharova O. A. Open systems in distance education // The world of education — education in the world. — 2011. — N 2. — P. 111–116*). «Вільний доступ до інформації, незалежно від форм її передачі та державних кордонів, — головна відповідальність бібліотечної та інформаційної професії. Бібліотеки та інформаційні служби — це постійно реагуючі на зміни заклади, що з'єднують людей із глобальними інформаційними ресурсами, ідеями та результатами творчої діяльності, яких вони потребують».

В умовах зростання конкурентної боротьби серед університетів все більш актуальними стає рейтинг університетів, який відображає інформацію про різні аспекти діяльності навчального закладу (4–6 травня 2016 р., у Лісабоні (Португалія) відбувся форум IREG-8 «Рейтинги університетів та міжнародні академічні відносини — Інструмент взаємодії чи перепона?» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4749>). Університети по всьому світу стали відкритими для міжнародного порівняння, що своєю чергою сприяло інтернаціоналізації вищої освіти. На сучасному етапі інтернаціоналізація розглядається як ключовий аспект діяльності університетів.

Існує декілька основних відмінностей між системою рейтингів ВНЗ та існуючою в нашій країні системою оцінки якості освіти (*Що розуміється під оцінкою якості освітніх послуг? [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=229>).

- система рейтингування ВНЗ на 100 % незалежна від офіційних державних структур й таким чином нівелює їх вплив на оцінку якості освіти;

- рейтинги представляють об'єктивну, прозору та максимально повну інформацію про якість освітніх послуг надаваних ВНЗ;
- рейтинги дають можливість зрозуміти механізм ціноутворення в сфері платної освіти у ВНЗ, й відповісти на постійно виникаючі запитання про оптимальність співвідношення "ціна/якість освіти";
- система рейтингування ВНЗ не тільки є визнаною та працює у багатьох країнах світу, а й постійно координується та вдосконалюється (прикладом цього можуть слугувати затверджені 20 травня 2006 року в Берліні (Германія) Міжнародною Експертною Групою по Ранжируванню (IREG) (до якої входять представниками 19 країн) «Берлінські принципи ранжирування вузів»);

На другому скликанні Міжнародної Експертної Групи по Ранжуванню (IREG) 18–20 травня 2006 року в Берліні (Німеччина), під час проведення конференції: «Методологія й стандарти якості університетських рейтингів» було розроблено і схвалено «Берлінські принципи ранжування вищих навчальних закладів», які стали своєрідною «конституцією» для розробки і застосування університетських рейтингів в усьому світі. Фундаторами вказаної «конституції» стали Центр розвитку вищої освіти (СНЕ) (Німеччина), Інститут політики вищої освіти (США), центр ЮНЕСКО-СЕПЕС (Бухарест, Румунія) та інші авторитетні інституції з 19 країн світу. Центр «Євроосвіта» (Україна, Київ) брав участь в розробці Берлінських принципів, підписав їх і неухильно керувався ними при розробці і застосуванні національного рейтингу «Топ-200 України» протягом усіх 10 років своєї діяльності.

Цілі ранжування ВНЗ:

- визначення статусу вищого навчального закладу;
- стимулювання конкуренції між ВНЗ;
- забезпечення обґрунтованості спрямування фінансування;
- допомога в класифікації різних типів освітніх закладів, учбових програм й дисциплін;
- за умови правильного розуміння й інтерпретації сприяють всебічному та повному визначенню поняття «якості» ВНЗ в окремій країні, доповнюючи оцінки, що здійснюються громадськими і незалежними акредитованими організаціями в області експертизи й оцінки якості освіти.

Черговий форум IREG-8 відбувся 4–6 травня 2016 р. в м. Лісабон (Португалія) «Рейтинги університетів та міжнародні академічні відносини — Інструмент взаємодії чи перепона?». Форум став доброю нагодою зробити внесок у вивчення процесів інтернаціоналізації вищої освіти, побачити переваги та недоліки рейтингових систем і їх застосування. Він зробив особливий акцент на необхідності враховувати досягнення університетів в галузі наук та інновацій при їх рейтингуванні. У форумі взяли участь політичні та громадські діячі, експерти, про-

відні представники ділового світу, зацікавлені фахівці, представники команди «Топ-200 Україна» (<http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4749>).

Найбільш відомими міжнародними рейтингами є:

— Академічний рейтинг університетів світового класу (AWRU), більш відомого як «Всесвітній рейтинг Шанхайського університету Цзяо Тун» (<http://www.shanghairanking.com>);

— Рейтинг мирових университетов Times Higher Education (World University Rankings Times Higher Education, THE WUR) (<https://www.timeshighereducation.com>);

— Всесвітній рейтинг університетів QS компанії Quacquarelli Symonds Ltd. (Сполучене Королівство) (<http://www.topuniversities.com/university-rankings>);

— Webometrics (www.webometrics.info);

— пан-європейський рейтинговий проект U-Multirank (<http://www.umultirank.org/#!/home?trackType=home>).

Кожний рейтинг має свою систему критеріїв оцінювання. Так, Академічний рейтинг університетів світового класу (AWRU) проводить ранжування університетів за наступними критеріями: кількість статей, опублікованих в Nature і Science; число часто цитованих публікацій (Science Citation Index-Expanded і Social Science Citation Index); число викладачів, удостоєних нобелівською та філдсовською преміями; число публікацій викладачів, часто цитованих в наукових виданнях; кількість випускників, які здобули Нобелівську або Філдсовську премії; академічна продуктивність (співвідношення всіх показників до загальної чисельності персоналу). Оцінка університетів у Webometrics відбувається за: кількістю присутніх на сайті університету сторінок усіх форматів, проіндексованих пошуковою системою Google (**PRESENCE**); відношенням кількості зовнішніх гіперпосилань на домен університету (external inlinks) та кількості доменів, з яких ці посилання надходять (referring domains) (**IMPACT**); кількістю присутніх на сайті університету файлів у форматах Adobe Acrobat (.pdf), Microsoft Word (.doc, .docx) та Microsoft PowerPoint (.ppt), проіндексованих академічною пошуковою системою Google Scholar (**OPENNESS**); відсотком наукових статей, що опубліковані авторами університету в журналах, проіндексованих бібліометричною базою SCOPUS, та які входять до складу 10 % статей, найбільш цитованих у своїх наукових галузях за версією Scimago Group **EXCELLENCE**.

На сьогодні Національний університет «Одеська юридична академія» займає 41 місце серед українських ВНЗ у вебометричному рейтингу університетів світу Webometrics, що є досить високим показником, враховуючи те, що Університет є не класичним, а галузевим. Можна ствер-

джувати, що НУ «ОЮА» за показниками у Webometrics є лідером серед ВНЗ правничого спрямування.

Хочеться звернути увагу на те, що в деяких випадках, коли використовуються показники міжнародних рейтингів в національних консолідованих рейтингах ВНЗ, виникають деякі неточності, що негативно впливає на визначення місця навчального закладу в такому рейтингу. Так, у якості вихідних даних для складання консолідованого рейтингу вищих навчальних закладів України використані найбільш авторитетні серед експертів та засобів масової інформації національні та міжнародні рейтинги вузів України: «Топ-200 Україна», «Scopus» та «Вебометрикс», кожен з яких використовує різні критерії оцінювання вищих навчальних закладів. При цьому у зведеній таблиці, що була опублікована для ознайомлення (<http://osvita.ua/vnz/rating/51741>), місце Національного університету «Одеська юридична академія», яке він займає у Webometrics, зазначено не вірно. Це викликає обґрунтовані сумніви щодо вірності розрахунку місця НУ ОЮА в самому консолідованому рейтингу вищих навчальних закладів України.

Слід відмітити, що на рівень НУ «ОЮА» в вебметричному рейтингу університетів світу Webometrics великий вплив має кількість документів у репозитарії відкритого доступу Університету (eNUOLAIR), функціонування веб-сторінки електронного каталогу НБ НУ «ОЮА» та сайту бібліотеки. Із статистичним аналізом використання веб-ресурсів НБ НУ «ОЮА» можна ознайомитись на сайті НБ НУ «ОЮА» (goo.gl/D7-F7X7; goo.gl/77X2yU; goo.gl/w4XIIt).

У 2016 році була реалізована можливість інтеграції репозитарію НУ «ОЮА» та наукової пошукової системи BASE Bielefeld Academic Search Engine, створеної на базі бібліотеки Білефельдського університету (Німеччина). В репозитарії реалізовано можливість зв'язку колекції вченого Університету з профілем цього вченого, створеного в інших міжнародних базах даних Google Академія, Mendeley, Academia.edu, ORCID та ін. Влітку 2016 року репозитарій Університету інтегрувався з глобальною системою ідентифікації вчених ORCID (Open Researcher and Contributor ID).

Крім того, репозитарій НУ ОЮА, що знаходиться в домені onua.edu.ua використовується як платформа для оприлюднення дисертацій та відгуків офіційних опонентів до офіційного захисту на виконання наказу Міністерства освіти і науки України № 758 від 14 липня 2015 р. спеціалізованими вченими радами Національного університету «Одеська юридична академія» дисертацій до офіційного захисту розміщуються в репозитарії на веб-сайті університету.

Всі ці та багато інших проектів колективу Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» сприяли збільшенню звернень до електронних ресурсів у домені onua.edu.ua. та кіль-

кості файлів у форматах Adobe Acrobat (.pdf), Microsoft Word (.doc, .docx) та Microsoft PowerPoint (.ppt), що напряму впливає на підвищення вебметричного рейтингу Університету.

Інформаційно-освітнє та інформаційно-аналітичне середовище ВНЗ визначається рівнем розвитку його інформаційних ресурсів, в тому числі і бібліотечних, а також ефективністю взаємодії між складовими цього середовища, в якому вузівська бібліотека займає одне з провідних місць. На сучасному етапі наукові бібліотеки ВНЗ, у тому числі і Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія», крім традиційних функцій, активно створюють і нарощують електронні інформаційні бази даних, забезпечують віддалений доступ до освітніх ресурсів, розвивають електронні сервіси і т.д. Це сприяє активному залученню бібліотеки до «змішаної» форми навчання, яка характеризується використанням сервісів Інтернет і електронних освітніх технологій як підтримки традиційної освіти, а також впливає на рівень Університету в міжнародних рейтингах.

Калицева О. В.

Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ МЕДІАОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Процес запровадження будь-якої педагогічної моделі до професійної підготовки фахівців у вищому навчальному закладі розділений у часі на окремі групи дій, які відображають послідовність їх впровадження до фахової підготовки на засадах системності. Основою для впровадження структурно-функціональної моделі розвитку комунікативних умінь майбутніх юристів засобами медіаосвітніх технологій (рис. 1) стала структурно-логічна схема, яка складається із трьох етапів — підготовчого, проектування і впровадження.

Завдання підготовчого етапу можна умовно поділити на дві групи. Для виконання завдань першої групи слід спочатку науково обґрунтувати доцільність формування певної групи вмінь і провести дослідження, котрі забезпечать встановлення статусу і укладення переліку вмінь, найважливіших з погляду всіх залучених до здійснення професійної кар'єри та процесу фахової підготовки сторін: фахівців-практиків, викладачів і студентів. Слушною у цьому контексті є думка Н. Ар-

Рис 1. Модель розвитку комунікативних умінь засобами медіаосвітніх технологій

тикуци, щодо комплексного характеру комунікативних умінь, оскільки вони синтезують окремі дії у різних ситуаціях, а тому важливо розвивати навички творчої, аналітичної, дослідницької роботи та уміння самостійно вирішувати у професійній діяльності проблеми, пов'язані з мовнокумунікативною компетентністю (*Артикуца Н. В. Мовно-термінологічна компетентність у професіограмі правника // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. НАН України. — Київ, 2003. — Вип. 5. — С. 23*).

За результатами аналізу наукових досліджень і даних, отриманих після опитування, укладено список із найважливіших для юриста комунікативних умінь, котрі умовно можна поділити на мовно-комунікативні (лінгвокомунікативні), міжособистісні (інтерактивні), організаційно-стратегічні та комунікаційно-технічні (пов'язані з медіа). Комунікаційно-технічний аспект охоплює вміння використовувати різні мультимедійні засоби та засоби масової інформації, щоб творчо представити ідеї; вміння скористатися новітніми технологіями для створення та передачі власних медіатекстів; уміння використовувати сучасні технології для отримання необхідної інформації з мас-медіа.

Критерії оцінювання комунікативних умінь — це той інструмент, який дозволяє здійснювати розподіл отриманих упродовж експерименту даних за визначеними попередньо стандартизованими показниками, кожен з яких відповідає певному рівню розвитку. Низький рівень характеризується здатністю виконувати прості завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері навчання, готовністю до навчання на наступному рівні. Задовільний — здатністю виконувати типові нескладні завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері навчання під керівництвом з елементами самостійності. Середній — здатністю виконувати навчальні завдання середньої складності за визначеними алгоритмами за встановленими нормами часу і якості. Достатній — здатністю самостійно виконувати складні спеціалізовані навчальні завдання, зокрема в нестандартних ситуаціях. Високий — здатністю розв'язувати типові спеціалізовані задачі у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів відповідної науки і характеризується певною невизначеністю умов.

Для виконання завдань другої групи проаналізовано ресурси, які можуть позитивно впливати на процес розвитку комунікативних умінь у сучасних умовах, але з певних причин ще не достатньо затребувані. У межах даного дослідження це — медіаосвіта, зокрема, засоби медіаосвітніх технологій.

На етапі проектування отримані результати використано для конкретизації змісту освіти в межах державного освітнього стандарту вищої школи для освітнього ступеня «бакалавр» й узгоджено з системою організації освітнього процесу у ВНЗ. Основна увага зосереджувалася

на необхідності поєднати розвиток комунікативних умінь з іншими елементами структурно-логічної схеми: з компетентнісним, медіаосвітнім і діяльнісним теоретико-методичними підходами до підготовки фахівця у вищій школі; розроблено методичні рекомендації для проведення практичних занять та скориговано робочі програми окремих навчальних курсів з метою залучення засобів медіаосвітніх технологій навчання.

Етап впровадження, який завершує структурно-логічну схему розвитку комунікативних умінь майбутніх фахівців з права засобами медіаосвітніх технологій, відображає проведення формувального етапу педагогічного експерименту. На даному етапі апробовано напрацьовані методичні матеріали, здійснено моніторинг освітньої діяльності, залучено позааудиторні можливості: дискусії, круглі столи, засідання науково-методичного семінару викладачів кафедри.

Для формування комунікативних умінь у майбутніх юристів адаптовано підхід О. Янишин до формування трансферабельних умінь у студентів-документознавців (*Янишин О. К. Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців засобами медіаосвітніх технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. К. Янишин ; Ін-т вищ. освіти НАПН України. — Київ, 2012. — 274 с.*). Така технологія передбачає узгодження наукових підходів до формування комунікативних умінь із рівнем розвитку цих умінь у студентів та урахування їх мотивації упродовж всього процесу фахової підготовки. Для експериментального дослідження відібрано такі дисципліни: «Українська мова за професійним спрямуванням» та «Іноземна мова за професійним спрямуванням», що передбачало використання релевантних навчальних підходів на кожному з етапів розвитку комунікативних умінь.

Майбутні юристи, зазвичай, мають навички роботи із персональним комп'ютером, забезпечені доступом до мережі Інтернет, вивчають іноземну мову, що створювало об'єктивні передумови для впровадження медіаосвітніх технологій. Залучення до експерименту обраних навчальних дисциплін ставило за мету як удосконалення та розвиток мовної та мовленнєвої культури майбутнього фахівця, так й іншомовної комунікативної компетентності студентів, адже засобом для вивчення особливостей комунікації в іншомовних медіатекстах стала іноземна мова.

Змістове наповнення курсу професійної української мови охоплювало два основних блоки: 1) вивчення системи засобів масової інформації як засобу комунікації та відображення професійно орієнтованої інформаційної сфери; 2) робота з різними медіатекстами, спрямована на вироблення комунікативних умінь шляхом ознайомлення з репертуаром комунікативних стратегій, які широко використовуються у сучасних мас-медіа. Змістове наповнення курсу професійної іноземної мови охоплювало такі ж два основних блоки, але з використанням англomовних ресурсів. Робота з періодичними виданнями, кінофільмами, телепере-

дачами та професійно-орієнтованими ресурсами Інтернету відбувалася відповідно до загально дидактичних принципів та розроблених методик пресодидактики, кінодидактики, теледидактики та інтернет-дидактики і сприяла розвитку необхідних комунікативних умінь.

Динаміка рівнів розвитку мотиваційного, контактного, когнітивного та діяльнісного компонентів комунікативних умінь у процесі фахової підготовки майбутніх юристів шляхом залучення засобів медіаосвітніх технологій показана в табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка рівнів розвитку комунікативних умінь майбутніх юристів

Компонент Рівень (%)	Мотиваційний		Контактний		Когнітивний		Діяльнісний	
	констатувальний	формувальний	констатувальний	формувальний	констатувальний	формувальний	констатувальний	формувальний
Високий	7,55	15,09	14,15	20,75	11,32	18,87	5,66	14,15
Достатній	17,92	30,19	39,62	32,39	17,92	34,91	7,55	21,70
Середній	27,36	33,96	24,53	39,31	27,36	33,02	21,70	38,68
Задовільний	32,08	14,15	17,92	18,87	30,19	7,55	34,91	15,09
Низький	15,09	6,60	3,77	1,26	13,21	5,66	30,19	10,38

У процесі дослідження для проведення формувального етапу педагогічного експерименту розроблено практичні рекомендації та методичні розробки проведення занять з курсів «Українська мова за фаховим спрямуванням» та «Іноземна мова за фаховим спрямуванням». Досвід залучення професійно-спрямованих медіатекстів у освітній процес узагальнено в програмі інтегрованого експериментального спецкурсу «Основи медіакомпетентності для юристів».

Експериментальна перевірка продемонструвала, що підготовка студентів за розробленою моделлю підвищує рівень розвитку комунікативних умінь майбутніх юристів. Це є свідченням того, що залучення професійно-орієнтованих медіатекстів до освітнього процесу у ВНЗ є ефективним засобом розвитку комунікативних умінь майбутніх фахівців.

Клименко Н. І.

ПВНЗ «Європейський університет», професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, доктор юридичних наук, професор

Калініна І. В.

Донецький державний університет управління (м. Маріуполь), завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ПІДГОТОВКИ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

На сьогодні підвищення рівня професійної майстерності експертів потребує подальшого удосконалення їх навчання в вищих юридичних закладах. Умовою успішного навчання є правильне визначення «моделі спеціаліста», тобто системи показників, якій повинен відповідати експерт — випускник вишу.

Розрізняють модель діяльності спеціаліста і модель його професійної підготовки. Модель його підготовки — це схематичне відображення обсягу та структури суспільно-політичних, організаційно-управлінських, морально-етичних і професійних знань, властивостей і навичок, які необхідні для трудової діяльності (Смирнова Г. Э. *Пути формирования модели специалиста с высшим образованием* / Г. Э. Смирнова. — Ленинград, 1977. — 136 с.).

У спеціальній літературі розроблена модель судового експерта (Грузкова В. Г. *Психологические и организационно-методические аспекты профессионального отбора и подготовки судебных экспертов в системе МЮ СССР* // *Криминалистика и судебная экспертиза*. — Киев, 1982. — Вып. 25. — С. 43–47). Експерт повинен володіти високими морально-етичними якостями, бути об'єктивним, принциповим, здатним до творчого аналітичного мислення, уважним, наполегливим. Він повинен знати основи теорії права, основні положення кримінального, цивільного, господарського й адміністративного процесів, що стосуються судової експертизи, інші нормативні акти, які регламентують її призначення і проведення (положення, інструкції тощо), а також апаратуру, використання якої передбачають відповідні методики дослідження, мати навички роботи з нею.

Підготовка експертів-криміналістів у СРСР здійснювалася в одному виші — Волгоградській вищій слідчій школі МВС СРСР, де у 1975 р. був створений експертний факультет. Навчання проводилося протягом чотирьох років по спеціальній програмі.

Виші (юридичні інститути і юридичні факультети університетів) не забезпечували підготовки експертів. Вони готували криміналістів широкого профілю слідчого-прокурорської та судової спеціалізації, які ви-

вчали дисципліни кримінально-правового циклу. Однією із важливих профілюючих дисциплін цього циклу є криміналістика. Криміналістика та розроблювані на її основі спецкурси дають особі, що навчається, певні знання про науково-технічні засоби боротьби зі злочинністю, тактичні прийоми та методи їх використання, ознайомлюють з тактикою проведення слідчих дій і методикою розслідування окремих видів злочинів. Криміналістичних знань та знань із галузі суміжних кримінально-правових, кримінально-процесуальних дисциплін, знань із спеціальних прикладних юридичних дисциплін, а також судової психології, судової медицини, правової кібернетики, які отримують студенти у вишах, недостатньо для того, щоб стати експертом-професіоналом. До того ж навчання у судово-прокурорсько-слідчій спеціалізації у вишах також проводиться не на належному рівні.

Для вивчення рівня професійної підготовки молодих спеціалістів до роботи експертами-криміналістами нами проводилося спеціальне анкетування експертів-криміналістів Київського, Харківського й Одеського НДІСЕ (78 осіб). Результати анкетування показали, що експерти відчують потребу у більш глибоких знаннях загальної теорії експертизи, судової ідентифікації, основ фізики, поліграфії, неорганічної хімії тощо. Під час навчання студенти не опановують на достатньому рівні навичками використання оптичних технічних засобів (мікроскопи, прилади, які засновані на використанні невидимих промінів), фотографічної техніки, лазерної техніки, електронної мікроскопії. Це пояснюється тим, що в юридичних вишах (особливо на юридичних факультетах університетів) відсутня інструментально-технічна база, яка необхідна для навчання спеціалістів на рівні сучасних вимог. Результати анкетування свідчать про необхідність спеціальної підготовки експертів-криміналістів в юридичних вишах для системи Міністерства юстиції (МЮ) України.

В Україні готують експертів тільки для системи МВС України в Донецькому юридичному інституті МВС України (до 2014 р.) і в Київському навчально-науковому інституті підготовки спеціалістів для експертно-криміналістичних підрозділів — факультеті № 2 Національної академії внутрішніх справ.

М. Я. Сегай відзначав, що обсяг предмета судової експертології не обмежується вивченням тільки закономірностей загальної методології і структури експертного пізнання. Як будь-яка теорія вона реалізує себе у практичній діяльності той галузі, яку вона забезпечує. Судова експертологія не може обходити розробку наукових основ організаційно-управлінського аспекту, які забезпечують ефективне функціонування державних судово-експертних установ, як важливої складової судоустрою та судочинства (Сегай М. Я. *Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки* // *Теорія та практика судової експертизи і криміналістика*. — Харків, 2003. — Вип. 3. — С. 25–32).

До того ж судова експертологія як наука повинна «попідкуватися» щодо оновлення своїх кадрів як вчених, так і експертів-професіоналів. Тому невідкладним завданням є розробка предмета і змісту навчальної дисципліни «Судова експертологія».

Такий навчальний курс стане умовою розробки атестованих програм під час присвоєння експертам спеціалізації, навчальних планів магістратури й аспірантури (*Сегай М. Я. Судова експертологія — наука про судово-експертну діяльність // Вісник Академії правових наук України. — 2003. — № 2-3. — С. 748-761*).

У зв'язку з недостатньою підготовкою до експертної роботи випускників вишів експертні заклади організовують для них додаткові навчання за індивідуальною програмою під керівництвом досвідчених наставників, практикують навчання на заочних курсах експертів за дев'ятимісячною програмою, яка передбачає виконання контрольних робіт, здачу екзаменів, а також стажування.

Такий шлях підготовки експертів є неефективним. Доцільніше було б створити спеціалізовані групи в окремих юридичних інститутах і на юридичних факультетах університетів, чия матеріальна-технічна база відповідає вимогам для навчання студентів.

У зв'язку із розвитком судової психології та посилення уваги до охорони навколишнього середовища у деяких вишах СРСР почалася підготовка відповідних спеціалістів. Так, у 1982 р. на факультеті психології Ленінградського університету була створена спеціалізація студентів по юридичній психології для викладання юридичної психології та проведення судово-психологічної експертизи (*Курбатова Т. Н. К вопросу о подготовке кадров по юридической психологии // Преподавание юридической психологии и ее практическое применение. — Тарту, 1986. — С. 193-195*).

На біологічних факультетах шести університетів СРСР готували експертів-екологів. Зазначені спеціалісти залучалися як експерти під час розслідування злочинних порушень правил охорони навколишнього середовища. У 2013 р. була створена експертна спеціалізація у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, де проводиться навчання у формі підвищення кваліфікації після бакалаврату.

Одночасно з підготовкою судових експертів у юридичних вишах доцільно було б відновити практику середини минулого століття щодо очної підготовки експертів, наприклад на спеціальних курсах НДІСЕ, загальною тривалістю від півріччя до року.

Важливе значення має належна організація підвищення кваліфікації експертів. Існують різні форми цієї роботи. Зокрема, експерти-криміналісти підвищують кваліфікацію у провідних НДІСЕ шляхом проходження стажування, рецензування висновків тощо.

У зв'язку із комплексним проведенням окремих видів експертиз, що

активно впроваджується, для підвищення їхньої ефективності необхідно щоб експерти оволоділи не тільки своєю спеціальністю, але й основами суміжних спеціальностей. З цією метою співробітниками Київського НДІСЕ та Бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України були розроблені програми підготовки співробітників судово-експертних установ МЮ по судово-медичній експертизі, а співробітників системи МОЗ — по трасологічній, судово-балістичній і судово-автотехнічній експертизам, розраховані на 40–60 академічних годин лекційних і семінарських занять.

Підвищенню кваліфікації експертів сприяють також наукові конференції та семінари. Особливо корисними є предметні науково-практичні семінари, які проводяться або за загальнотеоретичними, або ж за вузькими спеціальними питаннями. Вони поширюють кругозір судових експертів, допомагають дослідити основні наукові галузеві проблеми, засвоїти нові методики, обговорити недоліки експертної практики та намітити заходи щодо їх усунення, розв'язати спірні питання, які є в експертів. Професійний рівень експертів підвищує і науково-дослідна робота, яку вони проводять.

Заслужовує уваги підготовка та перепідготовка експертів у країнах Східної Європи. Вона здійснюється у різноманітних організаційних формах. Так, експертні кадри для системи МВС Польщі після отримання вищої освіти проходять спеціальну підготовку спочатку на курсах протягом року, після цього шість місяців працюють під контролем досвідчених спеціалістів Інституту криміналістики, а потім 1,5 роки — під контролем спеціалістів на місцях. Аналогічно готуються експерти в Угорщині та Чехії.

Цікавим є досвід підготовки експертів у Німеччині, який може бути запозичений у нашій державі. Після закінчення вищого навчального закладу його випускники проходять річну підготовку за своєю майбутньою спеціальністю у секції криміналістики університету імені Гумбольдта, яка завершується складанням іспиту із криміналістики та захистом дипломної роботи. Після цього спеціалісти можуть працювати експертами у поліції та виступати у суді. Через кожні два роки вони проходять місячну перепідготовку за індивідуальними програмами, які складаються з урахуванням результатів рецензування їхніх висновків та необхідності ознайомлення з новими приладами та методиками експертних досліджень.

В зарубіжних країнах Східної Європи також використовуються такі форми підвищення кваліфікації, як стажування, участь у навчально-методичних семінарах, конференціях, колоквіумах тощо (*Клименко Н. І. Європейська мережа судово-експертних установ // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки. — 2015. — Вип. 1 (100). — С. 24–26*).

Отже, основними критеріями, за якими оцінюється діяльність судового експерта та його компетентність, є освіта судового експерта, досвід його професійної діяльності у сфері науки або практики, які необхідні для проведення експертизи, рівень перепідготовки та підвищення кваліфікації за певною експертною спеціалізацією.

Коломоєць Т. О.

*Запорізький національний університет, декан юридичного факультету,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України*

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ — ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ У СФЕРІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ДИСЦИПЛІН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛУ)

Вивчення навчальних дисциплін адміністративно-правового циклу передбачає не лише отримання студентами необхідних теоретичних галузевих знань, а й, із урахуванням специфіки навчальної дисципліни, перш за все, також й набуття практичних навичок, професійних компетентностей (наприклад, щодо складання актів управління, укладання адміністративних договорів, надання адміністративних послуг, кваліфікацій протиправних діянь, розгляду справ про адміністративні правопорушення, розгляду справ в порядку адміністративного судочинства тощо), що забезпечить їх конкурентоспроможність на ринку правової праці, прискорить їх професійну адаптацію та сприятиме їх професійному зростанню, їх професійній кар'єрі. Набуття практичних навичок професійної діяльності, професійних компетентностей можливе, перш за все, за рахунок використання ресурсу практичних занять з навчальних дисциплін адміністративно-правового циклу. При цьому, поряд із традиційними формами практичних занять з відповідної дисципліни, які передбачають роботу в академічних групах із підготовкою студентами переліку фіксованих теоретичних питань та певного переліку завдань практичного характеру, концентрацією спільних зусиль на перевірці рівня засвоєння відповідного теоретичного матеріалу студентами та виконання ними практичних завдань, досить активно у ВНЗ, які здійснюють підготовку фахівців за напрямом 081 «Право», використовуються й новітні, інноваційні форми відповідних занять. Узагальнення результатів аналізу опитування учасників навчального процесу у різних ВНЗ України, які здійснюють підготовку фахівців за напрямом 081 «Право», свідчить, що останні вважаються пріоритетними форма-

ми практичних занять з навчальних дисциплін адміністративно-правового циклу, сприяють максимальному залученню до роботи всіх присутніх студентів з одночасним виявленням проблемних питань у процесі засвоєння ними матеріалу, перевіркою рівня підготовки всіх студентів, спрощенням контакту студентів та викладача, поєднанням різних навчальних методик. Безперечно, в умовах відсутності єдиних стандартів юридичної освіти кожен ВНЗ при розробці навчальних планів по-різному підходить до виділення навчальних кредитів для вивчення навчальних дисциплін адміністративно-правового циклу, все ж таки доцільно більшу кількість годин виділяти саме на практичні заняття, оскільки за таких умов можна забезпечити пріоритетність практичної підготовки майбутніх юристів, яку вважають базовою вимогою для випускника ВНЗ більшість роботодавців (за підсумками опитування, яке проводилося у рамках підготовки проекту Концепції юридичної освіти в Україні, серед роботодавців). Саме робота у т.з. «малих академічних групах» дозволяє максимально зосереджувати увагу викладача на кожному студентові, рівні його підготовки, готовності до висвітлення теоретичних питань, критичного мислення, участі у дискусії, у рольовій грі, до роботи із джерельною базою, до підготовки правових документів тощо. Окрім того, своєчасно виявити ті проблеми, які виникають у студента під час вивчення певної теми, усунути їх, скорегувати роботу студента, по можливості обрати (відкоригувати) оптимальну методику роботи стосовно кожної теми тощо, тобто саме робота у т.з. «малих академічних групах» сприяє персоніфікації процесу навчання студентів.

Як свідчить узагальнений аналіз опитувань учасників навчального процесу у різних ВНЗ, які здійснюють підготовку фахівців за напрямом 081 «Право», серед найпоширеніших форм практичних занять використовуються:

а) *виїзні практичні заняття* (до органів виконавчої влади, адміністративних судів, центрів надання адміністративних послуг тощо), під час яких студенти мають можливість наочно ознайомитися із специфікою організаційно-правової структури та функціонального призначення того чи іншого органу, установи, організації, поспілкуватися із практичними працівниками у форматі «запитання-відповіді», закріпивши тим самим той матеріал, який вони отримали під час опрацювання навчальних та нормативно-правових джерел, отримати відповіді на проблемні питання, які виникли у них під час роботи із відповідними джерелами, отримати корисні практичні поради щодо того чи іншого тематичного питання. Слід зазначити, що ступінь практичної активності студентів під час виїзних занять може бути різною: від середнього ступеню (наприклад, спостереження за виконанням професійних обов'язків державними службовцями, за розглядом справи про адміністративне правопорушення, ознайомлення із архівними документами, із узагальненнями

практики розгляду певної категорії адміністративних справ, спілкування у форматі «запитання-відповіді» із посадовою особою того чи іншого органу, установи, організації тощо) до максимального ступеню (виконання конкретних завдань під «практичним керівництвом» співробітника певного органу, установи, організації), робота «дуєтом із практичним працівником» (наприклад, підготовка матеріалів до розгляду, розгляд матеріалів, які надійшли в порядку адміністративного оскарження, ліцензійного, реєстраційного провадження, попередня перевірка документів, які надійшли до центру надання адміністративних послуг (front-office) тощо). Кожен студент залучається до безпосереднього спілкування із практичними працівниками, отримує корисну фахову інформацію, практичні компетентності, одночасно має можливість зорієнтуватися стосовно власної професійної кар'єрної спрямованості, обрання баз для проходження практики, майбутнього працевлаштування. Використання виїзних практичних занять навчальної дисципліни дозволяє «занурити» студентів у реальне професійне практичне середовище, виявити особливості галузевого правозастосування, визначити важливість ролі і значення вивчення відповідних достатньо специфічних навчальних дисциплін для подальшої практичної професійної діяльності, зв'язок теоретичних галузевих знань та правозастосування тощо;

б) проведення аудиторних практичних занять у формі *моделювання практичних ситуацій*, під час яких студентам формулюється певне практичне завдання й пропонується знайти оптимальне, ефективне його вирішення. Відповідне завдання, а отже й його рішення можна запропонувати як всій академічній групі, так і міні-групам (коли студентам пропонується у межах академічної групи розділитися на мінігрупи (2–3 особи), або ж кожному студенту окремо (одне загальне завдання й персональні рішення). Використання відповідної форми дозволяє максимально залучити студентів до роботи із різноджерельною базою, пошуку потрібного джерела для формулювання рішення, прояву їх аналітичних здібностей, виокремлення основних та додаткових обставин справи, пошуку оптимального рішення із забезпеченням його належною аргументацією, готовності до фахової дискусії. Цілком можливо, з урахуванням теми, або ж залишати запропоноване змодельоване практичне завдання незмінним протягом всього заняття, або ж змінювати (як правило, ускладнювати) його задля поглиблення рівня знань та професійних компетентностей студентів;

в) *ділова галузева практично-орієнтована гра*, яка дозволяє не тільки залучити до активної роботи протягом всього заняття всіх студентів академічної групи, а й, запропоновувати їм розподіл рольових позицій (при розгляді справи в порядку адміністративного судочинства, складанні протоколу про адміністративні правопорушення, наданні будь-якої адміністративної послуги, застосуванні співробітником державного ор-

гану заходу адміністративного припинення, укладанні адміністративного договору, розгляді скарги в порядку адміністративного оскарження, притягненні державного службовця до дисциплінарної відповідальності тощо), перевірити рівень їх теоретичної підготовки, навички аналізу нормативно-правових актів, роботи із джерельною базою, компетентності правозастосування, пошуку оптимального рішення, його аргументації, публічної промови. складання процесуальних документів тощо. Що, в кінцевому підсумку, дозволяє атестувати студентів, об'єктивно оцінивши їх рівень теоретичної підготовки й компетентності практичного спрямування. На відміну від моделювання практичної ситуації, зорієнтованої на загальний єдиний підсумковий результат, ділова гра передбачає розподіл рольових позицій, «деталізацію участі» кожного студента із урахуванням специфіки статусу того чи іншого суб'єкта правовідносин («персоніфікована активна участь»);

г) *інтелектуальні галузеві студентські змагання*, які передбачають розподіл студентів на 4 парні «малі» групи (команди) із визначенням їх рольових позицій (наприклад, «позивач», «відповідач», «особа, щодо якої здійснюється провадження», «особа, яка розглядає справу», «особа, що подала скаргу в порядку адміністративного оскарження», «особа, чії дії (рішення або бездіяльність) оскаржуються», тощо), які змагаються між собою у форматі запропонованої практичної ситуації й виборюють можливість виходу у наступний тур змагань аж до фінального. Це дозволяє залучити до активної участі у занятті всіх студентів, перевірити та поглибити рівень їх теоретичної підготовки, навички роботи із джерельною базою, із процесуальними документами, роботи у команді, публічного виступу, аргументації своєї позиції, знання етичних засад правозастосовної діяльності, організаторські здібності тощо.

Своєрідним різновидом інтелектуальних галузевих змагань можна вважати й «*crossword-buttle*»;

д) *web-inar, on-linecseminar*, що проводяться у спеціально обладнаних комп'ютерних, мультимедійних аудиторіях із залученням до спілкування провідних вітчизняних та зарубіжних юристів, які або ж безпосередньо спілкуються із студентами академічної групи із наданням їх під час спілкування певних завдань (для кожного персонального електронного кабінету студента) та аналізом їх відповідей, узагальненням помилок та формулюванням практичних порад, або ж паралельно проводять аналогічне спілкування з іншими аудиторіями та порівнюють результати виконання завдань одночасно студентами різних академічних груп. Використання такої форми практичного заняття (територіально далеко функціонуючий фахівець працює індивідуально з кожним з використанням електронного персонального кабінету) дозволяє залучити до активної роботи кожного студента академічної групи, набутти додаткових професійних знань, перевірити рівень його підготовки, навички

письмового та «голосового» on-line спілкування, можливим є білінгвальний лінгвістичний підхід тощо;

е) *тренінгові заняття*, проведення практичних занять на базі юридичних клінік, громадських приймалень, центрів надання безоплатної правової допомоги, під час тематичних радіо- та телепрограм (передач) із розподілом студентів на міні групи й забезпеченням їх безпосереднього спілкування із відвідувачами (слухачами, телеглядачами) з обов'язковою присутністю викладача, який одночасно може оцінити рівень підготовки студента, його професійні компетентності щодо професійного спілкування, консультування, виокремлення проблемного питання, пошуку варіанту вирішення, роботи із джерельною базою, аргументації обраного варіанту вирішення питання;

є) *«експертний диспут»*, тобто викладач формує мінігрупи студентів (по 3 особи), один із яких висвітлює фіксований виступ на запитання, яке було запропоновано для опрацювання, а два інших — надають експертний висновок із акцентом на позитивні досягнення, правильні відповіді (один студент) й недоопрацювання, спірні питання, помилки (відповідно — другий студент), що дозволяє одночасно перевірити й атестувати рівень підготовки всіх цих студентів, їх компетентності аналізувати виступ іншої особи, виокремлювати досягнення, недоліки, аргументувати свою позицію. Можна використовувати різні модифікації зовнішньої форми експертного диспуту, в т. ч. й використовуючи т. з. «Сократів діалог», із розподілом студентів на міні групи й формулюванням їм завдання у діалоговому форматі запропонувати вирішити певне проблемне питання.

Активне впровадження у навчальний процес при проведенні практичних занять з навчальних дисциплін адміністративно-правового циклу (як й інших дисциплін) інноваційних форм, сприятиме максимальній персоналізації відповідного навчального процесу, залученню студентів до активної участі у практичному занятті, поглибленні ними своїх теоретичних знань, набуття компетентностей практичного змісту, роботи у команді, участі у дискусії, інтерв'юванні, роботі із клієнтом, творчого мислення, аргументації власної позиції, пошуку раціонального, ефективного рішення, його публічної презентації, а отже, підвищенню якості їх підготовки як навчального процесу, так і його результату — підготовки студентів.

Муравський С. А.

*Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут,
доцент кафедри товарознавства, комерційної діяльності та митної
справи, кандидат педагогічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ МАЙБУТНІМИ ЮРИСТАМИ

Сучасне суспільство, яке характеризується високим рівнем розвитку, висуває нові вимоги до освіти, яка, будучи необхідним компонентом розвитку особистості, зобов'язана адекватно відображати вимоги часу. У зв'язку з цим відбувається істотна зміна освітньої парадигми: метою освіти стає вміння безперервно навчатися, здобувати знання, розвивати мислення і сприйняття, творчі здібності. Тому курс фізики не може носити суто предметний характер, а має включати в себе зміст, адекватний інноваційним технологіям навчання: наукову методологію, сучасні фізичні теорії. Серед проблем сучасної освіти чільне місце займає питання підготовки компетентних фахівців у різних галузях людської діяльності.

У компетентнісному підході на перший план висувається не інформування студента, а вміння вирішувати проблеми, що виникають у різних ситуаціях: у пізнанні і поясненні явищ дійсності; при освоєнні сучасної техніки і технологій; у взаєминах людей, в етичних нормах, при оцінці власних вчинків; в повсякденному житті при виконанні соціальних ролей; в правових нормах і адміністративних структурах споживчих і естетичних оцінках; при виборі професії та оцінці своєї готовності до навчання у вищому навчальному закладі, коли необхідно орієнтуватися на ринку праці; при необхідності вирішувати власні проблеми життєвого самовизначення, вибору стилю і способу життя, способів розв'язання конфліктів.

Аналіз літератури з проблеми дослідження дозволив нам сформулювати поняття «компетенція» і «компетентність». Компетенція — це група взаємопов'язаних знань, умінь, навичок, які забезпечують виконання певної професійної задачі.

Компетентність — це готовність і здатність здійснювати професійну діяльність в рамках освоєної компетентності «зі знанням справи», тобто приймати відповідальні рішення і діяти адекватно вимогам в певній ситуації. Компетентнісний підхід створює умови для якісної підготовки студентів, сприяє формуванню системи міжпредметних компетенцій, а також надпредметних ключових компетенцій (не прив'язаних до конкретних навчальних дисциплін) в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, суспільно-політичній та особистісній сферах; пов'язаних з науково-дослідною діяльністю.

Перелік ключових компетенцій подано в загальному вигляді і потребує деталізації, як за віковими ступеннями навчання, так і за навчальними предметами і освітніми галузями. Розробка освітніх стандартів, програм і підручників з окремих предметів має враховувати комплексність поданих у них зміст освіти з точки зору внеску у формування ключових компетенцій. У кожному навчальному предметі (освітній галузі) визначено необхідну і достатню кількість пов'язаних між собою реальних досліджуваних об'єктів, що формуються при цьому знань, умінь, навичок і способів діяльності, становлять зміст певних компетенцій.

При формуванні переліку предметних компетенцій враховується їх комплексний характер, тобто наявність у структурі компетенції: а) об'єкта реальної дійсності; б) соціальної значущості знань, умінь, навичок і способів діяльності по відношенню до даного об'єкту; в) особистісної значущості для студента формування даної компетенції.

В процесі формування предметної компетентності студенти стають не просто пасивними слухачами, які відтворюють дії викладача, а активними учасниками процесу пізнання. Наприклад, навчаючись розв'язувати задачі, студенти не копіюють готові рішення з дошки, а займаються пошуком алгоритму розв'язання задач, а потім застосовують самостійно. Під час самостійного розв'язування задач пропонуються багаторівневі картки кожному студенту, що передбачають самоперевірку розв'язку тієї чи іншої задачі; успішно виконавши завдання першого рівня, можна перейти до наступного. Можливий випадок використання діяльності студентів у групах по 4 людини, що дозволяє їм під час роботи консультувати один одного.

Формування предметної компетентності передбачає творчі багаторівневі завдання. Наприклад, підготовка повідомлення за однією з запропонованих тем, підготовка демонстрації того або іншого явища або закону, пошук розв'язку творчої чи експериментальної задачі. Кожен студент може вибирати і виконувати те, що йому найбільш доступно на даному етапі саморозвитку. Можна запропонувати виконати одразу кілька завдань, якщо дана тема викликала підвищений інтерес у студентів.

Таким чином, компетентнісний підхід в освіті на противагу концепції «засвоєння знань», а насправді сумі відомостей, передбачає засвоєння студентами різного роду умінь, що дозволяють їм у майбутньому діяти ефективно в ситуаціях професійного, особистого й суспільного життя. Причому особливе значення надається умінням, що дозволяють діяти в нових, невизначених, проблемних ситуаціях, для яких заздалегідь не можна напрацювати відповідних шляхів і способів розв'язку. Їх треба знаходити в процесі вирішення подібних ситуацій і досягати бажаних результатів. Компетентнісний підхід є посиленням прикладного і практичного характеру всієї вищої освіти.

Отже, сучасний викладач фізики повинен використовувати усі мож-

ливості для розвитку предметної компетентності студента. Зрозуміло, що це потребує значних зусиль, ретельної підготовки при плануванні кожного заняття, реагування на засвоєння або, навпаки, труднощі при засвоєнні теми заняття. Розвивати предметну компетентність — це ставити студенту ряд предметних професійно-орієнтованих питань, ситуацій і задач теоретичного і прикладного характеру, розв'язати які студент має бути готовим по завершенню вивчення фізики.

Пакулін С. Л.

*Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (м. Київ),
відділ соціоекологічних проблем сталого розвитку,
доктор економічних наук, академік УАННП*

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ РЕАЛІСТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ СВОЄЇ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ

Формування у студентів-юристів реалістичного сприйняття своєї майбутньої професії є найважливішим завданням вищого учбового закладу, системи юридичної освіти в Україні в цілому.

Як показало проведене нами дослідження, важливо сформувати у студентів-юристів реалістичне сприйняття своєї майбутньої професії, незалежно від того, яка спеціалізація у нього буде надалі. Крім того, доцільно говорити і про позитивне відношення до правозастосовної діяльності.

Базою професійного становлення і розвитку фахівця є професійна позиція майбутнього юриста, яка детермінує професійно-творчий саморозвиток і самореалізацію особи в професійній діяльності, що приймається і наповненій особовими сенсами. Тому дуже важливо і необхідно розвивати професійну позицію майбутніх юристів у ВНЗ. Для цього важливо виявити особливості юридичної діяльності.

Професійну юридичну діяльність можна розглядати як ту, що об'єктивувалася в офіційних актах, опосередковану правом управлінською діяльністю юристів-професіоналів. Можна виділити наступні характеристики такої діяльності: виробничо-трудову, інтелектуально-вольову, владну, яка реалізується в певних процедурно-процесуальних формах за допомогою спеціальних юридичних операцій, способів і засобів. Така діяльність спрямована на задоволення публічних і приватних інтересів і потреб. Незалежно від того, хто здійснює професійну юридичну діяльність, вона завжди є громадською, колективною і комбінованою ді-

яльністю (за формою і змістом, засобам і способам перетворення), припускаючи відповідні організаційні, інституціональні форми співпраці і розподілу компетенції, обміну результатами діяльності, здійснення необхідних для досягнення цілей координаційних субординаційних зв'язків і стосунків.

Особливо підкреслимо, що усі юридичні спеціальності у вищих учбових закладах України, незважаючи на специфіку кожної, об'єднують соціальну, пошукову, реконструктивну, комунікативну, організаційну і посвідчувальну діяльності.

Соціальна діяльність входить в компетенцію слідчого, прокурора, оперативного працівника, вихователя виправно-трудової установи і полягає як в проведенні профілактичних заходів, так і в правовій пропаганді, боротьбі із злочинністю на ділянці, перевихованні злочинця і тому подібне.

Пошукова діяльність зустрічається в професіограмах слідчого, судді, оперативного працівника і полягає в отриманні початкової інформації, яка вимагається для вирішення професійних завдань.

Реконструктивна діяльність виражається в аналізі (поточному і завершуючому) усієї зібраної інформації у справі і формулюванні робочих версій (гіпотез).

Комунікативна діяльність більшою мірою відзначається в діяльності оперативних працівників, адвокатів, вихователів виправно-трудових установ. Вона відбивається в отриманні потрібної інформації в процесі спілкування.

Організаційна діяльність проявляється у вольових діях із здійснення і перевірки робочих гіпотез (версій) і планів. Вона включає як самоорганізацію, так і організацію людей в рішенні професійних завдань.

Посвідчувальна діяльність полягає в приведенні усієї зібраної інформації у справі в передбачену законом спеціальну форму (постанова, протокол, вирок і т. д.).

Для ефективного здійснення виділених нами видів діяльності майбутньому юристові важливо мати адекватну професійну позицію.

Під професійною позицією розуміється система стосунків до професії, професійних ідеалів і переконань особи, що формуються в діяльності. Це визначення розкриває позицію через відношення, а не через статус, що підходить саме до юридичної діяльності. Хоча ми вважаємо, що статус також має значення, але вже другорядне в порівнянні з відношенням до професії. Під відношенням ми маємо на увазі позитивне відношення до професії і безпосередньо правозастосовної діяльності. У такому визначенні розкривається ціннісний аспект професійної діяльності — система професійних ідеалів. Ми переконані, що юрист без ідеалів не лише не надасть допомогу людям, а, навпаки, може зашкодити. Це пов'язано з тим, що діяльність юриста містить владні по-

вновачення. В той же час юридична діяльність є державною, що тільки посилює її характер, який впливає на соціум.

У сучасних умовах через важку економічну і політичну ситуацію в Україні в професійній правосвідомості ідеологічна складова домінує над психологічною. Проте ми вважаємо, що не варто недооцінювати роль правової психології, необхідно розглядати її в тісному взаємозв'язку з правовою ідеологією юристів. Особливо відмітимо при цьому динамічний аспект професійної позиції. Професійна позиція розвивається в діяльності. Тому ми вважаємо, що насправді позиція, з одного боку, статична, але, з іншого, — вона схильна до різних зовнішніх впливів (того ж соціуму) і тому може в тій чи іншій мірі зазнавати зміни.

З урахуванням того, що підготовка майбутніх юристів у вищих учбових закладах України здійснюється за такими видами професійної діяльності як нормотворча, правозастосовна, правоохоронна, експертно-консультаційна і педагогічна, важливо розуміти, які здібності і якості вимагаються від юриста.

Аналіз закономірностей розвитку особистості юриста на етапі професіоналізації ВНЗ дозволив нам виявити наступні професійно важливі якості для такого фахівця: гуманізм, громадянськість, моральність, діловитість. Також особливо підкреслимо важливість наявності у юриста певних здібностей, — як загальних (почуття справедливості, боргу, відповідальності, розвинений інтелект і волюві і інтелектуальні здібності), так і спеціальних (креативність мислення, уміння перевертлюватися, акторська майстерність, і ін.). Усі ці якості і здібності утворюють комплекс — особові властивості, які і знаходитимуться в основі відношення особи до професії, що становить професійну позицію. При цьому відмітимо ще ряд важливих якостей юриста: відповідальність, організованість, комунікативність і стресостійкість.

Необхідність формування у студентів-юристів реалістичного сприйняття своєї майбутньої професії пояснюється наступним:

- професійна позиція дозволяє особі здійснювати трудову діяльність усвідомлено, надаючи їй особові сенси і відповідно підвищуючи її якість;

- професійна діяльність юриста характеризується підвищеними вимогами до неї як суспільства, так і держави, оскільки вона відрізняється наявністю владних повноважень і відноситься до державної діяльності. Основними видами професійної діяльності юриста є нормотворча, правозастосовна, правоохоронна, експертно-консультаційна, педагогічна;

- життєва позиція особи дозволяє майбутньому юристові сформувати своє уявлення про події, що відбуваються, виділити власну точку зору, яка може бути статичною, але формується в майбутній професії, практичній діяльності;

- на формування життєвої позиції особи майбутнього юриста впли-

вають соціальні інститути, дозволяючи здійснювати саморозвиток особи. При цьому професійна позиція юриста формується на основі особової позиції;

— серед певних професійних компетенцій представників юридичних спеціальностей велике значення відводиться особовим якостям юриста, таким як відповідальність, сформованість ціннісних орієнтацій, організованість, комунікативність, стресостійкість та ін.

Розуміння феномену професійної позиції майбутнього юриста дозволило нам уточнити пріоритетні напрями формування у студентів-юристів реалістичного сприйняття своєї майбутньої професії. Оскільки в основі позиції лежить відношення особи, а саме відношення майбутнього юриста до юридичної діяльності, то як важливий аспект виділимо емоційно — інтернальний. Будь-яке відношення пов'язане з емоціями, що випробовуються особою. Тому позитивні емоції нададуть стосункам мажорний відтінок, а негативні — мінорний. Юридична діяльність безпосередньо пов'язана з міжособовою взаємодією, яка не завжди приваблива для юриста. Юристові в різних взаєминах бажано дотримуватися приємно нейтрального або позитивного настрою.

На поведінку людини впливають зовнішні і внутрішні змінні. Центральним конструктом теорії соціального навчання являється поняття локус-контролю, яке означає способи, через які люди атрибутують причинність і відповідальність за результати власної діяльності. На цій основі виділяється два способи приписування причинності і відповідальності: екстренальний, коли людина свою поведінку пояснює впливом виключно зовнішніх обставин і тим самим знімає з себе відповідальність за те, що відбувається, і інтернальний, при якому особа пояснює причинність своєї поведінки внутрішніми чинниками (здібностями, бажаннями, зусиллями).

Наявність інтернального локус-контролю свідчить про сформовану психологічно зрілу особу, яка може прийняти адекватні рішення, нести за них відповідальність. Тому ми вважаємо, що в особі юриста повинен переважати інтернальний локус-контроль. Такі люди більш впевнені в собі, їх діяльність набагато результативніше. Їх шанують за надійність і відповідальність, здатність долати труднощі і цілеспрямованість. Тому наявність емоційно-інтернального аспекту в професійній позиції майбутнього юриста ми вважаємо обґрунтованим і доцільним.

Як другий аспект професійної позиції майбутнього юриста вважаємо потрібним позначити аксіологічно-діяльнісний. Аксіологія є вченням про цінності особи і суспільства. Наявність цінностей в структурі професійної позиції обумовлює її смислову наповненість, іншими словами, змістовність і глибину. Нами вже відзначалася значущість цінностей в професійній діяльності юриста, які направляють, надають гуманістичне забарвлення юридичній діяльності. Отримуючи владні повноважен-

ня і не маючи при цьому ціннісної основи, юрист може бути соціально небезпечним для суспільства. У зв'язку з цим, сформовані професійні ідеали і переконання особи юриста будуть виправдані його цінностями: інструментальними, похідними, основними. Причому основні цінності є вищими цінностями, цінностями-цлями і ідеалами. Інструментальні цінності є деякими способами досягнення основних цінностей, їх засобами і умовами. Похідні цінності є наслідками інших цінностей, які можуть виражатися в символах і матеріальних проявах. Усі ці цінності поєднуються, але іноді можуть і суперечити одна іншій. Проте, без ціннісної основи юридична діяльність порожня і може бути багата різними неоднозначними наслідками.

Третій аспект в структурі професійної позиції, який утворює її основну частину, — конативний. У переведенні з латинського, конативний розуміється нами як деяка спроба, прагнення і зусилля. По суті, тут відзначається мотиваційний і вольовий аспект діяльності особи. Сам термін відноситься до інтрапсихічних і інтрепсихічних процесів, які регулюють поведінку. Відношення до діяльності, яке знаходиться в основі професійної позиції, будується на основі мотиваційних і вольових чинників. Причому мотивація відноситься до внутрішніх змінних, які детермінують поведінку особи. Якщо майбутній юрист мотивований до здійснення правозастосовної діяльності, то її якість значно відрізнятиметься від небажаної, відкиданої діяльності. Вольові процеси дозволяють домагатися певних результатів діяльності з одного боку (наполегливість, цілеспрямованість, рішучість), з іншого боку — вони допомагають відрегулювати поведінку особи (витримка, терпіння, самовладання). І ті і інші якості дуже важливі для майбутнього юриста, тому вони входять в основу професійної позиції.

Професійна позиція сама по собі, без її застосування на практиці, не має сенсу, тому включення діяльнісного компонента в цей аспект цілком закономірно і логічно. Формування у студентів-юристів реалістичного сприйняття своєї майбутньої професії передбачає прагнення до досягнення найвищих результатів професійної діяльності. Таке прагнення має бути не лише в ефемерній (тимчасовій, примарній формі), але і в реальній практичній діяльнісній формі (у актах поведінки, вчинках).

Цінність навчання визначається його орієнтацією на майбутнє, світ, що нестримно розвивається, задає темпи і сучасний юридичний освіті, навчати необхідно з випередженням. ВНЗ повинен готувати фахівця до завтрашнього дня. Професійну кар'єру юриста визначає його вміння реалізувати свої професійні знання в процесі рішення правових завдань з урахуванням соціально-психологічного контексту ситуації, а також різних аспектів професії (етичних, екологічних і естетичних). Інноваційні методики навчання містять величезні ресурси для адаптації випускників-юристів в професійній діяльності в організації, розвитку ро-

зумової діяльності, соціальних аспектів професії. Тому ми вважаємо за доцільне використовувати усі можливості, засоби (ресурси) інноваційних методів навчання для формування професійної позиції майбутнього юриста. Ця вимога міститься в державних освітніх стандартах, які наказують юридичним ВНЗ України підготовку фахівця, компетентного не лише в професійному, але і в особовому відношенні.

Пакуліна А. А.

*Харківський національний університет будівництва
та архітектури, кандидат економічних наук, доцент*

Пакуліна Г. С.

Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, бакалавр

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ І ФОРМУВАННЯ ВИСОКОКЛАСНОГО ПРОФЕСІОНАЛА-ЮРИСТА У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Підвищення якості юридичної освіти в Україні сприяє формуванню висококласного професіонала-юриста після закінчення ним вищого навчального закладу.

Система формування висококласного професіонала-юриста у ВНЗ повинна враховувати:

- вимоги працедавців за змістом юридичної діяльності в процесі розробки навчально-методичних модулів;
- організацію практики майбутніх юристів під керівництвом фахівців на підприємствах регіону;
- виконання студентами юридичного ВНЗ актуальних юридичних проєктів.

Система формування висококласного професіонала-юриста включає наступні підсистеми (рис. 1):

- цільова — формулювання цілей і завдань, спрямованих на формування майбутнього висококласного професіонала-юриста. Формування висококласного професіонала-юриста виділене нами як крізна мета усього процесу навчання у ВНЗ;
- концептуальна — методологічне обґрунтування процесу формування майбутнього висококласного професіонала-юриста. Концептуальною основою моделі є системний, особово-діяльнісний підхід;
- операційно-технологічна — системне використання засобів, методів, технологій формування позиції висококласного професіонала-юриста;

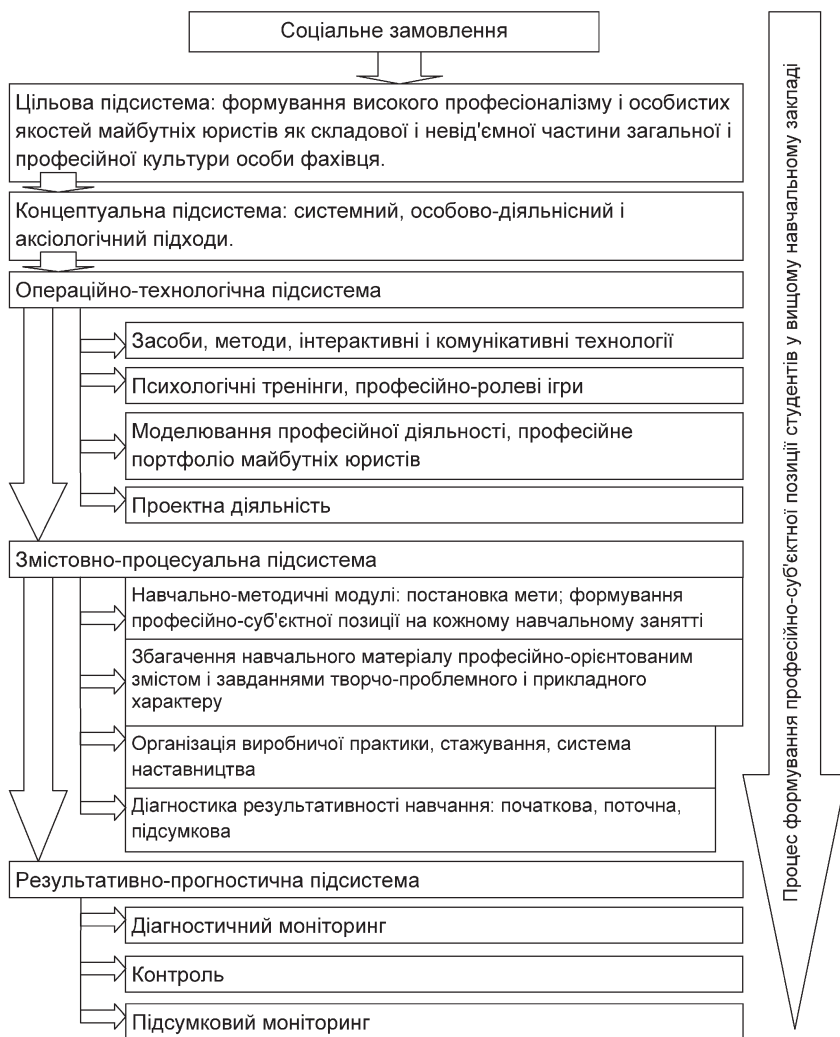

Рис. 1. Система формування висококласного професіонала-юриста у вищому навчальному закладі

- змістовно-процесуальна — науково обґрунтована розробка змісту навчально-методичних модулів і діагностика рівнів сформованості позиції майбутнього висококласного професіонала-юриста;
- результативно-прогностична — аналіз результатів навчально-ви-

ховного процесу і змін в змісті і технології професійної освіти, що забезпечують формування високого професіоналізму і підготовку фахівців, адекватних рівню сучасних вимог до юриста.

Концептуальна підсистема забезпечує методологічне обґрунтування процесу формування професійно-суб'єктної позиції майбутнього юриста. Концептуальною основою моделі є системний, особово-діяльнісний і аксіологічний підходи. Аксіологічний підхід припускає формування системи норм і цінностей професійної діяльності в процесі навчання майбутніх юристів у ВНЗ. При такому підході професійно-суб'єктна позиція майбутнього юриста трактується як система професійних цінностей особи, що розвивається.

Структурно-функціональний підхід (як один з різновидів системного аналізу), полягає в спільному дослідженні будови і функціонування підсистем. Згідно з ідеями про діалектичне розуміння взаємозв'язку функцій і структури об'єкту, будь-якій цілісній системі властиві специфічні функції, що обумовлені природою її підсистем, їх взаємозв'язками. Таким чином, до найважливіших показників будь-якої цілісної системи окрім структури відносяться і функції об'єкту.

Використання структурного підходу дозволило нам визначити суть професійно-суб'єктної позиції майбутнього юриста і виділити підсистеми формування висококласного професіонала-юриста у ВНЗ. Структурний підхід дозволяє розглядати професійно-суб'єктну позицію як єдність двох компонент: субстанціональної і функціональної. У першому випадку йдеться про фіксацію відношення до набуття професійного досвіду, відношення до придбання професійних знань; у другому — мається на увазі процес оформлення цього досвіду на практиці, в реальній діяльності, як складової частини професійної діяльності юриста.

На основі вищесказаного були сформульовані основні підходи до моделювання процесу формування висококласного професіонала-юриста у вищому навчальному закладі. Модель враховує процес становлення професійно-суб'єктної позиції студентів і репрезентацію в професійній діяльності їх професійно-суб'єктної позиції. Ця модель задає цілі, засоби і перспективи розвитку професійно-суб'єктної позиції в процесі навчання у ВНЗ, її прогресивної зміни.

Цільова підсистема спрямована на обґрунтування прогнозованого результату — висококласного професіонала-юриста. Вона описує цілі і завдання, спрямовані на формування майбутнього висококласного професіонала-юриста у ВНЗ, що особливо виділяється нами як крізна мета усього процесу навчання у ВНЗ.

Операційно-технологічна підсистема включає засоби, методи і технології формування майбутнього висококласного професіонала-юриста у ВНЗ.

Змістовно-процесуальна підсистема описує процес і етапи формуван-

ня майбутнього висококласного професіонала-юриста і включає розробку змісту навчально-методичних модулів і діагностику рівнів професіоналізму і особистих якостей студента.

Результативно-прогностична підсистема включає аналіз результатів навчально-виховного процесу і змін в змісті і технології професійної освіти, що забезпечують формування професіоналізму і особистих якостей і підготовку майбутніх фахівців, адекватних рівню вимог сучасного ринку. Вона враховує наступні рівні сформованості професіоналізму і особистих якостей майбутніх юристів: допрофесійний, початково-професійний, професійно-репродуктивний, професійно-результативний, професійно-творчий рівні. Допрофесійний рівень характеризується повною і частковою несформованістю професійно-суб'єктної позиції особи. Початково-професійний рівень характеризується усвідомленим вибором професії, початковою стадією формування професійної Я-концепції (представлення Я в професії), і характеризується низьким рівнем сформованості професіоналізму і особистих якостей. Професійно-репродуктивний рівень характеризується виборчою активністю, формуванням саморегуляції, подальшим розвитком Я-концепції і характеризується середнім рівнем розвитку професіоналізму і особистих якостей студента. Професійно-результативний рівень характеризується розвиненою Я-концепцією, прагненням до професійного саморозвитку, здатністю до ціліпокладання, наявністю системи професійних цінностей і характеризується вище за середнім і високим рівнем розвитку професіоналізму і особистих якостей майбутнього юриста. Професійно-творчий рівень характеризується сформованою професійною Я-Концепцією, можливостями творчого професійного самовираження, високим рівнем теоретичної і практичної підготовки до професійної діяльності, професійною творчою активністю, сформованою системою професійних цінностей. Відповідає рівню майбутнього висококласного професіонала-юриста.

Запропонована нами система сприяє підвищенню якості освіти і формуванню висококласного професіонала-юриста у вищому навчальному закладі.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ВИКЛАДАННЯ ПРАВознавчих дисциплін

На сьогодні питання актуальності модернізації та підвищення рівня якості вищої освіти в галузі юриспруденції тісно пов'язане з інноваційними методиками викладання дисциплін правового циклу. Однією з ключових проблем забезпечення розвитку вищої школи України у напрямі інтеграції до європейського освітнього простору є пошук і впровадження принципово нових ідей, рішень і механізмів для модернізації змісту і форм навчання, підвищення якості підготовки фахівців, забезпечення відповідності освітніх послуг вітчизняних ВНЗ європейським і світовим стандартам.

Сутність дистанційного навчання та його використання у юридичній освіті останнім часом стало об'єктом дослідження багатьох українських науковців та дослідників, а саме таких як: С. М. Прилипко, С. М. Іванов, Г. М. Сосна, Т. О. Шматковська та ін.

Незважаючи на певні досягнення у розробленні нових підходів, технологій і методів навчання як з боку академічних педагогічних установ, так і провідних університетів України, інноваційні ресурси і потенціал нашої вищої професійної освіти, особливо у сфері підготовки висококваліфікованих юристів досі залишаються недостатньо вивченими і висвітленими у науково-педагогічній та методичній літературі.

Дистанційне навчання — індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі актуальних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій (*Про затвердження Положення про дистанційне навчання : наказ Міністерство освіти і науки України від 25.04.2013 р. № 466 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>*).

Технології дистанційного навчання можуть використовуватись не тільки в дистанційній освіті, а й в інших формах навчання: очній, заочної, екстернаті; крім того — в окремих дисциплінах або блоках дисциплін, що призначені для підвищення освітнього рівня чи кваліфікації окремих осіб та (або) груп слухачів.

Система дистанційного навчання повинна реалізовувати наступні принципи:

— неперервності — забезпечення та залучення в дистанційному на-

вчанні всіх прийнятих рівнів освіти в Україні — початкової, загальної середньої, професійної, підготовки, вищої, додаткової, післядипломної;

— врахування індивідуальних особливостей студентів у процесі розробки дистанційного курсу;

— інтеграції — створення віртуальної електронної бібліотеки навчальних дистанційних курсів, бланків даних та баз знань із захистом відповідних авторських прав;

— глобалізації — відкритість інформаційних ресурсів та організація навчальних процесів для всіх учасників системи дистанційної освіти з використанням телекомунікаційних мереж тощо.

Режим дистанційної освіти відкриває широкі можливості для особи, яка бажає отримати вищу освіту в тій чи іншій галузі, проте зважаючи на ряд зовнішніх факторів, наприклад: віддаленість місця проживання від місцезнаходження вищого навчального закладу, постійна зайнятість на робочому місці за відсутності можливості відриву від виробництва і т. і., не може навчатися традиційним способом. Ми вважаємо, що юридична освіта належить до такої сфери наукових знань, яку можна одержати в режимі дистанційної освіти.

У дистанційному режимі може бути надано вищу юридичну освіту, здійснено перепідготовку юридичних кадрів та підвищення кваліфікації юристів. Гнучкість дистанційної освіти як методу навчання багато в чому зумовлена тим, що слухач може обирати найбільш зручний для нього режим навчання (закінчити навчання не за один, а за два роки; інтенсивно навчатися в один період і знизити активність в іншій). Загальний же строк навчання, необхідний для повного засвоєння курсу, що пропонується, залежить від обсягу та характеру навчального курсу.

Дистанційне навчання з використанням комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій, як правило, проявляється у формі телеконференції, чат-заняття, веб-заняття, аудіо-, відеоконференції.

До позитивних аспектів юридичної дистанційної освіти потрібно віднести такі можливості, як:

— здобуття освіти особами, які за тих чи інших обставин не в змозі отримати її іншим способом;

— здобуття освіти без відриву від виробництва, місця проживання, а також здобуття одночасно декількох освіт у різних навчальних закладах;

— здобуття освіти в зручний для студента час, у зручному місці та зручному темпі навчання;

— формування з набору незалежних навчальних курсів (модулів) оптимального індивідуального або групового плану навчання;

— одночасне спілкування студентів із викладачами та між собою незалежно від місця їх перебування та часу входження в інформаційну та телекомунікаційну мережу;

— зменшення витрат на проведення навчання (немає витрат на оренду приміщень, на дорогу до місця навчання як у викладачів, так і студентів тощо);

— навчання великої кількості людей водночас;

— підвищення якості освіти за рахунок використання сучасних засобів,

— великих електронних бібліотек тощо;

— створення єдиного освітнього простору;

— використання найсучасніших досягнень інформаційних та телекомунікаційних технологій в освітньому процесі тощо (*Сучасні інноваційні підходи в навчальному процесі [Електронний ресурс] / С. М. Прилипка, С. М. Іванов. — Режим доступу: <http://www.uk.xl-ibx.com/4ekonomika/1278136-1-suchasni-innovaciynipidhodi-navchalnomu-procesi-prilipko-dyun-profesor-chlen-korespondent-naprnukraini-direkto.php>*).

У свою чергу негативними аспектами юридичної дистанційної освіти є:

— фактичну відсутність вітчизняних розробок кваліфікованих засобів навчально-методичного забезпечення (електронних підручників та книг, тестів та віртуальних тренажерів тощо) зі спеціальності «правознавство»;

— низький рівень комп'ютеризації навчальних закладів;

— відсутність досконалої нормативної бази існування і розвитку дистанційної освіти та державно визнаних концептуальних розробок, що нівелює її загальнодержавне значення і зводить його до корпоративних інтересів окремих груп осіб, які інколи можуть бути і не зовсім компетентними в цій галузі, та ін. (*Розвиток дистанційної освіти як елемент інноваційного процесу науково-освітньої діяльності в реаліях сучасності / Г. М. Сосна, Т. О. Шматковська // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор — нові виклики та можливості : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 14–16 трав. 2015 р. : до 50-річчя Інженерно-економічного факультету (Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту) / Нац. ун-т «Львівська політехніка». — Львів, 2015. — С. 675–676*).

Дистанційне навчання є відкритим і доступним для всіх, незалежно від того місця, де людина мешкає. Це навчання, а не самоосвіта. Воно використовує як технологічну основу сучасні засоби нових інформаційних технологій і засоби масової комунікації — як звичні (радіо, телебачення, факс), так і нові (аудіо-, теле- і відеоконференції, комп'ютерні телекомунікації тощо).

Отже, підготовка молодих юридичних кадрів неможлива без використання якісної, інтелектуальної навчально-наукової інформації, яка

є надійною ресурсною базою для інформатизації навчального процесу, створення сучасних науково-освітніх комп'ютерних мереж і вдосконалення системи підготовки фахівців у цілому.

Феклистова И. С.

Орловский филиал ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ» (г. Орел, Россия), доцент кафедры политологии и государственной политики, кандидат экономических наук

РЕСУРСЫ ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩИХ ЮРИСТОВ В ВУЗЕ

Развитие профессионализма будущих юристов представляется нам как длительный и многоплановый процесс, основы которого закладываются в период обучения студента в вузе. Данный процесс может проходить стихийно под влиянием случайно сложившейся социальной ситуации развития, а может осуществляться и целенаправленно. Вторым вариантом является более предпочтительным, так как он предполагает более пролонгированный характер с конкретной заданной целью — сформированная профессиональная позиция будущего юриста.

На каждом этапе формирования профессиональной позиции будущего юриста появляются новые умения, способности и навыки. Это осуществляется за счет реализации каждого педагогического условия, которое целесообразно включать в обучающие модели контекстного обучения: семиотическую, имитационную и социальную. Такие условия формирования профессиональной позиции будущего юриста позволяют значительно оптимизировать образовательный процесс в вузе в аспекте формирования необходимых для развития профессиональной позиции студентов-юристов профессионально значимых качеств, свойств личности и профессиональной компетентности.

В ходе обучения на юридическом факультете Орловского филиала ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ» реальная юридическая деятельность студентов, осуществляется на производственной практике, а именно: оказание правовой помощи населению Орловской области в виде консультаций по юридическим вопросам; написание заключений (устных и письменных), составление справок по вопросам гражданского законодательства; составление и проведение экспертизы юридических документов; разработка проектов нормативно-правовых документов; предста-

вительство в судах и прочее явилась эффективным способом развития профессиональной позиции будущего юриста.

Такой подход к обучению позволил юридическому факультету занять достойное место в ряду высших учебных заведений Орловской области, занимающихся подготовкой бакалавров, специалистов и магистров по направлению подготовки «Юриспруденция». Ведущие позиции юридического факультета академии не в последнюю очередь обусловлены тем, что на нем сложился сильный коллектив высококвалифицированных преподавателей, обладающих высоким интеллектуальным потенциалом. Профессорско-преподавательскому составу кафедр факультета удаётся гармонично сочетать во всём учебном процессе информационный и доктринально-дискуссионный аспекты обучения. Наличие профессионально-творческих начал у профессорско-преподавательского состава, работающего на факультете, позволяет так построить процесс обучения, что главным в нём становится выработка у студентов самостоятельных правовых взглядов и правового мировоззрения, способности обучающихся давать самостоятельную оценку различным суждениям по правовым проблемам. На факультете стремятся выявлять и развивать познавательные, творческие способности студентов, воспитывать у них те волевые и профессиональные качества личности, которые обеспечат их эффективную профессиональную деятельность в качестве юристов.

Для развития профессионализма будущих юристов в вузе необходимо соблюдать определенные педагогические условия, которые соответствуют либо одной, либо нескольким обучающим моделям обучения. Реализация данных педагогических условий целесообразно осуществлялась соответственно основным принципам контекстного обучения:

- принципу единства обучения и воспитания личности будущего профессионала;
- принципу личностного включения студента в учебную деятельность;
- принципу проблемности содержания обучения;
- принципу последовательного моделирования целостного содержания, форм и условий профессиональной деятельности специалистов студентами в процессе учебной деятельности;
- принципу соответствия форм организации учебной деятельности целям и содержанию образования;
- принципу приоритета совместной деятельности, взаимодействия и общения преподавателя и студентов, студентов друг с другом;
- принципу сочетания традиционных и новых педагогических технологий;
- принципу открытости — применения для достижения адресных целей обучения и воспитания в образовательном процессе разных педагогических технологий (из других теорий и подходов).

Обучение, реализованное через описанные условия, позволяет снять следующие противоречия между учебной и будущей профессиональной деятельностью, с которыми сталкивается преподаватель, осуществляющий обучение студентов и формирование профессионально позиции будущего юриста:

— различия между предметом учения: в условиях вуза студент получает знаковую систему учебной информации, а в условиях профессиональной деятельности он работает не только со знаками, но и с людьми, объектами (вещественными доказательствами) и пр. На факультативной дисциплине и производственной практике студент интегрирует разного рода информацию, экстраполируя ее на профессиональную деятельность;

— различия в мотивации: учебная деятельность предполагает познавательную мотивацию, а практическая — профессиональную. Использование кейс-метода, осуществление юридической деятельности в условиях производственной практики формируют учебно-профессиональную мотивацию;

— различия между содержанием обучения и труда: в процессе обучения в вузе содержание как бы «рассыпано» по множеству учебных дисциплин (иногда не связанных между собой), в труде оно используется системно. Использование метода кейс-стади, прохождение производственной практики даже в условиях юридической клиники позволяет студенту интегрировать множество знаний, полученных из разных дисциплин и применить их к конкретной правовой ситуации теоретической или практической;

— различия между превашированием в деятельности тех или иных психических процессов: у студента «эксплуатируется» чаще восприятие, внимание, память; при этом в труде для решения правового вопроса необходимы интегрированные знания, умения, способности. На производственной практике задействованы ресурсы всех сфер личности будущего юриста;

— различия между позициями студента и специалиста: студент занимает ведомую позицию, зависимую от директивного воздействия преподавателя, тогда как в работе юриста важны в первую очередь его собственная активность и инициатива. Деловые игры, реализуемые на факультативной дисциплине «Искусство публичного выступления», позволяют студентам включиться в активную позицию, предполагающую принятие самостоятельных решений. Данное утверждение характерно и для юридической деятельности студентов на практике;

— различия между характером информации: студент, как правило, получает статичную учебную информацию, при этом в профессиональной деятельности она применяется динамично. Кейс-технологии, дело-

вые игры, активные формы проведения лекций и семинаров способствуют динамичному процессу обучения;

— различия в коммуникации: при традиционной форме обучения в вузе студент не сотрудничает с другими студентами, он выступает самостоятельным одиночкой, при этом производственный процесс осуществляется в совместной деятельности специалистов. Выполняя проектную деятельность, решая юридические проблемные ситуации, осуществляя правовую деятельность в процессе прохождения производственной практики, используя помимо традиционного консультирования и онлайн консультирование, будущие юристы постоянно взаимодействуют в различных форматах (помощники, сотрудники, наставники, коллеги).

Производственная практика относится к социальной обучающей модели, так как студент осуществляет предметные действия и поступки в моделируемых и реальных ситуациях профессиональной деятельности, а преподаватель сопровождает его на данном этапе обучения в вузе. Специфика развития личности будущего юриста в этой модели заключается в развитии и реализации социальной и предметной компетентности, формировании профессиональной мотивации, личностных смыслов профессиональной деятельности.

Понимая важность и сложность включения будущего юриста в производственную практику, необходимо осуществлять данный процесс поэтапно. На первом этапе студентам целесообразно проходить практику на предприятии, где они являются по большей части наблюдателями осуществляемой юридической деятельности специалиста. Здесь достаточно восприятия и анализа реальных правовых ситуаций, при этом часть студентов являются субъектами правовых отношений. На втором этапе студент выступает в качестве специалиста, уже готового к самостоятельной профессиональной деятельности; здесь он уже выполнял роль субъекта правовых отношений (секретаря суда, судебного пристава, юрисконсульта, и т. д.). На третьем этапе особое значение в формировании профессиональной позиции будущего юриста имеет юридическая клиника. В рамках юридической клиники студенты юридического факультета оказывают бесплатную правовую поддержку и помощь населению в различных формах. Наиболее востребованными из них являются консультации и разъяснения по юридическим вопросам, связанным с разделом имущества, оформлением недвижимости, деятельностью и тарифами ЖКХ, взысканием ущерба, компенсации морального и материального ущерба, разрешению споров между супругами (досудебному, судебному) и пр. Таким образом, деятельность студентов осуществляется в форме консультаций по широкому кругу вопросов, устных и письменных заключений, различных справок по вопросам гражданского законодательства, составления юридических документов (жалоб, исков, претензий). Помимо прочего студентам 4-го курса необходимо:

участвовать в проведении правовой экспертизы документов гражданско-правового и гражданско-процессуального характера; осуществлять представительство в городских и районных судах по гражданским делам, делам об административных и уголовных правонарушениях; участвовать в разработке проектов нормативно-правовых документов, программ, заключений и пр.

В последнее время достаточно популярным стало юридическое консультирование в режиме онлайн. Сейчас появилось большое количество сайтов, в которых юристы оказывают услуги по правовому консультированию в форматах вопрос-ответ на сайте, через электронную почту, либо в реальном режиме. Знакомство с консультациями уже осуществленными другими специалистами юридического профиля позволяет будущему юристу получить реальное представление о наиболее актуальных вопросах в таких отраслях, как трудовое, финансовое, гражданское, земельное, административное, уголовное, семейное, уголовно-процессуальное право и др. Такое знакомство осуществляется путем анализа ресурсов онлайн-консультирования различных юридических организаций. В результате, помимо прочего, студенты получают ценный опыт самостоятельных консультаций как юридических, так и физических лиц по темам, наиболее ими изученным и освоенным. Однако следует отметить, что онлайн-консультации наиболее востребованы физическими лицами. Юридические лица обращаются за консультациями в реальном режиме. Преподаватель в таких консультациях являлся наставником, чаще наблюдателем, реже консультантом, но именно будущего юриста, а не самого клиента. Именно такой подход позволяет будущему юристу осознать высокую ответственность, а соответственно и осуществить серьезную подготовку к подобного рода консультациям.

Онлайн-консультирование наиболее интересно студентам, потому что оно предполагает подготовку к ответу на вопрос, сопровождается поддержкой наставника (специалиста, имеющего правовой опыт в определенной сфере) и придает уверенности, так как нет прямого контакта с клиентом. Получив опыт онлайн-консультирования, будущие юристы более уверенно переходят к очному консультированию. Особо отметим, что такое дистанционное консультирование также имеет ряд трудностей, так как вопрос не всегда корректно формулируется клиентом, однако уточнение отдельных пунктов при поэтапном консультировании позволяет будущим юристам выстроить верную тактику принятия решений.

Использование предложенных нами ресурсов инновационного обучения позволяет сформировать профессиональную позицию будущих юристов на высоком уровне.

Федорова Т. С.

*Міжнародний гуманітарний університет,
аспірантка кафедри теорії і історії держави та права
Інституту національного та міжнародного права*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ У ГАЛУЗІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮСТИЦІЇ: ВАЖЛИВІСТЬ ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Господарська юстиція в Україні пройшла довгий та непростий шлях свого становлення та розвитку і надалі продовжує динамічно розвиватися.

У період становлення незалежної України і надалі, поряд із законодавчою базою, матеріально-технічним забезпеченням, величезне значення має саме кадрове забезпечення судової системи. Підготовка кадрів для спеціалізованих судів — судів господарської юстиції значно відрізняється від підготовки кадрів для інших державних та недержавних структур.

Як правило, молоді спеціалісти, що приходять на роботу до господарських судів та мають великий багаж теоретичних знань, потребують додаткової підготовки і витрачають багато часу на отримання практичного досвіду, що впливає на ефективність та якість роботи усієї судової системи.

Звісно, вища юридична освіта в Україні потребує комплексного реформування, без якого неможливі й кардинальні зміни у підготовці кадрів для судів господарської юстиції. Ця проблема існує доволі давно та потребує особливої уваги з боку освітян для якнайшвидшого її вирішення.

Для роботи у судовій системі, в тому числі у господарських судах України, дуже важливими є практичні знання, які отримати до працевлаштування студентам, на жаль, важко. Однак освітніми програмами університетів та юридичних факультетів передбачені ознайомча, виробнича, переддипломна та інші види практики (<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>), на яких студент має можливість ознайомитися із роботою апарату суду, канцелярії, відділів суду та суддівського корпусу. Не менш важливим для отримання практичного досвіду є участь студентів у судових засіданнях, де вони мають можливість ознайомитися із реальними справами, які розглядаються та вирішуються судом.

Суди завжди відкриті для осіб, які бажають отримати досвід та практичні знання. Наприклад, Одеський апеляційний господарський суд України щорічно проводить День відкритих дверей для усіх бажаючих, влаштовуючи екскурсії та запрошуючи на відкриті судові засідання. Це свідчить про те, що суди дуже зацікавлені у наборі висококваліфікова-

них кадрів та всіляко сприяють отриманню студентами знань та навичок, які стануть їм у нагоді для подальшого працевлаштування.

Крім того, важливим фактором для отримання додаткових знань та вмінь є самостійна робота студента. Систематична самостійна робота студента зумовлена динамічними змінами у законодавстві, яким у своїй діяльності керуються працівники господарських судів України. Університети та юридичні факультети України, розуміючи динамічність та швидкість зміни законодавства, зобов'язані слідкувати за цим та надавати студентам лише актуальну інформацію. Також, окрім лекційних та семінарських занять, викладачі із студентами мають проводити імпровізовані судові засідання, де у формі навчальної гри розглядаються господарські справи. У подібних судових засіданнях студенти постають у ролі судді, секретаря судового засідання, позивача, відповідача тощо. Студент може ознайомитись особисто з кожною із професій, з документами, якими керується кожен із учасників процесу, також із самою суттю справи та самостійно спробувати вирішити господарський спір, а компетентний та досвідчений викладач має допомагати у разі виникнення питань та суперечок.

Слід розуміти, що практичні навички та досвід, який студент отримує за роки навчання у вищому навчальному закладі, не тільки надасть поштовх до розвитку судової системи України в майбутньому, а й допоможе молодому спеціалісту швидше розбирати, вирішувати та знаходити відповіді на будь-які процесуальні питання, що виникають під час роботи у судах господарської юстиції.

Федоров В. А.

Національний університет «Одеська юридична академія», помічник президента, доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРЕДСТАВНИЦТВО СТУДЕНТІВ В ОРГАНАХ САМОВРЯДУВАННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Процес становлення української суверенної, незалежної, соціальної, правової держави продовжується, і, звичайно, одним із головним напрямів її розвитку і постійного реформування є надання державою якісної та повноцінної освіти, а інтеграція України у європейське співтовариство вимагає ще більшої її демократизації. Болонський процес розглядає студентство як повноцінного, компетентного та активного партнера та орієнтує вищі навчальні заклади на залучення студентства до формування зони європейської вищої освіти.

Юридична освіта є основоположною для якісного та оперативного функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування і, як наслідок, усього механізму держави в цілому. Адже саме від виховання молоді та її освітньої підготовки залежить забезпечення органів державного управління та місцевого самоврядування високопрофесійними, ініціативними, патріотично налаштованими, високоморальними управлінськими спеціалістами, здатними брати на себе відповідальність й успішно вирішувати нагальні загальнодержавні та регіональні проблеми і в такий спосіб організовувати ефективне управління політичним, економічним і соціальним розвитком країни. Саме таке завдання нині стоїть перед вищими навчальними закладами юридичного спрямування, бо виховання активної громадянської позиції не може бути здійснено без надання можливості молоді висловлювати свої думки та приймати відповідальні рішення. Ймовірно, саме тому в Законі України «Про вищу освіту» (далі — Закон) законодавець наділив студентство повноваженнями брати участь у вирішенні питань загальноуніверситетського характеру через представництво у вищому колегіальному органі вищу — загальних зборах (конференції) трудового колективу, в органі громадського самоврядування навчально-наукового інституту (факультету), Вченій раді університету, органах студентського самоврядування.

Під час аналізу ситуації, що склалась у деяких вишах України, постає питання щодо правильної імплементації Закону. Як зазначено у Законі, в органи громадського самоврядування виборні представники з числа студентства обираються шляхом прямого таємного голосування і першочерговим завданням студентства є обрання робочої групи, яка буде відповідальною за організацію і проведення такого голосування та забезпечення його прозорості. На вищий навчальний заклад покладається лише завдання виховання у студентства почуття відповідальності та усвідомлення своїх рішень, своєрідна підготовка ґрунту для наступних усвідомлених дій.

На жаль, на сучасному етапі імплементації законодавства про вищу освіту постає питання стосовно втручання адміністрації вишів у діяльність студентського самоврядування або невизнання останнього як повноцінного, уповноваженого для ухвалення рішень органу. Тому саме від дотримання керівниками вишів законності та від їхньої сумлінності й чесності залежить представництво студентства в органах самоврядування вишу.

Найважливішим органом представництва студентів у виші, уповноваженим на безпосередні дії та прийняття рішень, є студентське самоврядування.

Студентське самоврядування — це самостійна громадська діяльність, право та можливість студентів вищих навчальних закладів брати участь

у вирішенні питань загальноуніверситетського характеру та реальна можливість студентства брати участь в управлінні університетом.

Поняття «студентське самоврядування» зовсім не є феноменом на теренах України та сягає своїм корінням ще в середньовічні університети, де воно існувало у формі залучення окремих студентів до виконання тих чи інших адміністративних функцій або у формі викладання в якості помічників академіків та професорів. Своє офіційне визнання як представника студентства на законодавчому рівні отримало ще у 1991 році у Законі України «Про освіту», де передбачалося право створювати органи студентського самоврядування у вишах. Та детальне закріплення прав та обов'язків студентів на законодавчому рівні відбулося лише у 2015 році із прийняттям Закону України «Про вищу освіту» (далі — Закон). Цей же документ закріпив основні терміни, визначивши студентське самоврядування як право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військовослужбовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту своїх прав та інтересів, а також право брати участь в управлінні вищим навчальним закладом (<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>).

Як свідчить аналіз, основною проблемою, яка постала на практиці, є імплементація Закону у сенсі отримання студентським самоврядуванням реальних повноважень, які надані законодавцем, а також питання виконання їх рішень. Адже, на жаль, не всі керівники вишів сприймають студентське самоврядування як орган, до якого слід прислухатися та забезпечувати виконання його рішень в обов'язковому порядку. Експерти Національного інституту стратегічних досліджень у своїй аналітичній записці «Студентське самоврядування як фактор оптимізації навчального процесу у вищій школі» (<http://www.niss.gov.ua/articles/1416>) відзначають ще цілу низку типових порушень норм законодавства про студентське самоврядування: відрахування, поновлення, переведення студентів з контракту на бюджет чи навпаки, поселення та виселення з гуртожитку без згоди органу студентського самоврядування; призначення посадових осіб, відповідальних за роботу зі студентами, без участі студентських представників (*Входження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / [кер. авт. кол. Т. В. Фініков]. — Київ : Таксон, 2012. — С. 47*) І знову виникає потреба звернути увагу Міністерства освіти і науки України на необхідність забезпечення належного контролю та притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні вимог законодавства.

Керівництву вишів потрібно усвідомити, що, як свідчить досвід зарубіжних країн, ефективне функціонування студентського самоуправління досить позитивно впливає на якість освітніх послуг, що надаються. Студентське самоврядування сприяє прямій зацікавленості студентів у

високій якості освітніх послуг, зростанні рейтингу та авторитету вишу, а отже, позитивно впливає на академічну успішність та оптимізацію навчального процесу у вищій школі в цілому.

Хрущ Т. О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
бібліотекар Наукової бібліотеки*

ОСОБЛИВОСТІ АРХІВУВАННЯ НАУКОВИХ ПРАЦЬ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ РЕПОЗИТОРІЇ НУ «ОЮА»

Питання забезпечення відкритого доступу є дуже актуальним у сучасних освітніх процесах. Вільний доступ до інформації наразі є однією із гарантій забезпечення прозорості та доброчесності в академічних колах. Тому, не є дивним прагнення будь-якої наукової установи до створення архіву власних напрацювань.

Національний університет «Одеська юридична академія» не є виключенням із вищезазначених процесів. Створення Інституційного репозиторію Національного університету «Одеська юридична академія» відкрило нову епоху як у забезпеченні доступу до доробку провідних вчених-юристів Одеської школи права, так і у впровадженні новітніх технологій у бібліотечній діяльності. Саме Наукова бібліотека Національного університету «Одеська юридична академія» є ініціатором створення репозиторію, та уповноважена наповнювати фонди репозиторію і допомагати у самоархівуванні професорсько-викладацькому складу Національного університету «Одеська юридична академія».

Розміщенню наукових праць в Інституційному репозиторії Національного університету «Одеська юридична академія» завжди передують укладання авторського договору між автором публікації і Національним університетом «Одеська юридична академія», який є згодою на обробку та розміщення публікації у вільному доступі.

Інституційний репозиторій Національного університету «Одеська юридична академія» розміщений на платформі Dspace, яка забезпечує з одного боку індексування публікацій світовими наукометричними базами, а з іншого — забезпечення відкритого доступу до наукових напрацювань.

Процес розміщення запису у Інституційному репозиторії Національного університету «Одеська юридична академія» складається із декількох етапів: створення (обрання) відповідної колекції, додання первинного опису документа, додання метаданих, завантаження файлу наукової

праці, перевірка даних та надання ліцензії-згоди на розміщення файлу та метаданих у відкритому доступі.

Створення колекції супроводжується введенням метаданих: назви колекції, за необхідності — даних щодо структурного підрозділу чи особи, праці яких знаходитимуться у колекції. Наступними етапами колекції наповнюється науковими працями.

Додання кожної публікації у колекцію включає введення метаданих: прізвища, імені та по-батькові автора (-ів) трьома мовами (українською, російською та англійською); назви публікації; дати випуску; видавництва; цитування (бібліографічний опис, що індексується пошуковими машинами та наукометричними базами); ISBN/ISSN для книг або журналів; тип та мову публікації.

Окремими метаданими вважаються анотації та ключові слова. Чим більша кількість ключових слів — тим більше шансів, що публікація буде знайдена та процитована, тому важливо, аби ключові слова вводилися без помилок та декількома мовами. З практики додавання публікацій у репозиторій Національного університету «Одеська юридична академія» можемо зазначити, що доцільна кількість ключових слів для середньостатистичної статті становить 6–7 кожною мовою, тобто 18–21 ключове слово українською, російською та англійською мовами. Анотації також необхідно подавати трьома мовами, оскільки саме із анотації у більшості випадків робиться первинний висновок про зміст публікації.

Останнім з основних етапів додавання публікації у репозиторій Національного університету «Одеська юридична академія» є прикріплення файлу публікації. Платформа Dspace передбачає завантаження файлів будь-якого типу, але загальновизнано, що найбільш доцільно завантажувати файли у форматі PDF (Portable Internet File), оскільки цей формат може бути прочитаний та розпізнаний як пошуковими машинами, так і будь-якими ОС. До публікації у репозиторії Національного університету «Одеська юридична академія» можна додавати необмежену кількість файлів, в окремому полі зазначаючи їх призначення (наприклад, до записів із дисертаційними матеріалами спеціалізованих вчених рад додаються файли дисертацій, авторефератів дисертацій, відгуків опонентів, а кожен із цих файлів позначається відповідним підписом).

Після введення усіх метаданих та додання файлу публікації необхідно перевірити усе введене і підтвердити. Останнім кроком є надання ліцензії-згоди на розміщення файлу та метаданих у відкритому доступі. У разі виявлення будь-яких недоліків у доданій публікації, її можна відредагувати за допомогою опції «Змінити документ». Також, якщо додання публікації не було закінчене, незавершений запис можна знайти в опції «Відправлення».

У вересні 2016 року Інституційний репозиторій Національного університету «Одеська юридична академія» було інтегровано із міжнарод-

ною системою ідентифікації вчених ORCID. Прізвища, імена та по-батькові вчених, зареєстрованих в ORCID, при додаванні їх робіт до репозиторію, позначаються позначкою .

Це також виводить праці вчених Національного університету «Одеська юридична академія» на рівень міжнародного визнання, підвищуючи рейтинг як самих авторів, так і за сукупністю і рейтинг Національного університету «Одеська юридична академія».

Таким чином, важливо зазначити, що робота Інституційного репозиторію Національного університету «Одеська юридична академія» є важливою для наукометричних та вебометричних показників, а крім того — виступає гарантією відкритості та доброчесності вчених, виводячи наукові здобутки представників Одеської школи права на міжнародний рівень академічної співпраці.

Iulinetska Iu. V.

*National University «Odessa Law Academy», associate professor
of the department of foreign languages, candidate of philological sciences*

BLENDED LEARNING: THE VALUE OF TECHNOLOGY FOR FOREIGN LANGUAGE TEACHERS AND LEARNERS

Transformation of the higher education system in Ukraine is due to the tendency of transition to innovative student-oriented paradigm of education and implementation of the competence approach. There are changing demands to educational process, in which various methods and technologies are refracted through the personal potential of the student, his\her motivation, abilities, and needs. Thus, the student becomes the subject of learning activity, its active member.

The process of language training in high school takes other forms. Innovations concern the requirements for implementing new educational technologies during practical classes and self study. Hence, the use of methods of teaching based on blended learning which provides for the development of individual educational trajectories, independent learning with the use of information technology.

Blended learning technology is becoming the most popular and effective in learning a foreign language. It allows to maximum productively organize teacher's and student's time, and makes the process of language learning — with the use of a large number of online components and Internet resources — fun and accessible.

The concept of «blended learning» appeared not so long ago. On the

one hand, it is a combination of strict formal means of learning (class-work, studying a language course material) with informal (discussing the most important aspects of educational material via e-mail and Web conference). On the other hand, it is a combination of different ways of presenting educational material (face-to-face, online learning and self-study) (*Banados E. A blended-learning pedagogical model for teaching and learning EFL successfully through an online interactive multimedia environment // CALICO Journal. 2006. N 23 (3). P. 533–550*). Thus, blended learning technology makes possible effective teaching of a foreign language with the elements of interactive and distance learning. All components of blended learning interact, but this occurs only if they are correctly methodically organized.

An important task in the context of current trends in the development of higher education in Ukraine, including the process of teaching and learning a foreign language, is to develop skills of independent educational activity of students — their academic autonomy. The advantages of blended learning, above all, include the possibility to build individual educational trajectory of the students and their increasing responsibility for learning outcomes. Teacher's responsibility is to manage effectively the blended learning environment (a combination of classroom and extracurricular student work), to stimulate students' independent work, create online support for them. Students, in turn, need to formulate the learning objectives, to identify and develop their own learning style, develop an individual learning plan (*Bonk C. J. & Graham C. R. Handbook of blended learning: Global Perspectives, local designs. San Francisco, CA: Pfeiffer Publishing, 2005*).

Current education technology tools include online computer tests to determine the level of language skills, different training programs, the possibility of online communication with native speakers, access to authentic foreign language texts. Efforts of many teachers aim to develop tools for student's independent learning. The multimedia e-learning or learning management systems are being created, in which both students and teachers are able to effectively move forward on the way to cognitive goals. These systems may operate in real time, are characterized by the high level of interactivity, and contain a large number of individual and group assignments. The functioning of these systems is provided by the so-called «online platforms», where one can create an information environment and conditions for active learning. The future of foreign language education is difficult to imagine without this kind of technology.

Among the tools of «online platforms» necessary for individual and group research activities (such as designing a topic project) in the field of foreign language learning are the following: IM — a form of group communication on the Internet in real time; Internet blog, the main contents

of which are regularly added entries (posts) that contain texts or images; Forum — a set of topics for virtual form discussion / exchange of views on certain topics; wiki — a site on the Internet, the structure and content that users can modify using the tools provided by the site itself. The use of electronic tools on the one hand, gives a possibility to choose one's own learning trajectory (students work with ICT at a convenient time, in a convenient location and the number of times that they need) and an ability to control their own cognitive processes organizing the work during extracurricular time. On the other hand, the ease of use of ICT enhances students' motivation when learning a foreign language.

The current model of blended English language learning at the National University «Odessa Law Academy» suggests that:

- all the materials for practical classes on the discipline «English for specific purposes» are available for students and can easily be used for self-regulated learning, i.e., training materials exist not only in printing, but also online;

- the teacher creates a resource bank, where specifies basic and additional materials, web links, which can be used by students while studying the specific language material;

- there is a possibility of online communication, using the tools such as chat and e-mail;

- there are individual and group projects that develop such skills as research and team work, information analyzes, proper distribution of responsibilities and accountability for decisions;

- students' self-study is supplemented by tutorial video lessons that make the learning process easier and complete.

Blended learning technology aims to form students' ability to plan and organize their activities focusing on the learning outcomes. Students develop skills to work in the information space, to search for, select and analyze information, to submit the result of using a variety of advanced technologies, that is, develop the necessary communicative and socio-cultural competence.

Obviously, the blended learning model is consistent with the concept of modernization of higher education based on the introduction of new educational standards and joining the Bologna process and other international agreements. Information and communication technologies, in particular, blended learning technology, integrated into the process of learning a foreign language in high school, allows modifying the forms and methods of educational activities and thus has a positive impact on the process of language teaching and learning in general.

Секція 4
ВПЛИВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ НА ЮРИДИЧНУ
ОСВІТУ І НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: АКТУАЛЬНІ
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Андреев Д. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Інституту інтелектуальної власності в м. Києві,
доктор юридичних наук, доцент*

**ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ВЛАДИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ТА СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Переважає більшість сучасних філософсько-правових та соціологічних концепцій, розвиток суспільно-правових відносин, зокрема контроль громадянського суспільства за діяльністю органів державної влади розглядає як результат складної комунікаційної взаємодії різних соціальних груп та структур, що утворюються в суспільному організмі. При цьому їх статус залежить від здатності й можливостей здійснення громадянського контролю у широкому спектрі: від міжособистісних (індивідуальних) контрольних функцій до масштабів міжсуспільних.

Загалом, ця тема з першої чверті ХХ ст. стала предметом підвищеної наукової уваги та дослідницьких розробок, але, на нашу думку, проблематика створення й удосконалення системи громадянського контролю над державною владою, а також окремим індивідуумом і державою досліджувалась ще у класичних працях давньогрецьких філософів.

Підтвердження цьому знаходимо в одному з найвидатніших творів античності «Держава» давньогрецького філософа Платона (грець. Πλάτων), архітектоніка якої має форму взаємодії різних суспільних інститутів — діалогу між Сократом (грець. Σωκράτης), який представляє когорту філософів, та його співрозмовниками, кожного з яких запропоновано розглядати як певну соціальну верству: Кефал (грець. Κεφάλος) — заможних громадян (керівництво) старшого покоління; Полемарх (грець. Πολέμαρχος) — молодь, «спадкоємців його (Кефала) думок», Фрасімах (грець. Φρασύμαχος) — критики влади та ін. (Платон. *Держава* / Платон ; [пер. з давньогр. Д. Коваль]. — Київ : Основи, 2000. — С. 11).

Результатом цих діалогів є спроба реалізації ідеї громадянської угоди,

яка постає результатом гармонічної соціально-правової комунікації в суспільстві та ґрунтується на досягненні взаємної домовленості членів певного суспільства. Механізми цієї взаємодії, що регламентують певний контроль «керівництва» перед «критиками влади» в подальшому значно змінюються та набувають нових форм.

У деяких поширених сьогодні наукових теоріях, присвячених питанням громадянського контролю над владою, відзначається фрагментація різних концептів соціально-правової комунікації влади та громади, що, відповідно дозволяє інтерпретувати цей феномен з позиції теоретико-правового та соціологічного аналізу та в подальшому здійснити пошук нових інноваційних моделей, у яких доцільно спробувати знайти вдалі приклади контролю громадянського суспільства за владою минулих часів. При цьому особливий інтерес становлять питання формування сучасної структури, принципів, функцій і методів контрольно-договірної взаємодії в різних формах суспільних зв'язків та політичних конструктів.

Так, у «Державі» Платона знаходимо тезу про те, що контрольно-договірна взаємодія є самореферентною і саме ця комунікація стає каталізатором створення та формування нового правового поля як феномена співіснування влади та суспільства, оскільки «коли вже не стало сили уникнути одного (*несправедливості*) і дотримуватись іншого (*справедливості*), вирішили, що доцільно буде домовитись між собою, аби люди почали укладати взаємні угоди про контроль, назвавши ці домовленості законними і справедливими (Платон. *Держава* / Платон ; [пер. з давньогр. Д. Коваль]. — Київ : Основи, 2000. — С. 44).

Філософ Б. Спіноза (лат. Benedictus de Spinoza) зазначав, що суспільство може бути створене без жодного протиріччя з природним правом, а будь-який договір може дотримуватись завжди з найбільшою вірністю, якщо, звичайно, кожен член суспільства перенесе на нього всю міць, яку він має; воно є вищою формою панування, і якому кожен буде зобов'язаний коритися чи добровільно або під страхом покарання. Але право такого суспільства називається демократією, як загальне зібрання людей, які спільно мають верховне право на все, про що вони можуть домовитися (Спіноза Б. *Избранные произведения. В 2 т. Т. II* / Бенедикт Спіноза ; [пер. с лат. М. Лопаткина]. — Москва : Гос. изд-во полит. лит., 1957. — С. 207).

Отже, концепт контролю громади над владою нерозривно пов'язується з верховним правом індивідуума, сила і сфера дії якого залежить від результатів соціально-правової комунікації суспільства та держави, що виявляється в «домовленостях» та організації дотримання тих «домовленостей» у суспільстві.

Підтвердження нашої гіпотези знаходимо у працях Жан-Жака Руссо (фр. Jean-Jacques Rousseau), який у XVIII ст., досліджуючи природу суспільного договору, обґрунтував цей феномен з позиції контролюючої

взаємодії між суспільством та владою і визначив, що саме «... суспільний лад є тим священним правом, яке слугує основою для усіх інших прав. Але ж це право не встановлюється природою; отже, воно ґрунтується на домовленостях» (*Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права* / Жан-Жак Руссо ; [пер. з фр. та комент. О. Хома]. — Київ : Port-Royal, 2001. — С. 9).

Конфігуративна єдність цих значень зводиться до тріади — «влада держави», «влада закону», «влада взаємодії суспільства та держави». Враховуючи те, що на всіх етапах свого розвитку будь-яке суспільство поділялось на правлячу меншість та керовану більшість, можна виокремити одну сталу закономірність — відмінність між соціальними прошарками полягає не тільки в матеріальних статках, можливостях доступу до суспільних благ та наявності легітимізованих владних повноважень.

С. Московічі (фр. Serge Moscovici) зазначив, що «відкриті комунікації та контроль над владою — ось дієве і неминуче джерело відносин між людьми» (*Московичи С. Машина, творящая богов : [пер. с фр.] / С. Московичи. — Москва : Центр психологии и психотерапии, 1998. — С. 283*). Отже, зв'язувальною ланкою цих відносин постають дієві механізми контролю громадянського суспільства над владою, оскільки, як зауважив вже згаданий нами Ж.-Ж. Руссо, «... якщо не існує жодної попередньої домовленості, то звідки ж виникає обов'язок меншості коритися виборові більшості, коли думки не виявляються одноставними?» (*Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права* / Жан-Жак Руссо ; [пер. з фр. та комент. О. Хома]. — Київ : Port-Royal, 2001. — С. 20).

З позиції потенційних можливостей соціально-правового договору «громадський контроль» як суспільний феномен ретельно досліджували у своїх працях М. Вебер (нім. Max Weber), К. Маркс (нім. Karl Heinrich Marx), А. Шопенгауер (нім. Arthur Schopenhauer). Як справедливо зазначав один з найавторитетніших істориків XIX ст. В. Ключевський, «...давні європейська держава стає федерацією суспільних прошарків, союзом декількох державних прошарків, який утримується на взаємно контролюючому договорі» (*Ключевский В. Сочинения. Т. VIII. Исследования, рецензии, речи (1890–1905) / В. О. Ключевский. — Москва : Изд-во социал.-экон. лит., 1959. — С. 7*). Тому логічним буде, на нашу думку, зробити припущення стосовно існування тісного взаємозв'язку між буржуазною революцією та революцією в соціально-правових комунікаціях влади та громадянського суспільства, які в сукупності своїй змінили обриси європейської державності.

З. Бауман (польск. Zygmunt Bauman) звертав увагу на «значну схожість між двоступеневою моделлю раціонального суспільства в теорії М. Вебера і картиною раціонального суспільства, змалюваної І. Бентамом (англ. Jeremy Bentham) у притчі «Паноптикон» (*Бауман З.*

Свобода как социальное отношение / Зигмунд Бауман ; [пер с англ. Г. Дашевского]. — Москва : Новое изд-во, 2006. — С. 68). Кожна модель скріплена суворим поділом двох різних, але взаємодоповнюючих принципів взаємовідносин між владою та суспільством; кожна поєднує свободу і несвободу як однаково необхідні складові частини; і кожна обходиться без «духовної єдності» на кшталт «прихильності загальним цінностям», покладаючись на передбачувану егоїстичність індивідуумів як на достатню умову свого правильного функціонування. В обох моделях селективно розподілена індивідуальна свобода та можливість громадського контролю розглядається, насамперед, як функціональний фактор, що забезпечує раціональність системи функціонування громадянського суспільства.

Т. Парсонс (англ. Talcott Parsons) у праці «Розуміння суспільства: компоненти та їх взаємовідносини» зазначав, що державна система взаємодії громадянського суспільства та влади утворюється як інтеракція людських індивідуумів, а тому кожен учасник є одночасно і діячем (що володіє певними цілями, ідеями, установками і т. д.), і об'єктом орієнтації з функцією контролю для інших суб'єктів цих взаємовідносин.

Система інтеракції є певним аспектом, абстрагованим від тотальної сукупності процесів дій учасників інтеракції. За такої інтерпретації кожна з трьох інших систем дії (культура, особистість, поведінковий організм) становить частину навколишнього середовища або, можна сказати, навколишнє середовище соціальної системи. Ми виділяємо три дуже великих еволюційних рівня, які доцільно назвати первісним, проміжним і сучасним.

Зауважимо, що Т. Парсонс визначив правову писемність як особливий інструмент взаємодії влади та громадянського суспільства — «доленосний вихід з первісності звичаєвого права», який посилює базисну диференціацію між соціальною і правовою системами і значно розширює межі та владу останньої. Правова писемність (законодавче закріплення умов співіснування суспільства та влади) сприяє незалежності правової системи від постійно зростаючих потреб суспільства. Водночас закон як невід'ємний зв'язувальний елемент сучасного суспільства, розвиваючись до необхідного рівня, сприяє незалежності нормативних компонентів соціальної структури від примусу політичних та економічних інтересів, а також від особистісних факторів.

Філософ Н. Луман (англ. Niklas Luhmann) також зауважив, що історичним імпульсом для виникнення особливих символізованих засобів соціально-правової комунікації суспільства та влади стали нові форми суспільного договору, які неосяжно розширила потенціал громадянського суспільства і вивела його за межі інтеракції безпосередньо присутніх, а значить, і з-під контролю конкретних систем інтеракції. Без дієвого суспільного договору було б неможливо вибудовувати зв'язувальні ланцюги

влади всередині політико-адміністративної бюрократії, не кажучи вже про демократичний контроль над політичною владою (*Луман Н. Власть / Никлас Луман ; [пер. с нем. А. Ю. Антоновского]. — Москва : Практис, 2001. — 256 с.*).

У цьому аспекті, на нашу думку, доречно згадати постулат одного з авторів Першої поправки до Конституції США четвертого Президента США Джеймса Медісона (англ. James Madison), у якому проголошується, що «...народ не може бути позбавленим свого права висловлювати, описувати чи публікувати свої погляди або бути обмеженим у цьому праві; а свобода слова, як одна з великих підвалин загальної свободи, має бути непорушною» (*Медісон Джеймс. Политическое наследие Джеймса Медисона [Электронный ресурс] : учеб. для вузов / Медисон Джеймс. — Режим доступа: http://adhdportal.com/book_3211_chapter_54_POLITICHSKIEUCHEENIE_DZHEJMSA_MEHDISONA.html*).

Звернемо увагу на те, що практично на кожному історичному етапі поняття громадського контролю як найважливішої характеристики сучасної цивілізації збагачується новим змістом, що призводить до зміни конфігурації всієї дефініції. Вбачається абсолютно логічним існування низки визначень громадського контролю влади в різних соціально-філософських, соціологічних, філософсько-правових та політологічних теоріях.

Наприклад, у соціальній концепції Ю. Габермаса (нім. Jürgen Habermas) трактування поняття «громадський контроль влади» зводиться до визначення соціальних взаємозв'язків на різних рівнях правовідносин за допомогою механізмів, які діють на підставі розвинутих принципів свободи слова. Водночас Джон Кін застерігав від небезпеки, яку криє в собі парадигма протиставлення індивідуума в боротьбі за тотальний контроль над владою шляхом одноосібного «привласнення» свободи слова, у якій засоби масової комунікації розглядаються виключно як пасивний або нейтральний канал для поширення інформації про події. О. Дубас вважає, що окрему увагу дослідники повинні зосередити на тому, що особливе місце у владній (державній) взаємодії належить обміну інформацією між тими, хто управляє, і тими, ким управляють, між політичною системою і середовищем з метою отримання згоди останніх на прийняття рішень. З огляду на зазначене, можна стверджувати, що від особливостей взаємодії влади та громади залежить ефективність політичної системи, її здатність адекватно реагувати на виклики (*Дубас О. Інформаційно-комунікаційний постір: культурно-політичні детермінанти : [монографія] / О. Дубас — Київ : Генеза, 2011. — С. 18*).

Водночас не втрачає актуальності дискурс щодо існування ґрунтовної теоретико-методологічної основи будь-якої сучасної форми державного управління, що дозволяє розглядати «владу» та «громадський контроль» над нею як про окремий інститут соціуму, що потребує ле-

гітимізації (від лат. *Legitimus* — законний). Причому доведення легітимності не завжди полягає у встановленні законності з погляду юридичного обґрунтування.

В цьому аспекті звернемо увагу на досить вдале зауваження М. Маклюєна, який сформував тезу про безперспективність формації влади тільки на засадах примусу та обґрунтував важливість і обов'язковість забезпечення підтримки влади основною часткою населення — фактично здійснення легітимізації влади шляхом утворення необхідного супроводу у формі створення позитивної громадської думки з відповідними важелями громадського контролю (*Маклюэн М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / М. Маклюэн ; [пер. с англ. В. Николаева ; закл. ст. М. Вавилова]. — Москва, 2003. — 464 с.*).

Звужуючи межі аналізу взаємодії влади та індивідуума, зокрема контролю громадянського суспільства за діяльністю органів державної влади, до рівня суспільної системи загалом, можна скористатися більш сучасними теоріями суспільства, що будуються навколо трьох різних концепцій, які, незважаючи на, як здається, різні предмети дослідження, допускають інтеграцію в одній спільній сфері — сфері соціально-правових комунікацій влади та суспільства. Йдеться про:

- 1) теорію освіти і диференціації систем;
- 2) теорію еволюції;
- 3) теорію символічно генералізованих засобів правової інформації.

Ці підходи виводять нас за межі розуміння громадського контролю над владою як простого вираження чи незалежної величини, властивих суспільству як соціальному фактору.

Напевно, ні в кого не викликає сумнівів теза про взаємозалежність еволюції понять «влада», «суспільство», «комунікація» та «громадський контроль». Відповідно, ми можемо зробити висновок: кожний новий еволюційний етап розвитку суспільства неодмінно супроводжується революційною у сфері комунікаційних відносин влади та громади в аспекті здійснення взаємного нагляду, зокрема механізмів контролю громадянського суспільства за діяльністю державної влади. Причому осмислення та шляхи запровадження цих механізмів повинні стати об'єктом ретельного дослідження науковців, громадських активістів та державних управлінців.

Арістова І. В.

*Сумський національний аграрний університет,
завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права,
доктор юридичних наук, професор*

Запара С. І.

*Сумський національний аграрний університет,
декан юридичного факультету, доктор юридичних наук, професор*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК

Усвідомлюючи необхідність вдосконалення юридичної освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, у роботі вважалося за доцільне акцентувати увагу на формуванні ефективного нормативно-правового підґрунтя реформування юридичної освіти в Україні. Для вирішення зазначеного завдання пропонується модель правового регулювання реформування юридичної освіти в Україні. Це системне утворення, невід'ємними взаємодіючими складовими якого постають: 1) загальне нормативно-правове забезпечення реформування вищої юридичної освіти в Україні; 2) спеціальне нормативно-правове забезпечення реформування вищої юридичної освіти в Україні.

Перша складова системи має включати: а) Конституцію України; б) закони України, передусім, Закон України «Про вищу освіту»; в) міжнародні нормативно-правові акти у сфері вищої освіти, ратифіковані Верховною Радою України; г) підзаконні нормативно-правові акти (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187 «Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів освіти»; Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 червня 2016 року № 600 «Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти»).

Що стосується другої складової системи, її елементами мають поставати: а) закони України, які регулюють суспільні відносини у сфері вищої юридичної освіти в Україні; б) міжнародні нормативно-правові акти у сфері вищої юридичної освіти, що ратифіковані Верховною Радою України; в) підзаконні нормативно-правові акти у сфері вищої юридичної освіти. Наголошується, що системоутворюючим чинником запропонованої моделі має бути мета, яка у роботі визначена як формування комплексного нормативно-правового підґрунтя для забезпечення якості вищої юридичної освіти. Встановлено чинники, що мають гарантувати якість цієї освіти.

Аналіз сучасного стану спеціального нормативно-правового забезпечення реформування вищої юридичної освіти в Україні дозволив дійти висновку стосовно практично відсутності нормативно-правових актів (різної юридичної сили) в означеній галузі. Водночас, з'ясовано існування відповідних міжнародних документів рекомендаційного характеру, положення яких мають бути орієнтиром під час розробки нових нормативно-правових актів в Україні у галузі вищої юридичної освіти. Проведені дослідження свідчать також про активізацію діяльності наукової спільноти України у напрямку формування концептуально оформлених ідей, принципів, механізмів з метою удосконалення законодавства України у галузі вищої юридичної освіти. Розуміючи те, що, з одного боку, правова доктрина офіційно не визнається юридичним джерелом (формою) права в Україні, водночас, з іншого боку, вважаємо за важливе акцентувати увагу на ролі правової доктрини у створенні перспективних юридичних джерел права у зазначеній галузі. Аналіз існуючого досвіду стосовно врахування думок вчених-юристів щодо удосконалення нормативно-правових актів, створення нових правових понять і категорій, розвитку методології тлумачення законів, розробки коментарів до законодавчих актів та ін. переконливо доводить корисність такого підходу.

Очевидно, що яскравим прикладом інтеграції наукових позицій учених є правова доктрина — проект Концепції вдосконалення вищої правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, який був презентований 14 вересня 2016 року Робочою групою на Круглому столі, присвяченому модернізації правничої освіти в Україні. Цей захід відбувся за участі представників Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України, Проекту «Справедливе правосуддя» (USAID), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЕ), а також представників вищих навчальних закладів, громадських організацій.

Вважаємо, що так саме, як і Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, що «пройшли» свій шлях від правової доктрини до підзаконного нормативно-правового акту, зазначений проект Концепції може мати таку ж перспективу. Водночас, на нашу думку, задля створення перспективного юридичного джерела права у галузі вищої юридичної освіти, який сприятиме «становленню в Україні правничої освіти як системи стандартів змісту та методики викладання правничих дисциплін, базованих на формуванні правничих навичок, обізнаності щодо питань етики та прав людини, розумінні фундаментальної ролі правника в утвердженні права через захист прав і свобод людини, а також стандарту доступу до правничої професії» (*Вдосконалення вищої правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правни-*

ка відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Проект Концепції від 14 вересня 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/BBB1OL>), необхідним є осмислення цієї Концепції і вироблення, у разі потреби, конструктивних зауважень та пропозицій.

Глибоке ознайомлення із положеннями проекту Концепції, існуючий власний досвід щодо впровадження інновацій у галузі юридичної освіти, а також усвідомлення переваги системного світорозуміння дозволило дійти наступних висновків: 1) розробка проекту Концепції є необхідною умовою реформування юридичної освіти в Україні та, насправді, постає інноваційним кроком; 2) окремі положення Концепції, на наш погляд, є або дискусійними, або недостатньо обґрунтованими.

Вважаємо за доцільне висловити свою позицію стосовно деяких положень Концепції.

1. Виходячи із ст. 52 Закону України «Про вищу освіту» (*Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/ImBYAT>*), а також основних засад системного підходу, вважаємо, що Концепція мала б торкатися усіх учасників освітнього процесу, передусім: а) наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників; б) здобувачів вищої юридичної освіти; в) фахівців-практиків, які залучаються до освітнього юридичного процесу на освітньо-професійних програмах.

Важливо, що зазначені учасники є суб'єктами системи фахової підготовки, що тісно взаємодіють між собою заради досягнення визначеної мети. Натомість, у Концепції (п. 27) (*Вдосконалення вищої правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Проект Концепції від 14 вересня 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/BBB1OL>*) лише фрагментарно йдеться про потребу у подальшому опрацювати Стратегію розвитку ресурсної бази правничої освіти, у якій будуть розроблені, зокрема, нові параметри, які стосуються викладачів права, підготовки викладачів права.

Вирішення зазначеного питання, на нашу думку, потребує конструктивного використання системного підходу при розробці Концепції, що дозволить зважено визначити структуру проекту та етапи впровадження Концепції.

2. Враховуючи те, що «поняття» є однією з форм організації наукових знань, а також виходячи із того, що процес утворення та розвитку понять вивчає логіка (формальна та діалектична), звертаємо увагу на необхідності наведення основних понять у Концепції, що аналізується, правильне конструювання яких спирається на логіку.

З нашої точки зору, визначення потребують передусім наступні по-

няття: «правник»; «професійна діяльність у сфері права»; «правничі школи»; «професійна діяльність викладача правничих шкіл».

3. Аналіз першого завдання Концепції щодо «пропонування цілеспрямованої, методологічної основи розвитку правничої освіти в Україні» дозволяє дійти висновку, що розробники проекту Концепції розуміють важливість формування зазначеної методологічної основи. З іншого боку, виникає питання щодо наукової обґрунтованості окремих складових методологічної основи, а саме:

— відповідно до п. 9 Концепції (*Вдосконалення вищої правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Проект Концепції від 14 вересня 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/BBB1OL>*), правничими професіями є: суддя, адвокат, прокурор, нотаріус. Оскільки у Концепції відсутнє визначення поняття «правник», наприклад, виходячи із переліку основних ознак, важко оцінити, порівняти зміст та обсяг поняття «правник» та понять «суддя», «адвокат», «прокурор», «нотаріус». До речі, що стосується ознак понять, то з часів Аристотеля вони поділяються на п'ять класів: родова ознака, видова відмінність, вид, власна ознака, невласна ознака (Челпанов В. Г. *Учебник логики* / В. Г. Челпанов. — Москва : Науч. 6-ка, 2010. — С. 13).

Усвідомлюючи, що головна мета визначення поняття — розкрити зміст поняття, зробити зміст поняття таким, щоб він був точним, у роботі акцентується увага на двох способах визначення поняття: а) перерахування ознак, які притаманні даному поняттю; б) визначення здійснюється за допомогою найближчого роду та видової різниці; визначення відбувається за допомогою судження, яке містить підмет та присудок; правильне визначення зумовлено дотриманням чотирьох спеціальних правил (Челпанов В. Г. *Учебник логики* / В. Г. Челпанов. — Москва : Науч. 6-ка, 2010. — С. 26–28). Слід визнати, що існують і інші способи, наприклад, вказівка, опис, характеристика, порівняння та ін. Водночас, вельми корисними, з методологічної точки зору, постають дослідження процесу ділення, який, на відміну від процесу визначення, розкриває обсяг поняття. Йдеться, зокрема, про ділення роду на види, видів на підвиди, що також пов'язано із дотриманням певних правил (Челпанов В. Г. *Учебник логики* / В. Г. Челпанов. — Москва : Науч. 6-ка, 2010. — С. 31–33). До речі, одним із таких правил є те, що ділення повинно мати одну підставу. На жаль, зазначене правило дуже часто порушується, про що свідчать проведені дослідження. Наприклад, серед багатьох науковців існує точка зору, що правничими професіями є також слідчий та юридичний радник, що також зумовлює необхідність визначення змісту та обсягу цих понять;

— у п. 12 Концепції (*Вдосконалення вищої правничої (юридичної)*

освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Проект Концепції від 14 вересня 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/BBB1OL>) визначено види професійної діяльності у сфері права, окрім діяльності правничих професій. Виходячи із наведених видів професійної діяльності у сфері права (п. 12), можна дійти висновку, що ці види, як і діяльність правничих професій (п. 9), є складовими професійної діяльності у сфері права (узагальнююче поняття). Виникає питання щодо обґрунтованості вибору критерію класифікації та повноти видів, наприклад, щодо причини відсутності у переліку, наведеному у пункті 12, «роботи на посадах юриста (юрисконсульта) у юридичних особах, в яких діяльність у сфері права не є основною». Вважаємо, що одним із шляхів вирішення цього питання постає розробка правильного визначення поняття «професійна діяльність у сфері права»;

— порівняльний аналіз змісту п. 10 та п. 11 Концепції (Вдосконалення вищої правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії. Проект Концепції від 14 вересня 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://goo.gl/BBB1OL>) дозволяє переконатися, що успішне складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту зі спеціальності «Право» є необхідною умовою як для доступу до правничих професій (хоча і недостатньою), так і для доступу до посад в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, кваліфікаційні вимоги яких передбачають наявність вищої юридичної освіти. Таким чином, є підстави вважати, що правничу (юридичну) освіту отримують як правники, так і представники інших професій у сфері права. У зв'язку з цим, виникає закономірне питання щодо коректності назви Концепції, у якій йдеться лише про фахову підготовку правника.

Враховуючи обмежений обсяг роботи, було наведено не усі пропозиції авторів щодо коригування окремих положень проекту Концепції. Водночас, у повному обсязі зауваження та пропозиції було направлено до Робочої групи щодо розробки проекту Концепції.

Автори сподіваються на конструктивне обговорення зазначених у роботі дискусійних питань та шляхів їх вирішення. На нашу думку, формування належного нормативно-правового забезпечення реформування вищої юридичної освіти в Україні потребує активізації позиції як науковців, так і представників органів державної влади й інститутів громадянського суспільства задля утвердження верховенства права через захист прав і свобод людини.

Попелюшко В. О.

*Національний університет «Острозька академія»,
директор Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського,
доктор юридичних наук, професор*

Герасимчук О. П.

*Національний університет «Острозька академія»,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАКТИКА ЯК ОСНОВА ПІДГОТОВКИ ФАХОВИХ ПРАВНИКІВ

Метою освіти відповідно до Закону України «Про освіту» є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Вища освіта, як складова освіти, забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами ступенів вищої освіти відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовки та підвищення їх кваліфікації.

Принцип зв'язку теорії з практикою є одним з дидактичних принципів юридичної освіти і полягає в гармонійному поєднанні науково-правових знань з юридичною практикою і повсякденним життям людей. Практичні навички є невід'ємною складовою вищої освіти, необхідною основою компетентності як результату навчання на певному рівні вищої освіти.

У проекті Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії відзначено, що практична підготовка є важливою складовою програми правничої освіти і спрямована на формування первинних умінь та практичних навичок правозастосування (п. 24).

Елементи практики присутні в підготовці правників через розв'язання практичних завдань, розгляд судової практики, підготовку письмових робіт (зокрема, процесуальних документів) на навчальних заняттях з професійно-орієнтованих дисциплін. Проте основна практична підготовка здобувачів правничої освіти все ж здійснюється шляхом проходження практики. Основними видами практики для правників є навчальна (ознайомча), педагогічна, науково-дослідна, виробнича, переддипломна (дві останні передбачені в Законі України «Про вищу освіту»).

Проект «Концепції...» передбачає, що «здобувачі правничої освіти можуть проходити практику в судах, прокуратурі, адвокатурі, нотаріаті, в установах та організаціях чи їхніх підрозділах, які здійснюють діяльність з правозастосування, зокрема, на базі юридичних служб органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також в органах (установах), що надають безоплатну правничу допомогу». Таке широке коло потенційних баз практики, звісно, є необхідним. Адже випускники спеціальності «Право» можуть займатися юриспруденцією в різних сферах суспільної діяльності. Тому практика — це не лише можливість закріпити отримані під час навчання теоретичні знання, а й шанс визначитися із майбутньою спеціалізацією, доки ще триває навчання. Проходячи практику на базі різних юридичних структур студенти мають нагоду безпосередньо познайомитися зі специфікою діяльності юрисконсультів, юридичних відділів органів місцевої влади та самоврядування, слідчих, прокурорів, суддів, адвокатів, нотаріусів та інших. У свою чергу це сприяє професійній орієнтації майбутніх юристів, відповідно до їх уподобань, здібностей та навичок. Для студентів старших курсів проходження практики на тих базах, які максимально відповідають тематиці їх кваліфікаційних робіт, дозволяє проводити збір фактичного матеріалу для підготовки кваліфікаційної роботи, обґрунтовувати теоретичні висновки роботи практичними прикладами. З іншого боку, захист матеріалів пройденої практики студентами в університеті допомагає викладачам зорієнтуватися в тому, що варто вдосконалити в навчальних планах, програмах, на чому зосередити більше уваги під час навчального процесу.

Досвід організації проведення практики свідчить, що частина студентів-правників проходять практику на базі тих установ, із якими університетом укладено договори, а частина студентів самостійно здійснює пошук місць проходження практик. Проте укласти угоду на проходження практики іноді буває неможливо не те, що студенту, а й факультету/інституту чи навіть університету. Більшість вnz стикнулися з ситуацією, коли пройти практику в органах внутрішніх справ чи в прокуратурі студентам-правникам нереально. Лише одиницям вдається отримати доступ до проходження практики у цих установах, та й то, як правило, неофіційно. Офіційні звернення локальні установи внутрішніх справ та прокуратури переадресовують до обласного рівня (оскільки лише там діють органи з правами юридичних осіб), а з області пропонують звернутись до Генеральної прокуратури чи Міністерства внутрішніх справ. На найвищому ж рівні відмовляють в укладенні угод на проходження практики, мотивуючи своїми внутрішніми нормативними актами. Фактично ж лише найбільші університети, які готують юристів, мають укладені угоди з МВС та Генеральною прокуратурою. Причини

відмови в укладенні угод на проходження практики зрозуміти складно — наші студенти демонструють не гірший рівень знань на практиці, ніж студенти спеціалізованих ВНЗ. Зокрема, випускники бакалаврату Національного університету «Острозька академія» запрошувались до навчання в магістеріумі Національної академії прокуратури України (про що була укладена відповідна угода) і успішно працевлаштовувались згодом в органах прокуратури.

Водночас є протилежний — позитивний — досвід співпраці з Державною судовою адміністрацією України. Після укладення генеральної угоди з ДСАУ проблема проходження практики в судах зникла: щороку необхідна інформація про студентів, які планують проходити практику, завчасно повідомляється територіальним управлінням в областях, а відтак передається місцевим чи апеляційним судам. Чому ж не запровадити такий алгоритм і для органів внутрішніх справ, слідства, прокуратури? Про те, що органи та установи системи правосуддя, нотаріату та адвокатури сприяють проходженню практики здобувачами правничої освіти проект Концепції вказує, але не пропонує вирішення проблеми для інших правозастосовчих органів. Логічно було б, якби такі генеральні угоди укладалися між Міністерством освіти та науки України і Міністерством внутрішніх справ чи Генеральною прокуратурою України.

Для студента безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях є його правом, яке має гарантуватися як державою, так і вищим навчальним закладом. Закон України «Про вищу освіту» передбачає, що до фінансового плану (кошторису) вищого навчального закладу обов'язково включаються витрати, пов'язані з проходженням виробничих і переддипломних практик здобувачами вищої освіти. Важливо, щоб ця норма виконувалася як за рахунок коштів, що надходять від навчання студентів за контрактом, так і за рахунок коштів державного бюджету, пропорційно до обсягу державного замовлення.

Іншою формою здобуття практичних навичок для правників є юридична клініка. В проекті Концепції вона віднесена до нових методик викладання. Така позиція не відповідає Типовому положенню про юридичну клініку вищого навчального закладу України від 03.08.2006 р., за яким юридична клініка є структурним підрозділом вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом «Право», і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів. Метою юридичної клініки відповідно до Положення є підвищення рівня практичних знань, умінь і навичок студентів юридичних спеціальностей; забезпечення доступу представників соціально вразливих груп суспільства до правової допомоги; формування правової культури гро-

мадян; підготовка та навчання студентів у дусі дотримання й поваги до принципів верховенства права, справедливості і людської гідності; розширення співробітництва вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців-юристів, із судовими, правоохоронними органами, органами юстиції, державної влади і місцевого самоврядування, з іншими установами та організаціями; впровадження в навчальний процес елементів практичної підготовки студентів-правників у сфері юридичних послуг. На нашу думку, метою юридичної клініки в першу чергу має бути забезпечення практичної складової навчання студентів-правників. І вже через призму навчання потрібно розглядати правову допомогу населенню.

Благуа Р. І.

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
перший проректор, кандидат юридичних наук, доцент*

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ»: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стабільне та ефективне функціонування правоохоронних органів є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина. Від ефективності діяльності правоохоронних органів значною мірою залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку. Процес їх реформування очевидно неможливий без якісної підготовки фахівців правопорядку, що в свою чергу є можливим завдяки якісній організації освітньої діяльності у відомчих вищих навчальних закладів МВС України.

Підготовку фахівців за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» здійснюють вищі навчальні заклади із специфічними умовами навчання МВС України відповідно до Галузевого стандарту вищої освіти України від 2011 року.

Постановою Кабінету Міністрів України від 13.12.2006 р. № 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» було передбачено в галузі знань (0304) «Право» напрям підготовки (6.030402) «Правоохоронна діяльність» разом із спорідненим напрямом (6.030401) «Правознавство».

Цей нормативний документ втратив чинність, тому на сьогодні відпо-

відно до постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» спеціальність «Правоохоронна діяльність» віднесено до галузі знань «Цивільна безпека».

Разом з тим, включення спеціальності «Правоохоронна діяльність» до галузі знань «Цивільна безпека» не відображає суть професійної діяльності правоохоронних органів.

У Юридичній енциклопедії правоохоронна діяльність визначена як система заходів, спрямованих на забезпечення виконання конституції, законів та інших нормативно-правових актів держави (*Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія : в 6 т. [Електронний ресурс] / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — Київ : «Укр. енцикл.», 1998. — Режим доступу: <http://leksika.com.ua/19980614/legal>*).

О. Ф. Кобзар визначає правоохоронну діяльність як одну з важливих форм діяльності держави, що реалізується через уповноважені нею органи держави. Така діяльність насамперед спрямовується на збереження законності в суспільстві, дотримання правопорядку, та захисту прав свобод та законних інтересів людини і громадянина (*Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз // Порівняльно-аналітичне право. — 2015. — № 3. — С. 162–165*).

А. І. Білас визначає, що правоохоронна діяльність держави реалізує охоронну функцію права. Оскільки право охороняє суспільні відносини і саме цим утворює юридичні підстави для правоохоронної діяльності держави, функціонування її правоохоронної системи. Відповідні положення відображені у тексті Конституції і законів України, інших європейських держав (*Білас А. І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Андрій Іванович Білас. — Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2016. — 21 с.*).

П. С. Корнієнко досліджуючи проблему співвідношення понять і практики здійснення правоохоронної та правозахисної діяльності в Україні, вказує, що правоохоронна діяльність — це насамперед діяльність держави через спеціально створені нею органи, спрямована на захист правопорядку. Вона передбачає спеціальне матеріально-технічне забезпечення, озброєння тощо. Також наголошує, що у правовій конституційній державі правоохоронна та правозахисна діяльність є дуже близькими за змістом і значенням (*Корнієнко П. С. Співвідношення понять і практики здійснення правоохоронної та правозахисної діяльності в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [file:///C:/Users/admin/Downloads/Chkup_2014_3_15%20\(2\)](file:///C:/Users/admin/Downloads/Chkup_2014_3_15%20(2))*).

М. В. Гірич пропонує застосування таких дефініцій базових понять: «правоохоронна діяльність» — система контрольно-ревізійних, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та адміністративно-при-

мусових заходів, які здійснюються у порядку, визначеному законодавством, з метою підтримання правопорядку, виявлення і безпосереднього припинення правопорушень, що підпадають під дію Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також виконання кримінальних і адміністративних санкцій щодо правопорушників»; «правоохоронні органи» — державні органи, головним призначенням яких є здійснення правоохоронної діяльності.

Отже, правоохоронна діяльність — це один з напрямів державного управління, державна правомірна діяльність, що загалом здійснюється правоохоронними органами у формах: виявлення та припинення правопорушень, кримінального провадження, та провадження у справах про адміністративні правопорушення; оперативно-розшукова, контррозвідувальна діяльності; виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, досудового слідства та прокурорів; нагляді і контролі за виконанням законів (Гірич В. М. *До проблеми визначення базових понять у контексті реформування правоохоронних органів : аналітична записка [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: <file:///C:/Users/admin/Desktop/>).

Аналіз нормативно-правових актів та наукових джерел дає підстави стверджувати, що правоохоронна діяльність безпосередньо взаємопов'язана з категорією «Право», оскільки полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку уповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, прав та свобод людини і громадянина, відновлення порушеного права, припинення або розгляд порушеного права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням встановлених в законі процедур для цієї діяльності. Основна правоохоронна функція полягає в охороні права та свободи фізичної та юридичної особи публічно встановленим процедурам, тому характеристика професійної діяльності правоохоронців за ознаками певної сукупності професійних завдань і обов'язків відноситься до сфери права.

Спрямованість і зміст навчання при підготовці фахівців за спеціальністю «Правоохоронна діяльність» в межах галузі знань «Цивільна безпека» звузить узагальнений об'єкт діяльності, виробничу функцію та предмет діяльності правоохоронця і не зможе повністю відобразити, насамперед, вид та сферу застосування його праці.

За результатами діяльності правоохоронних органів видаються акти застосування норм права, як індивідуальні правові рішення в юридичній справі на основі юридичних фактів і конкретних правових норм.

Саме тому, з метою якісного забезпечення виконання покладених на працівників Національної поліції функцій та обов'язків їх професійну підготовку необхідно здійснювати в межах галузі знань «Право», що дозволить фахівцям-правоохоронцям повною мірою володіти необхідними знаннями, уміннями та навичками у галузі юриспруденції, оскільки їх

професійна діяльність безпосередньо спрямована на забезпечення законності та правопорядку.

Якщо правоохоронець не буде повною мірою розбиратися в правовій природі тих чи інших суспільних явищ, розуміти, яким чином здійснювати їх правове регулювання, володіти технікою застосування норм права, він не зможе здійснювати правоохоронну діяльність, що й означає здійснення охоронної діяльності за допомогою права, та застосовувати відповідні юридичні засоби впливу. Як наслідок, це призведе до підготовки неякісного кадрового потенціалу практичних підрозділів Національної поліції, суттєвого зниження правової свідомості, правової культури працівників поліції.

Включення спеціальності «Правоохоронна діяльність» до галузі знань «Право» сприятиме профільній спеціалізованій освітньо-професійній підготовці фахівців-правоохоронців, здатних успішно здійснювати професійну діяльність.

Кравчук О. О.

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»,
професор кафедри господарського та адміністративного права,
доктор юридичних наук, доцент*

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: СУЧАСНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ПРИЙОМУ В НАВЧАННІ ТЕОРІЇ ПРАВА І ГАЛУЗЕВИХ ДИСЦИПЛІН

Одним із неоднозначних за підходами в літературі понять теорії права є поняття механізму правового регулювання, що відбиває дещо абстрактний, механічний підхід до правового регулювання, та дозволяє розглядати таке регулювання як сукупність стадій, застосовуваних державою елементів, з допомогою яких в суспільних відносинах досягається урегульованість, а втілені в правових приписах задуми нормотворця призводять до належної правореалізації. Розгляд механізму правового регулювання (звичайно, з дуже різними підходами щодо його складу та змісту) іноді можна зустріти в науковій літературі, деякі автори використовують його для структурування окремих розділів дисертаційних досліджень, а також у підручниках. Хоча здебільшого це поняття прийнято вважати дещо застарілим, прийнятим за позитивістського підходу до розуміння і відповідного викладання права.

Водночас поняття механізму правового регулювання дозволяє поєднати ряд понять, явищ правової дійсності, що активно використовуються в навчанні теорії права та теоретичних аспектів галузевих навчальних дисциплін. Йдеться про поняття суспільних відносин як предмету правового регулювання, правової норми, юридичного факту, правовідносин, суб'єктів права та суб'єктів правовідносин, структури правовідносин, форми реалізації права. З допомогою розгляду механізму правового регулювання ці поняття розкриваються в їх взаємозв'язку, в цілому, що з педагогічної точки зору може бути корисним для засвоєння студентами не самого поняття механізму правового регулювання, а саме сутності і взаємозв'язку згаданих правових категорій.

Ми розглядаємо механізм правового регулювання як сукупність трьох основних елементів, що розкриваються через сукупність трьох основних стадій правового впливу — правових норм, правових відносин та актів реалізації прав і обов'язків. Відповідні взаємозв'язки зображені на Схемі.

Розглянемо основні взаємозв'язки базових понять теорії держави і права, в поясненні яких студентам є корисним використання поняття механізму правового регулювання.

1. Суспільні відносини, правова норма та правові відносини. Пояснення цього взаємозв'язку полягає в тому, що суспільні відносини і правові відносини пов'язані між собою через правову норму. Правова норма завжди є абстрактною, і передбачає лише абстрактні суспільні відносини абстрактних учасників, які нормотворець має намір урегулювати. Натомість правові відносини є конкретними, такими, що виникли при виникненні між уже конкретними (а не абстрактними учасниками) конкретних суспільних відносин.

2. Юридичний факт та правові відносини. Гіпотеза відповідної норми передбачає вказівку на юридичний факт (обставини реального світу), в разі настання якого, тобто виникнення у конкретних осіб конкретної життєвої ситуації, між цими особами можуть скластися правові відносини.

3. Гіпотеза правової норми та юридичний факт Тут слід звертати увагу студентів на те, що суспільні відносини і правовідносини пов'язані між собою передбаченим правовою нормою (а конкретно — її гіпотезою) юридичним фактом. Відповідне є корисним також для повторення і практичного засвоєння питання структури правової норми.

4. Суб'єкти права і суб'єкти правовідносин. Відмінність цих наукових категорій досить вдало пояснюється на основі розглядуваного взаємозв'язку: між суб'єктами права лише можуть виникнути правовідносини — у випадку, коли матиме місце визначений правовою нормою юридичний факт. Тобто суб'єкти права — це абстрактні особи, які володіють право- і дієздатністю, необхідною для виникнення певних пра-

Механізм правового регулювання

вовідносин (правовідносин певних видів). Оскільки певні галузі, підгалузі чи правові інститути регулюють однотипні відносини, поняття суб'єкта права найчастіше розглядається на рівні галузі, підгалузі чи правового інституту, а не на рівні одиничних правовідносин. Однак і при розгляді на рівні правовідносин відповідне поняття суб'єкта права не втрачає свого значення. Лише коли в конкретних осіб, що є суб'єктами права, в результаті юридичного акту виникли права і обов'язки, ці суб'єкти стають суб'єктами правовідносин.

5. Правовідносини — це права і обов'язки. Досить часто в студентів є труднощі в розумінні сутності поняття правовідносин, яке може на перший погляд здаватися їм занадто загальнотеоретичним, дуже далеким від реального життя. Унаслідок цього є потреба в досить простому поясненні суті правовідносин як взаємозв'язку прав та обов'язків конкретних осіб (суб'єктів). Відповідно в правовідносинах один із суб'єктів може розглядатися як управнений, а другий як зобов'язаний. Водночас наприклад наділений у правовідносинах певними правами суб'єкт водночас може мати певні зустрічні обов'язки щодо іншого суб'єкта в правовідносинах. Відповідно такий інший суб'єкт (зобов'язаний), має зустрічні права щодо першого суб'єкта.

6. Правовідносини і акти реалізації прав і обов'язків, форми реалізації права. Досить наочно в механізмі правового регулювання можна пояснити форми реалізації права: дотримання, виконання, використання, застосування (при цьому можливий окремий розгляд кожної з цих форм та пояснення їх відмінностей). Розглядаючи форми реалізації права, доцільно звертати увагу студентів на те, що реалізація права — це реалізація конкретних прав і обов'язків конкретних суб'єктів правовідносин.

Мамонтов І. О.

*Київський національний університет будівництва і архітектури,
старший викладач кафедри політичних наук, кандидат юридичних наук*

ЮРИСТ У СФЕРІ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ПІДГОТОВКИ У НОВІТНІЙ ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ

Європейський вибір України засвідчує активізацію розвитку усіх сфер господарського життя країни, серед яких одне з ключових місць відводиться будівельній галузі. Будівельна галузь виступає «лакмусовим папірцем» економічного розвитку країни, розвиток якої засвідчує сталість економіки і соціальну стабільність суспільства. У той же час, суспільні відносини у сфері будівельної діяльності все більше стають індикатором ефективності правового регулювання господарського сектору, коли фактично кожен з об'єктів як промислового, так і особливо цивільного будівництва стає предметом судових спорів та гострих соціальних конфліктів загалом. Починаючи від відвертої неправомірної діяльності у сфері незаконної забудови і закінчуючи системним порушенням будівельних норм, будівельна діяльність в Україні демонструє конфліктність, котра породжена неефективною правозастосовною практикою у даній сфері суспільних відносин. На наше переконання, однією із закономірних причин даних тенденцій, окрім недостатньо ефективного правового регулювання, є відсутність підготовки кваліфікованих правознавців, які спеціалізуються на особливостях правового регулювання будівельної діяльності.

Актуальність даної проблеми полягає у відсутності концептуальних розробок системи підготовки таких юристів у вітчизняній юридичній освітянській науці і практиці: в Україні відсутні навчально-наукові центри, які готують подібні кадри, відсутні фундаментальні і прикладні наукові дослідження у цій сфері. Отже, актуальність наукових напрацювань у напрямі концепції підготовки юристів-будівельників є суспільно зумовленою, що засвідчують сучасні умови глобалізації, коли іноземний капітал все більше демонструє свою присутність у будівельному секторі української економіки і наявність кваліфікованих спеціалізованих юристів у сфері даних правовідносин зумовлена факторами підвищеної господарської та соціальної, а також і техногенної відповідальності суб'єктів будівельної діяльності у сучасних умовах розвитку державотворення в Україні.

Підготовка юристів у сфері будівельної діяльності в українських вищих навчальних закладах, на наше переконання, має відбуватися на базі будівельних ВНЗ, де зосереджений навчально-науковий потенціал фахівців-будівельників. Своєрідністю даної юридичної освіти слід кон-

статувати очевидну синтетичність достатньо діаметральних двох напрямів підготовки фахівців — юристів та будівельників. Поєднання знань у сфері правового регулювання і будівельного процесу покликане створити інноваційний синтетичний продукт — спеціаліста у сфері правозастосовної практики будівельного процесу. У таких ВНЗ, як Київський національний університет будівництва і архітектури, Харківський національний університет будівництва і архітектури, Національний університет «Львівська політехніка» та інших зосереджено науково-педагогічний потенціал, який дозволяє забезпечити створення факультетів і кафедр, де потрібно поєднати потенціал юристів і будівельників для підготовки новітньої для української юридичної освіти спеціалізації — юристів-будівельників.

Інноваційною складовою даного процесу вбачаємо навчання юристів новітнім предметам, які уміщують у собі консолідовану мету — навчити майбутніх фахівців особливостям правозастосовної практики у сфері правового регулювання будівельної діяльності. Концепція побудови системи такої підготовки формується на навчанні студентів-магістрантів за шістьма напрямками, які варто комплектувати у два триместри:

- 1) публічно-правова сфера відносин у будівельній діяльності;
- 2) приватноправові відносини у будівельній діяльності;
- 3) правове регулювання будівельного процесу;
- 4) процесуально-правові основи у будівельній сфері;
- 5) правові засади здійснення державного контролю у сфері будівництва;

6) відповідальність за порушення законодавства у сфері будівельної діяльності.

Навчальний блок з публічно-правових проблем у будівельній діяльності покликаний навчити юристів-будівельників знанням у сфері загальних основ правовідносин у сфері будівництва, поглибити знання у системі законодавства, яке регулює будівельну діяльність, особливості державного управління та регулювання у сфері будівництва, яке здійснюють різноманітні державні органи влади і спеціалізовані державні служби, а також органи місцевого самоврядування, міжнародно-правові та зарубіжні аспекти державно-правового впливу на будівельну діяльність, питання кодифікації будівельного права. Такі знання сформують комплексне усвідомлення ролі та значення держави у сфері будівельної діяльності.

Навчання юристів у напрямі проблем приватноправової сфери відносин у будівельній діяльності спрямоване на досягнення студентами знань щодо фінансово-кредитної діяльності у сфері будівництва, правових аспектів підрядних відносин, суб'єктного складу господарюючих суб'єктів у будівництві, правових основ договірних відносин тощо. Дані знання охоплюють господарсько-правові особливості правового регулювання

будівельної діяльності, яка, у цілому, безперечно, відноситься до галузі господарського права.

Важливим блоком підготовки юристів у сфері будівельної діяльності є підготовка студентів у сфері знань щодо правового регулювання будівельного процесу. Тут студенти засвоюватимуть знання у таких напрямках, як правові режими землекористування у сфері будівництва, правове регулювання планування та містобудівного кадастру, правове регулювання промислового та цивільного будівництва, інженерно-комунікаційної сфери тощо. Знання юристів у цьому блоці будуть сфокусовані на матеріально-правових основах правового регулювання будівництва, вивченні вузькоспеціалізованого законодавства у цій сфері.

Вивчення процесуально-правових основ у сфері будівельної діяльності побудоване на отриманні студентами знань, що розкривають проблеми правового регулювання стадій будівельного процесу, нормативно-правових основ архітектурно-будівельного проектування, а також правового регулювання питань стандартизації і сертифікації у будівництві, правові основи застосування державних будівельних норм тощо. Важливими знаннями у цьому блоці будуть також питання, присвячені правовому забезпеченню порядку прийняття в експлуатацію об'єктів будівництва та забезпеченню експлуатації, утримання, ремонту та реконструкції об'єктів будівництва.

Логіка системи правового регулювання відносин у сфері будівельної діяльності зумовила необхідність вивчення студентами правових особливостей здійснення державного контролю у сфері будівництва. У даному блоці потрібно висвітлити матеріали щодо правових основ і системи органів державної влади, які реалізують дану функцію, законодавчий порядок здійснення архітектурно-будівельного контролю, проведення будівельно-технічної експертизи та технічного нагляду у будівництві, правових основ охорони праці і пожежної безпеки під час здійснення будівельної діяльності. Отриманні знання у цій сфері є важливими з точки зору правозастосовної практики юристів у процесі взаємодії суб'єктів будівельної діяльності із державними контрольними органами у процесі здійснення будівництва.

Окремий блок у системі підготовки юристів-будівельників потрібно присвятити, кримінально-правовим, адміністративно-правовим, цивільно-правовим та господарсько-правовим особливостям відповідальності за правопорушення у сфері будівництва, що є невід'ємною частиною спеціалізованої галузевої підготовки юристів. У цьому блоці, окрім особливостей встановлення відповідальності, також потрібно присвятити окрему увагу питанням особливостей здійснення судочинства із залученням процедури судової експертизи, коли суттєве значення у процесі встановлення обставин по суті розгляду належить спеціальним експертним знанням, основи котрих повинні знати юристи-будівельники.

Таким чином, концепція підготовки юристів у сфері будівельної діяльності базується на інноваційному підході формування міждисциплінарного знання, яке спрямоване на досягнення специфіки реального сектору економіки — будівництва. Підготовка кваліфікованих юристів у даній сфері покликана створити високоефективний кадровий потенціал, який заповнить професійний сегмент такої фінансово- і трудомісткої, технічно складної і водночас надмірно конфліктної сфери суспільних відносин, як будівельна діяльність.

Пахомова О. А.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
Криворізький факультет, доцент кафедри соціально-політичних
та економічних дисциплін, кандидат філологічних наук*

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО РИТОРИЧНИЙ ІДЕАЛ У СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

Для юриста є важливим майстерне володіння словом — універсальним інструментом думки і переконання. Високий рівень комунікативної підготовки правознавця — це визначальна умова його професійного успіху і обов'язкова якість кваліфікованого, компетентного та інтелігентного фахівця. Саме тому усномовленнєва, а власне риторична освіта у наш час є важливим напрямом професійної підготовки майбутніх юристів. Фахівцю правоохоронної сфери за родом своєї діяльності доводиться не тільки оперувати законом, але й пояснювати, доводити, переконувати.

Науковці одностайні в тому, що сучасному юристові для успішної реалізації правоохоронної та іншої юридичної діяльності необхідно оволодіти певними групами компетенцій. Компетенція у сфері освіти — це «об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія» (Головань М. *Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* — 2011. — № 8 (18). — С. 231). Виділяють такі групи компетенцій майбутніх юристів: методологічна компетенція, інформаційна, когнітивна, психологічна, комунікативна. Комунікативна компетенція (рівень культури спілкування) включає в себе риторичну компетенцію. О. Корчова визначає риторичну компетенцію як певний рівень знань і умінь, що виражає «здатність особистості риторично правильно використовувати мовні ресурси з метою продукування авторсько-адресного

тексту, створюючи психологічний комфорт спілкування в умовах конкретної комунікації» (*Корчова О. Риторика як засіб формування мовної особистості майбутнього фахівця соціономічної сфери // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. — 2014. — Ч. 2. — С. 174*).

Риторичну компетенцію студенти-юристи опановують і розвивають під час вивчення дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Ораторське мистецтво», вдосконалюють ораторські вміння та навички, виступаючи на семінарських заняттях з інших навчальних дисциплін, на наукових конференціях тощо. Викладачами «ораторського мистецтва», науковцями запропоновані різні шляхи, способи та методи оволодіння студентами риторичною компетенцією: «риторизація мовної освіти» (В. Нищета), метод «гармонізувального діалогу» (Ю. Скорінова), який формує модель «риторики гармонізувального діалогу» (О. Щербаківа), методи «мовленнєвого вчинку» (З. Курцева), «модельовання мовнокомунікативних ситуацій» (Н.Голуб), «агональної комунікації» (М. Горшеніна, Н. Грінь, В. Сухінін), що моделює «живу риторику», та інші. Ці методи, в першу чергу, направлені на шліфування суто комунікативних навичок студентів і меншою мірою на розвиток особистості оратора (за винятком «гармонізувального діалогу»). Вважаємо за потрібне більш активне використання в риторичній освіті студентів-юристів дидактичних підходів, націлених на формування цілісної особистості риторика.

Метою даної роботи є обґрунтування необхідності вивчення риторики в аспекті риторичного ідеалу, що стимулює, як ми припускаємо, більш ефективне опанування студентами риторичної компетенції, дозволяє сформулювати «мовну особистість елітарного типу».

Поняття «риторичний ідеал» науковці трактують неоднозначно.

Активно досліджує цю категорію автор відомих посібників з риторики, російський вчений Г. Михальська. Вона визначає риторичний ідеал як «систему наиболее общих требований к речи и речевому поведению, исторически сложившуюся в той или иной культуре и отражающую систему ее ценностей — эстетических и этических» (*Михальская А. Основы риторики / А. Михальская. — Москва, 2009. — С. 338*).

Н. Голуб під риторичним ідеалом розуміє ідеальний зразок мовленнєвої поведінки особистості, що склався в певній сфері діяльності людей, вищу форму вираження риторичної особистості (*Голуб Н. Этапы формирования риторического идеала // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2008. — Вип. 41. — С. 21–27*).

На думку М. Хлебникової, риторичний ідеал — це певний універсальний сукупний еталон національної мовленнєвої поведінки освічених людей, які належать до конкретної культури (*Хлебникова М. Риторический идеал как предмет изучения и средство совершенствования*

общей коммуникативной культуры студентов-филологов в процессе анализа современного драматургического дискурса // Вестник Томского государственного педагогического университета. — 2009. — Вып. 11. — С. 39–43).

Як систему особистісних якостей мовця певної історичної доби сприймає риторичний ідеал І. Чистякова (*Чистякова И. Русский риторический идеал // Гуманитарные исследования. — 2012. — № 2. — С. 132–139).*

Зрозуміло, що риторичний ідеал характеризує особистість оратора. Риторичний ідеал є певним уявленням мовця, оратора про те, чому він повинний відповідати в суспільних оцінках і уявленнях. Як вважають науковці, риторичний ідеал має три найважливіші властивості: він змінюється історично, різний у різних культурах і тісно пов'язаний з особливостями соціального устрою.

Чи необхідно навчати студентів-юристів ораторській майстерності в аспекті категорії «риторичний ідеал»? Чи необхідно за допомогою певних методичних способів, дидактичних засобів формувати в комунікативній свідомості сучасних юристів уявлення про риторичний ідеал епохи? При цьому мається на увазі стимулювання позитивної зразкової комунікативної поведінки, а не її формування, оскільки останнє завдання дуже складно виконати.

Деякі вчені вважають, що не потрібно. Й. Стернін переконаний, що не можна в курсі риторики навчати чесності, правдивості, моральності і т. ін., але можна і потрібно навчати конкретним правилам і прийомам ефективного користування мовленням (*Стернин И. Практическая риторика / И. Стернин. — Москва, 2012. — 272 с.*).

Українські педагоги, науковці і автор цих рядків дотримуються протилежної точки зору. Незаперечним видається авторові той факт, що риторика як навчальна дисципліна і як мистецтво публічного слова покликана насамперед формувати етику спілкування (толерантність, повагу до співрозмовника, дотримання норм мовленнєвого етикету тощо), оскільки «етос» є однією з головних категорій класичної риторики, оскільки риторична наука традиційно проголошувала і захищала високу моральність оратора як непорушний закон.

Потреба у вивченні риторичного ідеалу у вищих юридичних навчальних закладах пояснюється багатьма причинами як суспільного характеру, так і вузькопрофесійного.

1. Ця потреба є нагальною через те, що традиційний український загальнориторичний ідеал витіснений сьогодні іншими утвореннями, іншими риторичними ідеалами. В українському суспільстві нині поширюється сучасний американський риторичний ідеал, чужий слов'янській культурі; популярною стає мовленнєва модель агресивної, нав'язливої, маніпулятивної поведінки (такі зразки подають сучасні ЗМІ, кіно). Крім

того, українське суспільство не позбулося й ознак тоталітарного, пропагандистського риторичного ідеалу, сформованого в радянські часи. (Про риторичні ідеали в сучасному суспільстві пишуть у своїх роботах Л. Мацько, Н. Голуб, О. Когут, А. Воробйова, Т. Глотова).

Український риторичний ідеал несе в собі морально-етичні цінності східнослов'янського, давньоукраїнського ідеалу. Він близький до першого античного ідеалу — ідеалу змістовності та істинності, ідеалу Платона і Сократа. Йому притаманні небагатослівність, стриманість, щирість, доброзичливість, чесність, шляхетність та інші ознаки, які визначають гармонійний характер мовленнєвого спілкування. Це риторичний ідеал любові, ідеал гуманістичної риторики (Л. Мацько, Г. Сагач).

Ситуація, що склалася, загрожує традиційній мовленнєвій культурі і свідчить про нагальну необхідність відродження української риторичної традиції. Юристи мають орієнтуватися саме на національний риторичний ідеал. Він як ідеальний зразок має визначати їхню комунікативну поведінку в професійній діяльності, наприклад, у досудовому слідстві, судовому процесі. Орієнтація на нього має упередити виникнення зловживань збором односторонніх доказів, їх маніпулюванням або навіть провокацією свідків до дачі неправдивих показань, створенням «словесних пасток» для учасників процесу. І при реалізації принципу змагальності судового процесу адвокат, прокурор будуть прагнути до встановлення істини у справі, а не сприймати судовий розгляд як «суб'єктивний позиційний двобій сторін із використанням риторичних засобів» (*Олійник О. Особливості юридичної риторики прокурора як професійного учасника судового процесу // Університетські наукові записки. — 2010. — № 2. — С. 240*).

2. Як свідчать результати досліджень сучасних науковців (М. Хлебникова), у комунікативній свідомості більшості студентів не сформоване поняття «риторичний ідеал». Звичайно, вони мають загальне уявлення, майже виключно на інтуїтивному рівні, про позитивне зразкове мовлення, про риси, які характеризують сучасну еталонну ораторську промову. Це уявлення формувалося в їхній свідомості поступово, протягом життя, починаючи з моменту оволодіння мовою, в процесі спілкування з іншими людьми. Але студенти не бачать суттєвих відмінностей між загальним риторичним еталоном (як універсальною категорією) і сучасним риторичним ідеалом (як категорією, що відображає риси сучасного еталону мовлення).

3. В українському суспільстві існує також нагальна потреба у формуванні мовної особистості елітарного типу (Н. Голуб).

4. Причиною необхідності ознайомлення студентів з риторичним ідеалом є низький загальний рівень мовленнєвої культури в суспільстві, загроза тотального безкультур'я і бездуховності в суспільстві.

Навіщо студентам-юристам знання про сучасний риторичний ідеал?

«Той, хто хоче стати майстерним промовцем (оратором, красномовцем), повинен подбати про ... риторичний ідеал, який би хотів наслідувати» (*Риторика* / Л. Мацько, О. Мацько. — Київ, 2006. — С. 189).

Будь-яка промова, щоб бути ефективною, має створюватися з урахуванням характеристик сучасного риторичного ідеалу. Це дозволить уникнути можливих помилок при встановленні контакту з аудиторією, надасть можливість ораторові швидко порозумітися зі слухачами. Мовцю, зацікавленому в успіху, важливо знати очікування слухачів, знати, якого оратора вони хочуть бачити, який виступ почути; ритор повинний мати уявлення про риторичний ідеал своєї аудиторії.

Це стосується і судових ораторів. Існування суду присяжних посилює потребу забезпечення мовної майстерності таких професійних ораторів, як прокурор та адвокат. Адже саме від того, наскільки чітко і логічно, зрозуміло для суду присяжних будуватиме свою промову як прокурор, так і адвокат, наприклад, у кримінальному процесі щодо вини підсудного, значною мірою залежатиме думка присяжних, а отже, й остаточне рішення суду.

Важливість формування поняття ідеалу пояснюється ще й тим, що оцінка успішності й ефективності публічного мовлення, його якості відбувається на основі зіставлення реального спілкування та існуючого в культурі ідеального зразка — риторичного ідеалу. Тільки орієнтуючись на риторичний ідеал, студенти зможуть аналізувати свої промови, об'єктивно оцінювати власну риторичну діяльність.

Знайомство студентів-юристів з риторичними ідеалами сучасного суспільства змусить їх замислитися над проблемою вибору риторичного шляху. Вибір риторичного ідеалу є вибором моральним, це й вибір життєвого шляху.

Усе вищевикладене підкреслює необхідність розробки навчальних методик, направлених на формування у свідомості майбутніх юристів поняття «риторичний ідеал», уявлення про український традиційний риторичний ідеал і на стимулювання у них позитивного зразкового мовлення в реальній комунікативній практиці. Риторичний ідеал ми розглядаємо не як певний шаблон, під який потрібно підганяти всіх, хто оволодіває ораторською майстерністю, а як зразок, еталон, до якого потрібно прагнути.

РОЛЬ РІШЕЛЬЄВСЬКОГО ЛІЦЕЮ В СТАНОВЛЕННІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Професія юриста одна з найпрестижніших і, водночас, найвідповідальніших професій, адже часто трапляється так, що від юриста в буквальному сенсі залежить доля людини. Хороший юрист повинен не тільки досконало володіти професійними знаннями й компетентностями, але й бути всебічно розвинуеною особистістю та мати відповідні морально-етичні якості. З огляду на це важливість якісної юридичної освіти не викликає сумнівів. Адже випускники юридичних вишів у майбутньому будуть обіймати важливі державні посади і фактично вирішувати долю нашої країни. Саме тому під час розробки навчальних програм у галузі правознавства необхідно переймати передовий європейський досвід і враховувати позитивні здобутки минулого у цій сфері. Одеська школа права формувалася протягом двох століть і своїми коріннями сягає у часи створення в Одесі першого вищого навчального закладу — Рішельєвського ліцею.

Урочисте відкриття Рішельєвського ліцею відбулось 19(7) січня 1818 року. В Одеському обласному архіві зберігається цікавий документ, який описує цю подію: «Січень 7 числа 1818 відбулося тут урочисте відкриття Рішельєвського ліцею. Акт почався промовою генерал-губернатора графа Ланжерона. При акті були присутні багато громадян міста, всього близько 500 чоловік, у тому числі духовенство, чиновники та інші почесні громадяни». Першим директором Рішельєвського ліцею став абат Шарль Ніколь — особа досить примітна у громадських колах міста. Він народився у Франції, а у дорослому віці перебрався до Петербурга, де здобув репутацію відомого викладача. «Моя школа — це моє життя», — говорив він. У його школі виховувалися брати Орлови, Голіцини, Нарішкіни, Гагаріни, Меншикови, Волконські. Імператор Олександр I, відвідавши ліцей, залишився ним надзвичайно задоволений, дякував абатові Ніколю та нагородив його орденом Анни II ступеня з діамантами. Історію ліцею можна поділити на два періоди: перший — охоплював 1817–1837 роки, коли його статус був близьким до статусу середнього навчального закладу, і другий, коли за структурою, програмами, системою викладання ліцей став повністю вищим навчальним закладом. У 1847 році юридична освіта в Рішельєвському ліцеї набула статусу вищої на державному рівні: випускники юридичного відділення Рішельєвського ліцею вперше отримали дипломи і значки університетського зразка про вищу юридичну освіту. Рішельєвський ліцей став настільки популярним, що сюди відправлялися на навчання

не тільки дворяни півдня України, але й сім'ї аристократів з Петербурга, Москви та інших міст (*Літопис Національного університету «Одеська юридична академія» (до 165-річчя одеської школи права і 15-річчя університету) / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.) [та ін.]; відп. за вип. В. М. Дрьомін. — Одеса : Юрид. літ., 2012. — С. 10–11*).

На юридичному відділенні Рішельєвського ліцею викладали римську словесність, енциклопедію та історію правознавства, законодавство і практичне судочинство. Крім того, читались загальні предмети: філософія, словесність, історія, статистика, а також обов'язкові для всіх студентів богослов'я, церковна історія та церковне право. Викладали юридичні науки відомі правознавці: П. М. Протопопов, П. В. Архангельський, В. А. Ліоновський, К. К. Цин та інші. Багато з них друкували свої праці в «Одесском альманахе» та «Новороссийском календаре», які були популярні не тільки в Росії, а й за кордоном.

Важливо відзначити, що у Рішельєвському ліцеї була надзвичайно сувора дисципліна. Правила для студентів, затверджені попечителем Одеського навчального округу 5 грудня 1853 року, передбачали наступні санкції за порушення дисципліни: за 6 лекцій, пропущених без поважної причини протягом місяця, — догана директора, за 12 пропущених лекцій — арешт на добу, за невідвідування більше 12 лекцій — поміщення у карцер на добу. Якщо ж превентивні заходи не допомагали і порушення дисципліни продовжувалося, то у кінці року такий студент позбавлявся права складати іспити і залишався на другий рік або його відраховували з ліцею — «сверх положенного за оные штрафы студент лишается в конце года права на экзамен и оставляется в том же курсе или увольняется из лицея» (*Юридичний інститут Одеського державного університету : іст. нарис / за заг. ред. А. С. Васильєва. — Одеса : АО БАХВА, 1996. — С. 12–15*).

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що відкриття юридичного відділення у Рішельєвському ліцеї мало вирішальне значення для розвитку юридичної освіти на півдні України. Це був перший у цьому регіоні вищий навчальний заклад, що здійснював професійну підготовку державних службовців та юристів-фахівців у галузі публічного та приватного права. Рішельєвський ліцей являв собою класичний навчальний заклад європейського рівня, в якому були створені всі необхідні умови для високоякісної підготовки майбутніх юристів. Ліцейська освіта передбачала всебічний розвиток особистості та навчання у дусі поваги до морально-етичних устоїв суспільства. Крім того, багато уваги приділялося вихованню у майбутніх юристів самодисципліни та почуття відповідальності за власні вчинки, що актуально для більшості юридичних вишів світу. Саме у Рішельєвському ліцеї були започатковані ті важливі академічні традиції, які згодом лягли в основу університетської юридичної освіти та не втратили актуальності й у наші дні.

Тимофеева Л. Ю.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры уголовного права*

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА АКАДЕМИЧЕСКОЙ СВОБОДЫ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ УГОЛОВНОГО ПРАВА УКРАИНЫ

Под воздействием социокультурных, экономических и прочих особенностей информационной эры каждый день появляются новые виды преступлений, способы их совершения, мотивы, цели и прочее. Законы меняются с такой скоростью, с которой даже юристы не в состоянии следить за принятыми изменениями. Постепенно стираются границы естественных прав, начинают охранять виртуальные, сверхправа и сверхкачества человека (право доступа к личным данным), виртуальное пространство существует параллельно с реальным и устанавливает собственные правила игры (свое виртуальное правовое поле), молодые люди «живут» в виртуальном пространстве, социальных сетях, что приводит к определенному хаосу, в частности в методиках преподавания уголовного права.

Секрет правового государства не в хороших законах, а правопослушных гражданах. Поэтому изменение общества необходимо начинать с образования. Задача преподавателя уголовного права сводится не только к тому, чтобы дать определенный материал, но и научить поколение будущих юристов и ученых самостоятельно мыслить, давать анализ происходящим событиям и делать выбор правопослушного человека ориентированного на приоритет прав человека.

В соответствии со статьей 26 Закона Украины «О высшем образовании» 01.07.2014 года № 1556-VII (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>) основными задачами высшего учебного заведения выделяют: производство на высоком уровне образовательной деятельности; создание научной деятельности путем проведения научных исследований и обеспечения творческой деятельности участников образовательного процесса; участие в обеспечении общественного и экономического развития государства *через формирование человеческого капитала*; формирование личности путем *правового воспитания, утверждения у участников образовательного процесса нравственных ценностей, социальной активности, ответственности, умение свободно мыслить и самоорганизовываться в современных условиях*; обеспечение органического сочетания в образовательном процессе образовательной, научной, а также инновационной деятельности; создание необходимых условий для реализации участниками образовательного процесса их способностей и талантов; *сохранение и приумножение нравственных, культурных, научных ценностей и достижений общества*; распространение

знаний среди населения, *повышение образовательного и культурного уровня граждан.*

Наука и образование представлены как неотделимые атрибуты развития государства. Уголовное право как наука и учебная дисциплина способствует развитию поколения юристов и ученых. Возможно именно они (студенты) решит проблемы глобального характера (например относительно минимизации преступности).

В соответствии со статьей 57 Закона Украины «О высшем образовании», (основываясь на поставленных задачах) научно-педагогические, научные и педагогические работники высшего учебного заведения, в частности, имеют право: *на академическую свободу, которая реализуется в интересах личности, общества и человечества в целом; выбирать методы и средства обучения, обеспечивающие высокое качество учебного процесса.* Принцип академической свободы состоит в самостоятельности и независимости участников образовательного процесса при производстве педагогической, научно-педагогической, научной и / или инновационной деятельности, осуществляемой на принципах свободы слова и творчества, распространение знаний и информации, проведения научных исследований и использования их результатов и реализуется с учетом ограничений, установленных законом (п. 3 ст. 1 Закона Украины «О высшем образовании» 01.07.2014 года № 1556-VII).

В данном контексте академическая свобода представляется высоким гуманистичным идеалом, соответствующем концепции приоритета прав человека. Однако, многие преподаватели, трактуя «принцип академической свободы», считают необходимым отказываться от наработанной веками педагогической практики и переходить на новый «молодежный сленг» и непривычные способы обучения через «социальные сети», в режиме «онлайн» и прочее, поскольку современные молодые люди живут в информационной эре, получают и распространяют информацию «в контакте», «фейсбуке», «твиттере» и прочее. Да, они не понимают зачем нужно посещать лекции, готовиться к семинарским занятиям в библиотеке, если всю необходимую информацию, как они считают, можно получить в «википедии».

Если не углубляться, то в таком образовании только положительные стороны. Студент может получать высшее образование, не выходя из дома, сидя за своим компьютером. Однако, помимо «информационного минимума», который должен «прослушать» студент, он должен пройти социализацию, получить профессиональные навыки, приобщиться к правовой культуре желаемой профессии. Например, студент, который получает высшее юридическое образование знает как должен выглядеть юрист, как одеваться, какую носить прическу, какие иметь предпочтения относительно проведения своего досуга. Студент должен видеть в преподавателе (его внешнем виде, одежде, манерах, стиле общения) об-

разец своей будущей профессии. Юрист — это не просто набор информации о законах и праве, юрист — это образ жизни. Этому нельзя научить только словами, текстом и прочее, необходимо непосредственная коммуникация преподавателя и студента.

Каждый преподаватель вносит свой вклад в развитие студента. Выбранные преподавателем методы должны соответствовать морально-этическим нормам, способствовать развитию у студентов инициативы, творческих способностей, самостоятельности. В соответствии со статьей 58 Закона научно-педагогические, научные и педагогические работники высшего учебного заведения обязаны: обеспечивать преподавание на высоком научно-теоретическом и методическом уровне учебных дисциплин соответствующей образовательной программы по специальности; повышать профессиональный уровень, педагогическое мастерство; *соблюдать нормы педагогической этики, морали, уважать достоинство лиц, обучающихся в высших учебных заведениях*; развивать у лиц, обучающихся в высших учебных заведениях, самостоятельность, инициативу, творческие способности. Вышеперечисленные обязанности возможно выполнить только при непосредственной коммуникации со студентом. На расстоянии невозможно прочувствовать насколько студент усвоил материал, создать энергетически комфортные условия для лучшего усвоения материала.

Прямая передача знаний от преподавателя студенту не должна оставаться основным способом обучения, так как эффективное образование предполагает и запоминание, и понимание. Глубокое понимание материала студентом связано с уже имеющимися у него знаниями. Необходимо не только накапливать знания, но и понимать, применять их в практике, в повседневной жизни, то есть развивать у студентов способность мыслить. Для этого, главным образом, необходимо совместно обучаться и студенту, и преподавателю.

Неотъемлемой частью эффективного учебного процесса являются следующие факторы: *социально-психологический климат, мотивация, рефлексивное преподавание, активация студентов*.

Социально-психологический климат. Во время формального и неформального взаимодействия со студентами преподаватель создает атмосферу, которая определяет, как студенты морально себя чувствуют, а также относятся к обучению. Студенты достигают наилучших результатов, когда они имеют **свободу** и возможность высказывать свои собственные суждения. Следствием создания климата является глубокий подход студентов к обучению и хорошие результаты.

Мотивация. Задача преподавателя состоит в том, чтобы заинтересовать студентов. Преподавателю следует отталкиваться от того, что студенты делают нечто важное, имеющее определенную ценность; студенты должны верить в успех и достижение цели во время выполнения

задач, поставленных преподавателем. Давая негативную оценку, преподаватель губит интерес и мотивацию. Относится к студентом плохо, тоже самое, что видеть в каждом человеке преступника. В преподавании уголовного права важно показать интересные точки соприкосновения изучаемого материала с повседневной жизнью студентов. Не следует лишать студентов уверенности в себе, а показывать, что учёба и научная деятельность являются значимыми и полезными. Кроме того, преподаватель сам должен быть мотивированным, для того чтобы передать свою энергетику студентам.

Уголовное право как наука и учебная дисциплина имеет значение для каждого человека, так как в первую очередь направлена на охрану и защиту прав человека. Преподаватель должен так подать учебный материал, чтобы студент стал мотивирован не только стать юристом и практиковать уголовное право в работе с клиентами, но быть правослупным гражданином (не нарушать запретов, предусмотренных УК Украины и других законов Украины).

В данной ситуации преподаватель эффективно передает информацию, а также осуществляет профилактику преступности.

Рефлективное преподавание (от англ. *reflective* — склонный к размышлению, анализу, рефлексии) — заключается в том, что преподаватель постоянно задумывается о том, как улучшить свою работу. Одними из основных характеристик, определяющих «хорошего преподавателя» по мнению студентов, являются объективность, знания и разнообразие методов преподавания.

Активация. Для активизации студентов необходимо их мотивировать, показать ценность и важность того, что они делают, поставить четкие цели и прочее. Кроме того, необходимо заставить их понять то, что они изучают и научить применять знания на практике.

Поэтому задача преподавателя состоит в том, чтобы выбирать оптимальные методы для активизации студентов и для достижения целей курса.

В преподавании уголовного права для активизации студентов, представляется, эффективно применять методы *case study* (обучение на основе практических примеров), групповое обсуждение, проблемно-ориентированное обучение, ролевые игры, экскурсии (в судебное заседание, пенитенциарное учреждение, Верховную Раду Украины и прочее).

Выводы. Современные тенденции образовательного процесса, реализуемые, в частности, в преподавании уголовного права Украины как учебной дисциплины должны соответствовать общим требованиям уважения прав человека, толерантности, человеколюбия, уважения права и закона. Принцип академической свободы должен реализовываться в границах соответствия вышеперечисленным требованиям; не противоречил задачам образования, главным образом задачам формирования

личности путем правового воспитания, утверждения у участников образовательного процесса **нравственных ценностей**, социальной активности, ответственности, умения свободно мыслить и самоорганизовываться в современных условиях; **сохранения и приумножения нравственных, культурных, научных ценностей и достижений общества.**

Яременко О. І.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри правознавства, кандидат наук з державного управління, доцент

ПРАВОВА ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Глобальна тенденція пов'язана із зростанням ціннісних характеристик інформації, знань та інтелектуальних продуктів в усіх сферах життєдіяльності суспільства свідчить про становлення нової соціальної реальності — інформаційного суспільства. В умовах розвитку інформаційного суспільства трансформують всі соціальні інститути, в тому числі освіта. Як зазначено в Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства, інформаційно-комунікаційні технології є одним з найбільш важливих факторів, що впливають на формування суспільства ХХІ століття. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти і роботи, а також взаємодії уряду і громадянського суспільства, розвитку людських ресурсів, здатних відповідати вимогам століття інформації, за допомогою освіти і навчання (*Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>*).

Провідна роль освіти в інформаційному суспільстві обумовлюється тим, що саме в процесі освітньої діяльності отримується вища форма інформації — знання і набувається відповідний рівень інформаційної культури. Дослідники феномену інформаційного суспільства висловлюють думку про те, що в розвитку теорії інформаційної культури беруть участь представники таких наук, як семіотика, лінгвістика, соціологія, психологія, педагогіка, культурологія, естетика (*Степанов В. Ю. Інформаційна культура сучасного інформаційного суспільства // Вісник Харківської державної академії культури. — 2009. — Вип. 27. — С. 95*). Важливу роль у цих процесах повинна відіграти і юридична наука, що передбачає певні трансформації в системі юридичної освіти і актуалізує наукові дослідження в цій сфері.

Метою даної статті є аналіз впливу правової інституалізації інформаційного суспільства на розвиток юридичної освіти в Україні.

На думку соціологів, методологічною основою ідентифікації інформаційного суспільства як соціальної системи є наявність в ньому базового інституту — теоретичних знань. Провідна роль теоретичного знання в постіндустріальному суспільстві визначає статус науковця як центральної фігури такого суспільства. «Подібно тому, як фірма була ключовим інститутом в останні сотні років завдяки її ролі в організації масового виробництва товарів, університет чи яка-небудь інша форма інституціоналізації знання буде центральним інститутом у наступні сотні років завдяки своїй ролі джерела інновацій і знання», — прогнозував американський соціолог Д. Белл (*Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. — Київ, 1996. — С. 78*). Водночас, фахівці в галузі права справедливо зазначають, що інформаційне суспільство, як найбільш організована соціальна система, передбачає не тільки більш високий рівень обороту інформації, але і більш високу ступінь регулювання цих відносин, в тому числі необхідних обмежень в цій сфері, що можливо, перш за все, на правовій основі (*Информационное право : учебник / И. Л. Бачило, В. Н. Лопатин, М. А. Федотов ; под ред. Б. Н. Топорнина. — Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001. — С. 64*).

Необхідно відзначити, що в процесах становлення інформаційного суспільства право відіграє особливу роль, оскільки, як зазначає О. А. Баранов, яскравою характерною рисою сучасності є те, що технології, а з ними зміст і особливості суспільних відносин, які базуються на їх використанні, змінюються та розвиваються набагато швидше, ніж пов'язане з ними законодавство і нормативно-правове середовище. Тому це ставить перед юридичною наукою амбітне і навіть нетрадиційне завдання. На відміну від класичного підходу, який базувався на фіксації нормами права вже сформованих та усталених підходів до регулювання суспільних відносин, в сучасних умовах юристи, що спеціалізуються на нормотворчості, повинні працювати на випередження розвитку соціуму і створювати правові норми, які будуть не фіксувати, а формувати майбутні суспільні відносини в інформаційній сфері (*Баранов О. А. Напрями перспективних досліджень у галузі інформаційного права // Інформація і право. — 2016. — № 2. — С. 16*).

В Україні юридичне опосередкування процесів розвитку інформаційного суспільства знайшло своє відображення в нормі — декларації, згідно з якою, одним з головних пріоритетів української держави є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати мож-

ливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя (*Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09.01.07 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 12. — Ст. 102*).

Нормативно закріплено також одну з основних умов успішної реалізації державної політики у сфері розвитку інформаційного суспільства — забезпечення навчання, виховання, професійної підготовки людини для роботи в інформаційному суспільстві. Пріоритетними завданнями тут є удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві, створення умов для приведення рівня і якості освітнього потенціалу у відповідність з вимогами кадрового забезпечення інноваційного розвитку України (*Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р // Офіційний вісник. — 2013. — № 44. — С. 79*).

Вважаємо, що одним із завдань сучасної вищої юридичної освіти є формування у майбутніх юристів інформаційно-правової компетентності, як динамічної комбінації знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність правника успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Виходячи з цього цілком обґрунтованою необхідністю є коригування освітньо-професійних та освітньо-наукових програм юридичних навчальних закладів та наукових установ шляхом включення до навчальних планів дисциплін, предметом вивчення яких є різноманітні правові аспекти інформаційних відносин. При формуванні переліку цих дисциплін доцільно взяти за основу теоретичні доробки вітчизняних науковців, які серед основних напрямів упорядкування та регулювання інформаційних відносин виділяють наступні: забезпечення правового режиму формування і використання національних інформаційних ресурсів щодо збирання, зберігання, використання, поширення інформації та обробки даних; створення системи юридичних процедур реалізації конституційних прав громадян України, охорони та захисту їх безпеки, прав і свобод в інформаційній сфері та персональних даних в інформаційно-комп'ютерних системах і базах даних; забезпечення умов для розвитку гарантій, охорони і захисту власності на інформаційні ресурси, інформаційні технології та інформаційні послуги; забезпечення сумісності і взаємодії державних та регіональних інформаційно-комп'ютерних систем і мереж в єдиному інформаційному просторі України; пошук балансу між правами і свободами людини та потребами суспільства і держави у за-

хищеності інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки України (*Проблеми становлення і розвитку інформаційного законодавства в контексті євроінтеграції України*/ В. Г. Пилипчук, В. М. Брижко // *Право і інформація*. — 2011. — № 1. — С. 19).

У зв'язку з цим позитивне значення має включення багатьма вищими навчальними закладами юридичного профілю до навчальних планів дисципліни «Інформаційне право України». Однак відсутність державних стандартів в галузі вищої юридичної освіти породжує ситуацію, коли в різних ВНЗ ця дисципліна вивчається здобувачами, які навчаються на різних рівнях вищої освіти. На нашу думку, виходячи із комплексного характеру інформаційного права, логічним виглядає його вивчення після засвоєння знань з приватно — та публічно — правових дисциплін. Найбільш ефективним виглядає включення інформаційного права до блоку нормативних дисциплін останнього року навчання бакалаврського рівня вищої освіти або для підготовки здобувачів рівня «магістр».

Водночас, варто передбачити в навчальних планах підготовки юристів ряд вибіркових дисциплін: «Правова інформатика», «Правові засади інформаційної безпеки», «Міжнародне інформаційне право» та ряд інших.

Таким чином, розвиток інформаційного суспільства та його правова інституалізація передбачають концентрацію уваги на інформаційній компетентності правників в процесі їх фахової підготовки. Освітньо-професійні та освітньо-наукові програми вищих навчальних закладів повинні сприяти формуванню високого рівня інформаційної правосвідомості та інформаційної культури, що базується на правових нормах.

ЗМІСТ

Вступна промова президента Національного університету «Одеська юридична академія» С. В. Ківалова	3
--	---

Секція 1

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

<i>Ківалов С. В.</i> Юридична освіта в інформаційну епоху: сучасні виклики та перспективи розвитку.	7
<i>Завальнюк В. В.</i> Правниче ЗНО при вступі до магістратури: перспективи впровадження та реалізації	9
<i>Крикливий М. Ф.</i> Матеріально-технічне забезпечення освітньої діяльності: важливість створення належних умов для практичної підготовки майбутніх юристів	11
<i>Дудченко В. В.</i> Традиції та новачі сучасної юридичної освіти.	14
<i>Чанишева Г. І.</i> Проект Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії: окремі питання.	17
<i>Підгородинський В. М.</i> Юридична освіта як гарантія процесуальної самостійності слідчого	20
<i>Митрофанов А. А., Степаненко О. В.</i> Професія слідчого у світлі реформування юридичної освіти в Україні	22
<i>Пашковський М. І.</i> Криза юридичної освіти: реальність та міфи	26
<i>Ващук О. П.</i> Напрями реалізації Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії.	31
<i>Батан Ю. Д.</i> Правовий механізм запобігання (превентивний механізм) академічному плагіату та неоригінальності.	33
<i>Бостан С. К.</i> Фундаментальна фахова підготовка правника в контексті «Концепції розвитку юридичної освіти в Україні»	38
<i>Кедик В. П.</i> Концепція вдосконалення правничої освіти для фахової підготовки правника: практичний погляд	43
<i>Панасюк А. О.</i> Можливості реалізації Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії.	45
<i>Найда І. В.</i> Державна політика в галузі юридичної освіти України	47
<i>Некіт К. Г.</i> Реформування юридичної освіти як крок до європейської інтеграції	52
<i>Шепітько М. В.</i> Криміналістика як навчальна дисципліна в системі юридичної освіти	58

Секція 2

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ

<i>Туляков В. О.</i> Формування креативності у підготовці майбутніх юристів	62
---	----

<i>Пашковський М. І.</i> Досвід впровадження в НУ ОЮА магістерської програми в рамках проекту Tempus iv Project «European and International Law Master Programme Development in Eastern Europe — Intereulaweast» ...	64
<i>Гловюк І. В., Стоянов М. М.</i> Запровадження курсу «Використання практики Європейського суду з прав людини в кримінальному судочинстві» для магістерської програми факультету адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія»	71
<i>Sarychev D. V.</i> Some legal aspects of educational processes integration in Europe	76
<i>Judkevičiūtė J.</i> Education of crime investigators at Mykolas romeris university ..	79
<i>Тамошюнайте Р.</i> Подготовка экспертов — почерковедов в Литовском центре судебной экспертизы	80
<i>Іванський А. Й.</i> Організація отримання юридичної освіти в Австрії.	84
<i>Єщенко М. Г.</i> Історіографія поняття інтеграції освіти і науки	86
<i>Калашник О. М.</i> Проблеми інтеграції юридичної науки і освіти.	90
<i>Кирвель В. К.</i> Криміналістика в системі вищого юридичного образования Республики Беларусь: подготовка управленческих кадров для правоохранительных органов.	92
<i>Кононець В. П.</i> Модернізація юридичної освіти в Україні з урахуванням європейського досвіду	95
<i>Олюха В. Г.</i> Система высшего юридического образования в Германии	97
<i>Шкрибайло М. В.</i> Інтеграція юридичної науки і освіти у світовий простір ...	101

Секція 3

ІНТЕРАКТИВНІ І ДИСТАНЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ У СФЕРІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

<i>Неугодніков А. О.</i> Застосування нових методик лекційного викладання дисциплін публічно-правового спрямування	104
<i>Барабаш Н. О.</i> Навчально-тематичні екскурсії в процесі професійної підготовки майбутніх юристів	107
<i>Березовська Н. Л.</i> Запровадження інтерактивних і дистанційних технологій, інноваційної діяльності та методів підвищення якості навчання у сфері юридичної освіти	109
<i>Бобошко О. М.</i> Організація семінарських занять з дисципліни Кримінальне право із застосуванням інтерактивних методів навчання	113
<i>Будас А. П.</i> Методика організації та проведення практичних занять (на прикладі дисципліни «Трудове право»)	116
<i>Глиняна К. М.</i> Перспективи дистанційного навчання у вищих навчальних закладах	121
<i>Гуртовенко О. Л.</i> Значення форумів практикуючих юристів та електронних джерел юридичної інформації для сучасної юридичної освіти	123
<i>Зубченко Н. І.</i> Популяризація науковця та його досягнень у міжнародному інформаційному просторі: питання техніки та етики	127
<i>Іванійчук Т. Ю.</i> Світові рейтинги університетів як інструмент визначення місця вчн на ринку освітніх послуг	130
<i>Калищева О. В.</i> Експериментальна перевірка розвитку комунікативних умінь студентів засобами медіаосвітніх технологій.	136

<i>Клименко Н. І., Калініна І. В.</i> Окремі питання підвищення підготовки судових експертів.	141
<i>Коломоєць Т. О.</i> Впровадження інноваційних форм проведення практичних занять — запорука підвищення якості навчання у сфері юридичної освіти (на прикладі дисциплін адміністративно-правового циклу)	145
<i>Муравський С. А.</i> Особливості формування предметної компетентності у процесі вивчення фізики майбутніми юристами.	150
<i>Пакулін С. Л.</i> Формування у студентів-юристів реалістичного сприйняття своєї майбутньої професії.	152
<i>Пакуліна А. А., Пакуліна Г. С.</i> Підвищення якості освіти і формування висококласного професіонала-юриста у вищому навчальному закладі . .	157
<i>Собчук А. О.</i> Дистанційне навчання як інноваційна форма викладання правознавчих дисциплін.	161
<i>Феклистова І. С.</i> Ресурси инновационного обучения и развитие профессионализма будущих юристов в вузе	164
<i>Федорова Т. С.</i> Особливості підготовки спеціалістів у галузі господарської юстиції: важливість практичної складової освітнього процесу	169
<i>Федоров В. А.</i> Представництво студентів в органах самоврядування вищих навчальних закладів: проблеми та перспективи розвитку.	170
<i>Хрущ Т. О.</i> Особливості архівування наукових праць в інституційному репозиторії НУ «ОЮА»	173
<i>Iulinetska Iu. V.</i> Blended learning: the value of technology for foreign language teachers and learners	175

Секція 4

ВПЛИВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ НА ЮРИДИЧНУ ОСВІТУ І НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

<i>Андрєєв Д. В.</i> Громадський контроль влади: теоретико-правовий та соціологічний аспект	178
<i>Арістова І. В., Запара С. І.</i> Нормативно-правове забезпечення реформування юридичної освіти в Україні: формування та розвиток.	184
<i>Попелюшко В. О., Герасимчук О. П.</i> Практика як основа підготовки фахових правників	189
<i>Благута Р. І.</i> Підготовка фахівців за спеціальністю «Правоохоронна діяльність»: проблеми та перспективи	192
<i>Кравчук О. О.</i> Механізм правового регулювання: сучасне застосування традиційного педагогічного прийому в навчанні теорії права і галузевих дисциплін	195
<i>Мамонтов І. О.</i> Юрист у сфері будівельної діяльності: перспективний напрям підготовки у новітній юридичній освіті	198
<i>Пахомова О. А.</i> Щодо необхідності формування уявлення про риторичний ідеал у студентів-юристів.	201
<i>Савельєва Г. В.</i> Роль Рішельєвського ліцею в становленні юридичної освіти на півдні України.	206
<i>Тимофєєва Л. Ю.</i> Реализация принципа академической свободы в методике преподавания уголовного права Украины.	208
<i>Яременко О. І.</i> Правова інституалізація інформаційного суспільства та її вплив на розвиток юридичної освіти в Україні.	212